

1937. I. ÉVFOLYAM 3. SZÁM

1937. I. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Thirring Gusztáv dr.: Sopron népessége a 18-ik század elején.

161 Thirring Gusztáv dr.: Sopron népessége a 18-ik század elején.

1937. I. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Thirring Gusztáv dr.: Sopron népessége a 18-ik század elején. / 1.
Az 1715. és 1720. évi conscriptiók.

1. Az 1715. és 1720. évi conscriptiók.

Hogyha a 17. és 18. század uralkodói és kormányfőiről tudatában lettek volna annak, hogy a népesség számának, társadalmi és demográfiai tagozódásának ismerete mily nélkülözhetetlen alapfeltétele a helyes kormányzatnak: a jelenkor kutatói könnyen rekonstruálhatnák a múlt idők népesedésének képét és népességünk fejlődésének története már rég meg volna írva. Ennek a tudatnak hiánya azonban, párosulva a statisztikai érzék teljes hiányával, azt a sajnálatos tényt eredményezte, hogy a múlt idők népesedési viszonyait csak kevésbé ismerjük és nem tudjuk kielégítő módon kideríteni. Nem mintha a régi időkben nem hajtottak volna végre a lakosság állapotát feltüntető conscriptiókat; levéltárainkban bőven találunk legkülönbözőbb irányú összeírásokat, de olyat, mely statisztikai célokat követett volna, a II. József előtti időkből nem tudunk kimutatni. A régi összeírások adó- vagy katonai célokat követtek, ennek következtében nem ölelték fel az egész népességet, hanem csak részleges összeírások voltak, melyek rendszerint csak a családfőket vették számba, a családtagokat és cselédséget ellenben nem írták össze. Nemesség és papság ab ovo mentes volt minden összeírás alól, a nem adózó vagyontalan osztályok a legtöbb esetben szintén kimaradtak az összeírásból. Ilyen összeírások alapján a teljes népesség rekonstruálása nagyon nehéz és bizonyos becslések és számítások nélkül nem is lehetséges, amikor is az eredmények helyessége és megbízhatósága nagyrészt attól függ, ¹⁶² hogy a becslések és a számítás alapjául szolgáló kulcsok mennyire közelítették meg a való állapotot. A nyert eredményeket ezért mindig bizonyos fenntartással kell fogadnunk.

Ezekkel a fenntartásokkal kell élnünk akkor is, amikor a 18-ik század második évtizedében végrehajtott nagy országos összeírásoknak ránk maradt és az Országos Levéltárban őrzött – részben a törvényhatóságok levéltáraiban is fellelhető – anyagából Sopron városának 18. század eleji népességéről kívánunk képet vázolni. Ezekre az összeírásokra az ország zilált helyzetének orvoslására való törekvés adott okot. III. Károly király az állami adóteher arányosabb és igazságosabb elosztását kívánta elérni s e célból 1714., szeptember 20-án kelt leiratában felhívta a Karokat és Rendeket, gondoskodjanak oly szabályzatról, melynek alapján – a kiváltságos osztályok és a zsidóság kivételével – az ország összes lakóit

vagyoni viszonyaikkal együtt össze lehessen írni. Az 1715. évi országgyűlés ezt a szabályzatot elkészítette és ennek alapján kellett az összeírást végrehajtani.¹⁽¹⁾ A szabad királyi városokban össze kellett írni minden egyes polgári telket a tulajdonos nevével, minden egyes telektulajdonos összes ingatlan vagyonát, szántóföldjét, rétjét, szőlejét és mindennemű jövedelmét, továbbá a céhbeli mesterembereket, kereskedőket és ezek jövedelmét. Hogy pedig a munkálat minden részrehajlás nélkül, helyi érdekektől való befolyásoltatástól menten hajtassék végre, a törvényhatóságok nem saját közegeikkel, tehát nem maguk írták össze magukat, hanem egyik vármegyéből másikba küldetett két-két birtokos nemes, kik esküvel kötelezték magukat, hogy a leglelküismeretesebben végzik az összeírás munkáját. Ennek az eljárásnak sok előnyével együtt járt az a hátrány, hogy az összeírók nem ismerték a conscribálandó vármegyét vagy várost és annak speciális helyzetét sokszor félreismerték.

Sopron vármegyébe Turóc vármegye kiküldöttei kerültek és ezek végezték az összeírás műveletét Sopron, Kismarton és Ruszt városában is. A kiküldöttek Sopron városát 1715. augusztus 13. ¹⁶³és 18-ika között írták össze és munkájuk eredménye egy 35 lapra terjedő füzet²⁽²⁾ az Országos Levéltárban, melynek anyagát az alábbiakban feldolgozzuk. A füzet először a Belváros, majd a Külváros polgári háztulajdonosait sorolja fel, azután a „házbirtokos lakókat“ (ezek alatt a részháztulajdonosokat kell érteni), kik részint polgárok, részint mások, végül a házbirtokkal nem rendelkező lakókat (részben polgárok, részben nem), mindenütt kitüntetve a birtokukban lévő szántóföld, irtvány, rét és szőlő térfogatát. Az összeírást befejezi a nemesek kezén lévő s hűbéri köteleknek alá nem vetett szabad birtokok (Allodia dominorum) és az idegenek kezében lévő szőlők kimutatása.

Az országszerte végrehajtott összeírás eredményei sok helyütt nem voltak kielégítőek s nevezetesen az volt gyanú, hogy az összeírásból sokfelé tömegesen maradtak ki adóképes lakosok és adóalapul szolgáló ingatlanok. Ezért a hiányok pótlására 1720-ban szigorúbb utasítás szerint és megfelelőbb felvételi minták alkalmazásával meg kellett ismételni, illetve felülvizsgálni és helyesbíteni az első összeírást,³⁽³⁾ Sopron városában 1720. július 10-étől kezdve eszközölték – ugyancsak Turóc vármegye kiküldöttei a rájuk bízott munkát. A kiküldöttek nem látták szükségesnek az egész összeírás megismétlését, hanem pusztán az 1715. évi összeírás eredményeinek felülvizsgálatára és némi pótlására szorítkoztak. Az új operátumban nem is sorolják fel a lakosságot névszerint, a vagyoni állapotot sem részletezik, hanem az 1715. évi eredmények pótlásával csak a végeredményt adják. Ezek a pótlások arra szorítkoztak, hogy összeírták a magistratus tagjait és birtokaikat, úgyszintén a nemesek és főurak kezén lévő szőlőket, amennyiben azok a hűbérnek, a tizednek vagy kilencednek alá voltak vetve. Nagyon becses munkát végeztek azonban azzal, hogy az iparos és kereskedő népesség foglalkozását és abból eredő tiszta jövedelmét megállapították, ¹⁶⁴amely népelem ugyan az 1715. évi összeírásban is benne foglaltatott, de foglalkozásának megnevezése nélkül. Így a két összeírás olyan bő anyagot nyújt a város népességének és gazdasági viszonyainak megismerésére, melynek tüzetes feldolgozása, helytörténeti és általános gazdaságtörténeti szempontból tekintve, Sopron 18. századi állapotáról való ismereteinket számottevően gazdagítja.

1937. I. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Thirring Gusztáv dr.: Sopron népessége a 18-ik század elején. / 2. A családok és a lakosság száma.

2. A családok és a lakosság száma.

A népesség számának megbecslésére egyrészt a *házak számát*, másrészt a *családok* vagy *háztartások számát* szokták felhasználni. A házak száma alapján csak akkor lehetne megbízható eredményre számítani,

ha a házak átlagos népszámát ismernők. A régi összeírások erre módot nem nyújtanak, így az ilyen számítás eredménye csak bizonytalan lehet. Az 1715–20. évi conscriptiókból még a házak számát is csak az összeírás részleteiben való tüzetes elmélyedés útján lehet hozzávetőleg megbecsülni. Mellőzve ennek a részleteit, csak a végeredményt közöljük. Számításunk szerint a polgári tulajdont képező házak száma 406 volt s ezek közül 74 volt a Belvárosban, 332 pedig a Külvárosban. Az összeírás azonban nem ölelte fel a köztulajdonban volt házakat, mint városháza, kolostor, árvaház stb., sőt – úgylátszik – a nemesi házakat sem írták össze a maguk teljességében. Mivel az 1734. évi telekkönyv 13 ily középületet mutat ki, 1715-ben is legalább tízre tehető ezeknek száma s így a város összes épületeinek száma mintegy 416 lehetett.

Ha már most ezen adatok alapján kívánnók a lakosság számát megbecsülni, úgy figyelemmel kell lennünk arra, hogy a belvárosi házak népesebbek voltak, mint a külvárosiak. Különböző forrásokból merített adataink alapján egy belvárosi házra átlag 15 lakót (lelket) vehetünk fel, míg külvárosi házra 12–13 léleknél többet nem számíthatunk. Ezen az alapon a Belváros lakosságát legfeljebb 1200 lélekre becsülhetjük, míg a Külvárosra mintegy 4300 lakót vehetünk fel. Ismételjük azonban, hogy ez tisztán becslés, melyet konkrét számbeli adatok nem erősítenek meg.

Biztosabb alapra lépünk, ha a lakosság számát a *családok* ¹⁶⁵vagy *háztartások száma alapján* próbáljuk kiszámítani. A családok lélekszáma sokkal kisebb határok között ingadozik, mint a házaké, így a számításban elkövetett esetleges hibák is sokkal kisebb mértékben érvényesülnek, mint a másik számítási mód szerint. Mennyi volt a családok vagy háztartások száma?⁴⁽⁴⁾ Ez az összeírók feljegyzése szerint ekként alakult:

A Belvárosban polgári család	74
A Külvárosban polgári család	332
„Házbirtokos lakók“ (részházak tulajdonosai) családjai a Külvárosban	57
Házbirtokkal nem rendelkező lakók családjai (részint polgárok, részint nem)	188
Allodiumokon gazdálkodó családok ⁵⁽⁵⁾	46
Összesen	697

Ez a szám 1720-ig 760-ra emelkedett.

Az összeírás célja és természete magával hozta, hogy csak olyan családok kerültek összeírásra, melyeknek ház- és földbirtokuk vagy egyéb jövedelmük volt. Nem irattak tehát össze a teljesen vagyontalan és adót nem fizető elemek. Ezeknek számát *Acsády* – több helyen megállapított konkrét adatok alapján – általában és így Sopron városára is 20 százalékra vette fel. Alapul véve a családoknak 1720-ban összeírt létszámát (760) és növelve azt a kihagyottak (nem adózók) 20%-nyi hányadával (152), az *összes családok* (illetve háztartások) *számát ez évben 912-re tehetjük*. Egy háztartásra hat lelket számítva és hozzáadva a papok és tanítók számát (14), Sopron városának *1720. évi lakossága 5486 lélekre tehető*, bele nem foglalva azt a – számra nézve ugyan jelentéktelen – nemességet, mely nem volt ház- vagy telektulajdonos.

Arra a kérdésre, hogy a lakosságnak mekkora része élt a Belvárosban és mekkora a Külvárosban, a

családok száma alapján nem tudunk szabatos feleletet adni. Ismerjük ugyan a háztulajdonosoknak városrészek szerinti megoszlását, de mivel nem [166](#)tudjuk, hogy a házbirtok nélküli családokból, tehát a bérlakókból, mennyi jutott az egyik és mennyi a másik városrészre, csak azon hozzávetőleges becslésre vagyunk utalva, melyet fentebb a házak alapján kíséreltünk meg.

Régi idők népszámának megállapításához annyi érdek fűződik, hogy érdemes vele bővebben foglalkozni. Indokoltta teszi ezt már az a tudat is, hogy minden utólagos népszámbecslés kényes dolog, könnyen adhat téves eredményt, s azért kíváncsi, hogy a becslésből nyert számot más forrásokból ellenőrizzük. Ezt tesszük most is, amikor *Acsády* becslésének helyességét vizsgálatunk tárgyává tesszük. Rendelkezésünkre állanak ugyanis a 17. század végétől kezdve a lakosság számára jellemző többrendbeli adatok. *Csányi János*, a város érdemes krónikása, kinek az 1670–1704. évek eseményeiről írt krónikája^{[6\(6\)](#)} a város közállapotait, gazdasági és kulturális viszonyait jellemző értékes adatoknak valóságos kincsesbányája, az 1678–1702. évek közötti időszak 8 évről közli az evangélikus hitközségben anyakönyvezett születési, esketési és halálozási esetek számát, amelyek lehetőséget adnak a lakosság számának megközelítő becslésére. Ezen adatok szerint – figyelmen kívül hagyva azon éveket, melyekben járványok zavarták meg a népmozgalom természetes alakulását – évi átlagban 155 születés, 133 halálozás és 66 házasságkötés fordult elő. Hogyha feltesszük, hogy ezer lakóra 40 születés esett – ami nem látszik túlzottnak –, úgy az ágostai evangélikusok száma mintegy 4000 lehetett, amely létszám mellett a halálozási hányados 34, a házassodási arány 16 volna. Mivel pedig akkor a katolikusok száma az összlakosságnak mintegy harmadrésze volt,^{[7\(7\)](#)} más felekezetek pedig abban az időben egyáltalában nem éltek Sopronban, a város lakóinak száma 1680-ban mintegy 6000 lehetett.

Csányi krónikájából tudjuk, hogy az 1678–79. években Sopronban óriási pestisjárvány dühögött, melynek nem kevesebb, [167](#)mint 2516 lakos esett áldozatul. A járványt megelőzőleg tehát 8500 lakosának kellett Sopronnak lennie, miből 5500 lehetett evangélikus és 3000 katolikus. Sopron eszerint abban az időben Magyarország legnépesebb városai közé tartozhatott.

A 18. század eleje a népesség gyarapodásának nem kedvezett. A Rákóczi-féle szabadságharc nyolc éven keresztül tartotta a várost nyugtalanságban; a kurucok állandóan zaklatták a várost, három erős ostrom alá fogták és 1705. december 24. és 25. napjain erős bombázás alá vették, amely alkalommal 150 ház elhamvadt. A támadókkal vívott küzdelmek is sok emberáldozatot követeltek, a lakosság rossz élelmezése és sanyargatása is növelte a halandóságot; nem csoda, ha a lakosság száma csökkent. Az 1720. évre kiszámított 5486 főnyi népszám nagyon is plauzibilisnek látszik s ha nem is tekinthető abszolút biztosnak, mindenesetre nagyon közel jár a valósághoz.

Lakosságának száma szerint Sopron ebben az időben az anyaország városai között a *hetedik*, Erdély betudásával a *tizenegyedik* helyen állott. Nála népesebbek az anyaországban Buda, Komárom, Debrecen, Pozsony, Győr és Selmecbánya, Erdélyben Brassó, Kolozsvár, Nagyszeben és Segesvár voltak. A mezővárosok közül csak Kecskemétnek volt több lakosa.

1937. I. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Thirring Gusztáv dr.: Sopron népessége a 18-ik század elején. / 3. A lakosság felekezeti és nemzetiségi viszonyai.

3. A lakosság felekezeti és nemzetiségi viszonyai.

A lakosság *felekezeti megoszlására* vonatkozólag a 18. század elejei összeírások nem hoztak semmiféle

adatot. Különböző rég forrásokból azonban megítélhetni a felekezeti viszonyok változását a reformáció kezdetétől kezdve. Luther tanainak hatása alatt a város lakossága, kevés kivétellel, áttért az új hitre, külön magyar és német gyülekezet alakult és 1557-ben megnyílt az evangélikus (német) líceum, majd 1658-ban a magyar evang. iskola. A 17. század elején (1605) a 8000 lélekre becsülhető lakosságból – *Payr Sándor* szerint⁸⁽⁸⁾ – alig ezer lélek volt katolikus s a templomok közül csak a Szentlélek-templom maradt a katolikusok kezén. A jezsuitáknak Sopronban történt letelepedése (1636), majd az ellenreformáció idején a katolikusok száma ¹⁶⁸erősen emelkedett. 1678-ban a mintegy 5500-ra becsülhető evangélikusok mellett már háromezer katolikus élt a városban. Számuk ezután erősen emelkedett, de a zavaros idők és a gyakori járványok mindegyik felekezet számát erősen megritkították. Ezek alapján a 18. század első évtizedeiben a katolikusok száma mintegy 1800-ra, az evangélikusoké 3700-ra becsülhető.

A két felekezeten kívül más vallásúak a 18. század elején Sopronban nem éltek. A zsidóság, mely a középkorban elég nagy szerepet vitt Sopronban s 1522-ben mintegy 400 lelket számlált, a mohácsi csata után innen elmenekült, mire a városi Tanács azt küzdte s olyan határozatot hozott, hogy ezentúl a városba zsidót, be nem enged. Ezt a határozatot 1534-ben I. Ferdinánd király is jóváhagyta. II. József idejéig nem is éltek Sopronban zsidók s így ipar és kereskedelem, vagyon és jólét a város bennszülött keresztény lakóinak kezében maradt.

Ha van kérdés, mely felé érdeklődéssel fordulhatunk, úgy ez a lakosság *nemzetiségi*, illetve *nyelvi összetétele*. Hazánk nemzetiségi viszonyairól a 19. század előtti időből megbízható, közvetlen felvételen alapuló adataink nincsenek, természetesen Sopron városára vonatkozólag sem. Pedig ez a kérdés éppen itt, a magyar, német s horvát nyelvterület érintkezésénél kétszeres. érdeklődésre számíthat.

A történet tanúsága szerint Sopron lakosságának erősen német jellege történeti fejlődés eredménye. A soproni vár lakossága és környéke eredetileg magyar volt. A 14. század elejétől fogva a magyarság a folytonos határvillongások miatt megritkult, lassanként elhúzódott Sopronból, sok magyar helynév eltűnt s az üres falvakba a németiség nyomult elő. Az 1409. évi pestisjárvány is oly mértékben pusztította a város lakosságát, hogy Zsigmond király megújította a németek bevándorlását.⁹⁽⁹⁾ Az osztrák területekről való bevándorlás is erősen németesítette a várost. Német iparosok és kereskedők települtek be, kik a polgárosodás gondolatát, de ezzel a német várostípust és német szellemet is plántálták hazánkba és városunkba.¹⁰⁽¹⁰⁾ A németté¹⁶⁹vált környék is állandóan növelte a város lakosságát, mely így lassanként elvesztette régebbi magyar jellegét és túlnyomóan németajkú várossá lett. Az Ausztriával fennálló szoros kapcsolat is hozzájárult a nyelvi állapot megváltozásához. Nem csoda, hogy Sopronban a német nyelv vált túlnyomóvá, de – miként *Veszélka*¹¹⁽¹¹⁾ találóan mondja – „ez a németiség hamarosan beleilleszkedett a magyar államhűség eszményeibe s állandó közvetítője lett a nyugati műveltségnek“.

Ha már most arra a kérdésre akarunk válaszolni, hogy a 18. század elején minő volt Sopron lakosságának nyelvi összetétele, úgy ennek megvilágítására alig kínálkozik más lehetőség, minthogy az összeírt adózók neveinek hangzásból következtessünk az illetők anyanyelvére. Ez a módszer nem vezethet teljesen megbízható eredményekre, mert ha a 18. század elején a nemzetiségek között még nem is volt semmiféle számbavehető ellentét és így a nyelvek kicserélődése, elmagyarosodás és elmagyartalanodás még alig kapott lábra, mégis már akkor is voltak német eredetű és német nyelvű családok, melyek teljesen magyar érzelműek voltak és így német nevük ellenére is magyarokként veendőik számba. Hivatkozunk Sopron 17. századbéli híres polgármesterére és jogtudósára, dr. Lackner Kristófra és hivatkozhatunk az 1720. évi összeírásban szereplő Dobner, Artner és Wohlmuth családokra, melyeknek története magyarságuk ékes bizonyítéka. Ennélfogva Sopron magyarsága nagyobbnak veendő, mint amekkorának az összeírt magyar hangzású nevek szerint látszik. Nem szabad továbbá figyelmen kívül hagyni, hogy az összeírt adózók nem

képviselik az egész lakosságot és hogy éppen az össze nem írt szegényebb sorsúak között lehettek nagyobb számmal magyarajkúak (a szomszédos magyar nyelvterületről beköltözött cselédek, kocsisok, napszámosok), kik a magyarság hányadát kétségtől fokozták. Viszont az összeírás nem ölelte fel a maguk teljességében a nemeseket, kivált a leggazdagabb főnemeseiket, kik túlnyomórészt magyarok voltak. Ha tehát *Acsády Ignác*¹²⁽¹²⁾ a magyarok soproni arányszámát 35 név alapján 5:1 százalékra teszi, ez kétségtől a valóságnál kisebb arány, mely helyesbítésre szorul.

¹⁷⁰De Acsády számítása egyébként is téves, mert az összeírt adózók között a magyar hangzású nevek sokkal nagyobb számmal fordulnak elő, mint ahogy ő közli (35 nevet). Mintegy ötven azoknak a neveknek száma, melyeknek magyar voltában kételkedni nem lehet; ezek a következők:

Acsády István

Ágoston István (belv.)

Ányos Zsigmond

Balogh György (belv.)

Bósi Nándor

Buday Tamás

Csajka Márton

Csajka Mátyás

Csányi Fülöp

Csányi János

Csereczky György

Csoky János

Czirák János

Ebergényi tábornok (belv.)

Esterházy József gróf (belv.)

Esterházy Mihály herceg (belv.)

Fabriczy András (belv.)

Festetics Pál

Hegyei János

Horváth György

Horváth Zsigmond

Kabody Menyhárt
Kámán Györgyné
Komáromy Ádám (belv.)
Komáromy Péterné
Kont Rozina
Koszár Mihály
Kövesdy János
Madarász Imre (belv.)
Marton Pál
Meskó Ádám (belv.)
Ostffy Mihály (belv.)
Pogács Ádám
Sankó Miklós (belv.)
Sárkány András (belv.)
Sárkány Mihály
Sárffy Mihályné
Somogyi Ferenc (belv.)
Széchenyi György gróf (belv.)
Széchenyi Zsigmond gróf (belv.)
Szalánczy Mihály
Szép Bernát
Szelestey Ádám (belv.)
Szerdahelyi Miklós
Szöllősy György
Sziget Pál
Szundy Mihály
Tábor Pál

Török Ábrahám (belv.)

Török ....

Ujváry Pál

Vaszy Ádámné

Visi István (belv.)

Ezekén kívül azonban nagyobb számmal vannak olyan családnevek, melyek szintén magyar eredetre utalhatnak, melyeket azonban – teljes bizonyosság hiányában – ezúttal nem vettünk figyelembe. Ilyen nevek: Ábel János (belv.), Lakits István, Liszt János, Makk János, Makk Mihály, May Pál, Poszvék János, Rátz György, Sip Anna Mária, Szártory Pál, Thoma János és mások. Mindezek alapján a soproni magyarság arányát – pusztán csak a kétséget kizáró nevek alapján – *tíz százalékra*, tehát [171](#)Acsády számításának *kétszeresére* tehetjük. Ha most a magyar nevek viselőit városrészek szerint vizsgáljuk, úgy arra az eredményre jutunk, hogy a Belvárosban a magyar elem ereje mintegy 25–30 százalék lehetett, míg a Külvárosban 5-6 százaléknál magasabb alig volt. Mivel pedig a Belváros a vagyonos polgári családok, az értelmiség és a nemesség fészke volt, látható, hogy a *magasabb értelmi osztályok szolgáltatták a magyarság zömét*, míg a föld- és szőlőművelő osztályok, szóval az őstermelő elemek óriási túlsúlyban németajkúak voltak. A csekélyszámú horvát és tót hangzású nevek tanúsága szerint az idegenajkúak száma jelentéktelen volt, de nem lehetetlen, hogy éppen az összeírásba fel nem vett legszegényebb elemek között ez a két nyelv, különösen a horvát, a szomszédos horvát községek lakosságának lassú beszívárgása következtében, erősebben volt képviselve.

Annyit mindenesetre megállapíthatunk, hogy Sopronban a magyar elem erősebb volt, mint a vármegye másik két városában, *Kismartonban* és *Ruszt*on, de jóval gyengébb, mint *Kőszegen*, ahol a magyarság – az összeírt nevek tanúsága szerint – a lakosságnak egyötödét tette.[13\(13\)](#)

1937. I. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Thirring Gusztáv dr.: Sopron népessége a 18-ik század elején. / Dr. Thirring Gustav: Die Bevölkerung der Stadt Sopron am Beginne des 18-ten Jahrhunderts.

Dr. Thirring Gustav: *Die Bevölkerung der Stadt Sopron am Beginne des 18-ten Jahrhunderts.*

Die durch König Karl III. angeordneten und in den Jahren 1715 und 1720 durchgeführten Conscriptionen der Bevölkerung Ungarns bieten ein reiches Material zur Erkenntnis der Bevölkerungsverhältnisse des Landes und somit auch der Stadt Sopron, Wenngleich diese Conscriptionen sich nicht auf alle Gesellschaftsschichten erstreckten, ist eine annäherungsweise Reconstruction der Bevölkerung dieser Zeit doch möglich,

Auf Grund der Conscriptionen kann die Zahl der Häuser im Jahre 1720 auf 416 angenommen werden, wovon 74 Wohnhäuser und einige öffentliche Gebäude auf die Innere Stadt entfielen. Da auf Grund verschiedener gleichzeitiger Aufzeichnungen die mittlere Seelenzahl eines Hauses der Inneren Stadt mit 15, desgleichen der Vorstadt mit 12–13 angesetzt werden kann, darf die Bevölkerung der Inneren Stadt auf 1200 Seelen, die der Vorstadt aber auf 4300 geschätzt werden. Diese rohe Schätzung kann auf Grund der Anzahl der in der Stadt vorhandenen Haushaltungen (912), mit [172](#)einer durchschnittlichen Seelenzahl von

6 Personen kontrolliert werden. Diese Berechnung ergibt für die ganze Stadt eine Bevölkerungszahl von 5486, somit eine Übereinstimmung mit der auf Grund der Häuserzahl geschätzten Volkszahl. Ihrer Volkszahl nach war Sopron die siebente, mit Einschluß Siebenbürgens die elfte Stadt des Landes.

Im Vergleich mit der Volkszahl der Stadt im vorhergehenden Jahrhundert muß eine bedeutende Verringerung der Bevölkerung konstatiert werden. Sopron hatte im Jahre 1677 etwa 8500 Einwohner, die ungeheure Pestepidemie der Jahre 1678–79 raffte 2516 Leben hinweg, auch die unruhigen Jahre des Rákóczi'schen Freiheitskampfes mit ihren Entbehrungen und Seuchen dezimierten die Bevölkerung derart, daß die sinkende Volkszahl auf 5486 vollkommen erklärlich ist.

Die konfessionelle Gliederung der Bevölkerung erlitt im Laufe der Jahrhunderte eine gewaltige Veränderung. Die ursprünglich rein katholische Bevölkerung nahm die Lehren Luthers in so großem Maße an, daß bis zum Beginne des 17. Jahrhunderts kaum ein Achtel der Bevölkerung katholisch verblieb. Die Niederlassung der Jesuiten (1636), sowie die scharfen konfessionellen Kämpfe erzielten eine so bedeutende Umwälzung des konfessionellen Bildes, daß im Jahre 1678 neben 5500 Protestanten schon etwa 3000 Katholiken in der Stadt lebten. Infolge der großen Epidemien und Kriegsverheerungen sank die Zahl der Katholiken in den ersten Jahrzehnten des 18. Jahrhunderts auf ungefähr 1800, die der Protestanten A. B. auf etwa 3700. Sonstige Konfessionen, auch Juden, lebten zu dieser Zeit nicht in der Stadt.

Die ursprünglich magyarische Bevölkerung der Festung und Stadt Sopron nahm vom 14. Jahrhundert anfangen, infolge der durch die Grenzkämpfe verursachten Verminderung des magyarischen Elementes, sowie infolge starker Einwanderung aus den österreichischen Gebieten einen mehr und mehr deutschen Charakter an. Positive Angaben über die sprachliche Verteilung der Bevölkerung am Beginne des 18. Jahrhunderts stehen nicht zur Verfügung. Auf Grund der in den Conscriptionen namentlich angeführten Bewohner kann das magyarische Element auf mindestens 10% geschätzt werden. In der Inneren Stadt, wo der Adel, die Intelligenz und die wohlhabende Bürgerschaft vorwiegend lebte, konnte dieser Prozentsatz 25–30 betragen haben, während unter der in der Vorstadt lebenden Acker- und Weinbau treibenden Bevölkerung kaum mehr, als 5–6% Magyaren zu finden waren,

1937. I. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Breuer György: A sopronmegyei madárvárták.

173 Breuer György: A sopronmegyei madárvárták.

(A szerző három fényképével.)

A madárvilágnak a szabadban való megfigyelését és az összes, a madarak életével kapcsolatos kérdések tanulmányozását rendkívül elősegíti, ha a megfigyelő kint a terepen olyan helyiséggel rendelkezik, amely az idő viszonyosságai ellen megvédi, ahol éjjelezhet, ahol összes könyveit, eszközeit, műszereit tarthatja, ahonnan a környékre kisebb-nagyobb kirándulásokat tehet. Az ilyen épületeket, amennyiben a madarak életmódjának megfigyelésére alkalmas helyen fekszenek és megfelelően vannak felszerelve, *madármegfigyelő állomásoknak*, vagy amennyiben nagyobbak, jobban berendezettek, szakszerűen felszereltek és onnan állandó szakképzett madárkutató végzi megfigyeléseit, *madárvártáknak* nevezzük.

Ha ezt a meghatározást elfogadjuk, akkor a *sopronkörnyéki* madárvártákat csak *madármegfigyelő állomásoknak* nevezhetjük, főleg azért, mert állandó megfigyelő egyik állomáson sem működik. Mindegyiken csak működő madárkutatók végzik tisztán a tudomány iránti szeretetből, teljesen

önzetlenül, fáradságot nem kímélve, idő- és pénzáldozatok árán madárkutatásaikat. Minthogy pedig megfigyelőink mindegyikének más, kenyérkereső állása, vagy foglalkozása van, azért csupán szabad idejét töltheti a madárfigyelő állomáson, melyet röviden, bár nem egészen helyesen, madárvártának fogok nevezni. Megfigyelői nem fejthetik ki teljesen azt a komoly tudományos munkát, melyet a tudományos világ egy madárvárta vezetőjétől elvárhatna.

174 Mert a madarélettani adatok megfigyelése megkívánja, hogy a megfigyelő állandóan, heteken át egyfolytában figyelje és jegyezze az adatokat, fénykép- vagy mozgófénykép-, sőt esetleg hangfelvételeket is készítsen. A még felderítetlen madártani kérdések sokszor egy időben több helyen teszik kíváncssá az állandó megfigyelést. Kíváncsatos azért, hogy a madárvártán egyidejűleg többen végezzenek esetleg más és más irányú tudományos megfigyeléseket, vagy készítsenek felvételeket. Fentieknek előrebocsátásából már látjuk, hogy az épület maga még nem madárvárta; azzá csak akkor lesz, ha megfelelő, tudományosan felkészült olyan megfigyelő költözik beléje, aki nagy ügyszeretettel, lankadatlan lelkesedéssel szenteli teljes idejét az alatt ismertetendő hatalmas programra keresztülvitelének.

Ha a *madárvárta elhelyezését* illetően módunkban áll szabadon választani, akkor lehetőleg olyan helyet válasszunk ki, ahol minél több madártani kérdést tanulmányozhatunk, így pl. figyelhetjük a madárvonulást és minél több madárfaj fészkelését is. Természetes, hogy ilyen helyet nehéz találni. Azért rendesen vagy az egyik, vagy a másik kérdés tanulmányozására vetjük a fősúlyt és annak megfelelően helyezzük el a madárvártát. Hazánkban ilyen ideális terület nincsen. Mert pl. a Németország északkeleti részében levő *rossitteni*, vagy a *helgolandi* madárvárta a *madarak százezreinek* fő vonulási útján épült, ahol a madarak hosszabb-rövidebb pihenőt tartanak, mely idő alatt megfigyelhetők, megjelölhetők, stb.

Hazai madárvártáink nem is épültek minden esetben tisztán a madarak megfigyelésére, hanem sok esetben már meglevő, e célra alkalmasnak látszó épületeket használtak fel. Ha az épület nem is esik bele nagyobb vonulási utakba, igen jó szolgáltatokat tesz akkor is, ha jó madárlakott vidék központjában fekszik. Fontos az, hogy a megfigyelő lehetőleg emberlakta helyektől távol, a terület szívében lakhasson, honnan minden irányban működhetik. Igen előnyös, ha a madárvárta mellett vagy közelében egy magas kilátótorony áll, honnan a megfigyelő a távolabbi környéket is áttekintheti, ami nagyon fontos a vonulás irányának, magasságának, sebességének megállapításánál, a vonuló csapatok alakulásából történő fajmeghatározásnál.

175 A jól berendezett *madárvárta* felszereléséhez a következő tárgyak tartoznak: 1–2 ágy, egy jól zárható szekrény, asztal, két szék; egy igen jó, állványra szerelt, erős nagyítású távcső, váltható nagyítással; légsúlymérő, hőmérő, fokokra beosztott szélrózsa; szélerősségmérő (anemometer), jó iránytű; csapdák és fogókészülékek, megfelelő nagyságú kalitkák; madárjelző gyűrűk, fényképezőgép, állvány, térképek, jegyzetek, naplók, törzskönyvek. A repülési sebesség ellenőrzésére célszerű, ha van egy tábori távbeszélőberendezés, mérőszalag, fokív, rajzszerek, stb. Előnyös, ha egy a földön lévő madárfészkek felkutatására betanított spaniellal is rendelkezünk.

A *megfigyelő* felszerelését képezi: jó viharálló öltöny, magas, vízmentes csizma, jó tábori látsző, redőnyzáras, tükröreflexes fényképezőgép, lehetőleg háromszoros kihuzattal, legalább 1/1000" megvilágítási lehetőséggel, fényerős, nagy gyújtávolságú lencsével és teleobjektívvel; jó iránytű, erős kézilámpa, stopperóra.

Melyek a madárvárta feladatai?

Hazai madárvártáink mintaképeül a rossitteni és a helgolandi madárvárták szolgálnak. A legrégebbi a *Helgoland* szigetén működő madárvárta, melyet *Gätke* madártudós tett híressé. Ötven évig figyelte a

madarak vonulását. Őt követte *Weigold*, akinek neve ugyancsak ismert mindenki előtt, aki madártudománnyal foglalkozik. Ezt az állomást jelenleg *Drost* vezeti. A szigeten felállított világítótorony a madarak millióit vonzza oda. Az első időkben sok madár a fénytől megvakítva nekirepült a világítótornynak és ott pusztult el; később azonban *Weigold* egy elmés berendezéssel annyira megvilágította magát a tornyot is, hogy a madarak azt jól meglátják és kikerülhetik.

Hasonlóan híres, ha nem híresebb az ugyancsak németországi *rossitteni* madárvárta, amely Észak-Németországban a Kurische Nehrungon, Rossitten község mellett létesült 1901-ben. Jelenleg a Kaiser Wilhelm Gesellschaft zur Förderung der Wissenschaft tartja fenn. Ennek a madárvártának vezetője hosszú időn át *Thienemann János dr.* egyetemi tanár volt. Jelenlegi vezetője *Schütz E.*

A rossitteni madárvárta földrajzi fekvése a legkiválóbb, mert [176a](#) Kurische Nehrungon a vonuló madárvilág annyira összeszorul, hogy a madárvárta személyzete a közvetlen közelben figyelheti meg az egész madárvonulást.

A rossitteni madárvárta programraját mintaképül véve, az ideális fekvésű és szakszerűen vezetett madárvárta feladata a következő pontokba foglalható össze:

1. A madárvonulás megfigyelése, a gyűrűzés és általában a vonulás minden jelenségének tanulmányozása.
2. A madarak életmódjának, valamint a táplálkozásukkal kapcsolatos kérdések megfigyelése, az itt költő, vonuló és kóborló madarak életmódja közötti eltérés tanulmányozása.
3. A vedlés és színeződés vizsgálata. A tollazat kor- és évszak szerinti megfigyelése, a tollszínváltozás kezdetének ideje és körülményei.
4. A madarak gazdasági jelentőségének vizsgálata, a madarak kára, haszna, közömbös volta.
5. Célszerű madárvédelmi berendezések tanulmányozása, gyakorlati madárvédelmi-kísérleti telep felállítása.
6. A madárvárta környékén előforduló madaraktól gyűjtemény berendezése.
7. Tudományos állami intézmények részére vizsgálati anyagok gyűjtése.
8. A 2., 4. és 7. pontok megszabta működés nem csupán a madarakra szorítkozik, hanem kiterjeszkedik az állatvilág többi tagjaira is.
9. A helyi madárvilág és különösen a madarak gazdasági jelentőségének szóban és írásban történő megismertetése,
10. A madarak, azok fészkei, tojásai, fiókái megörökítendőik fényképfelvételeken, a madarak élete mozgóképen, hangja lemezeken.

Nagy vonásokban ezek volnának az ideális madárvárta vezetőjének teendői. Olyan madárvártát, ahol ezeknek a pontoknak 100%-ban meg lehetne felelni, csonka hazánkban felállítani nem lehet, ahhoz hiányoznak a földrajzi adottságok is; de nincs is olyan műkedvelő madártudósunk sem, aki mindezeknek a tanulmányoknak elvégzésére vállalkozhatnék. Ha akadna is, sajnos, nem rendelkezünk a megfigyelések elvégzéséhez szükséges [177](#)anyagiak fölött. Így e nagy program csak kis részben oldható meg, egyik helyen az egyik, a másik helyen a másik kérdés tanulmányozására vetve a fősúlyt, egyrészt aszerint, hogy a

madárvárta elhelyezése melyik kérdés tanulmányozására felel meg legjobban; másrészt, hogy a madárvárta vezetésével megbízott ismeretei, képessége, ideje és nem utolsó sorban anyagi viszonyai melyik kérdés tanulmányozását engedik meg neki.

Erdei füles bagoly fiatal, pehelytollas fiókái.

A hazai madárvárták vezetői mind műkedvelők, akik kevés szabad idejükben végzik el a nagy programból azt, amit céljukként [178](#)kitűztek és amit a rendelkezésükre álló idő alatt elvégezhetnek. A madárvárták vezetői működésükért semmiféle díjazásban nem részesülnek s mivel idejük nagy részét kenyérszerző hivatásuk leköti, nem is végezhetnek a madárvártán olyan tudományos munkát, mint amilyent az ügy megkívánna és megérdemelne.

Madártani szempontból csonka hazánk legértékesebb területe ma a Kis-Balaton és jóformán az egyedüli olyan terület, ahol nem műkedvelők végzik a madarak élettani megfigyelését és jelölését. A legkiválóbb madártudósunk, *Herman Ottó* alapította M. Kir. Madártani Intézet hivatásos és kiváló szaktudósai végzik a megfigyelést. Ha a Kis-Balatonnak madárvártája nincs is, de Vörsön a terület szélén van egy fizetett állandó kócsagőr, aki egyúttal szállást ad nemcsak a Madártani Intézet időközönként lejáró tudósainak, de az Intézet szívesen lát ott más madárbarátokat is. A Kis-Balatont külföldi nagynevű madártudósok is

felkeresik.

A Kis-Balaton példája is azt mutatja, hogy nem a madárvárta épülete a fontos, hanem a megfigyelést végző szakemberek munkája.

Az állam költségvetése nem engedi meg, hogy az ország többi részein is végezhesünk hasonlóan rendszeres munkát, azért be kellett kapcsolódnia a nagyközönségnek is és keresni kellett áldozatkész embereket, madárbarátokat, akik részben anyagiakkal, részben munkájukkal, részben mindkettővel hozzájárultak egy országos madármegfigyelő hálózat kiépítéséhez. Ez az elgondolás vezette azokat, akik 1928-ban megalapították a Magyar Ornithológusok Szövetségét, amely mindjárt megalakulásakor programjába vette a madármegfigyelő helyek és madártani állomások (madárvárták) létesítését.

A Szövetség megalakulása után sorra létesültek hazánkban a madármegfigyelő állomások, ezek között is elsőnek a *kapuvári* csíkoségerben álló, igen szép fekvésű és mind a Hanság különleges madárvilága, mind az őserdőre emlékeztető mocsaras Égererdő madárvilágának, így főleg az ott fészkelő ritka ragadozó-madaraknak megfigyelésére alkalmas *Kapuvári Madárvárta*, amelyet *herceg Esterházy Pál dr.* nemes gesztussal bocsátott a Szövetség rendelkezésére.

179E madárvárta Kapuvártól északra, a Csíkoségererdő déli szélén áll; emeletes épület, a földszinten egy hercegi erdőőr lakik, az emelet a madárvárta céljait szolgálja, három személy kényelmesen elszállásolható benne; a megfigyelőnek élelmiszert nem kell magával vinnie, mert ott szerény díjazásért kiváló ellátásban részesül.

A kapuvári madárvárta vezetője *Király Iván* csornai tanár. Tudományos felkészültségű, alapos, kiválóan gyakorlati madártudós. Megfigyeléseit rendkívül értékes madárvárta-naplóban gyűjti össze, melyet madártani fényképfelvételekkel gazdagon illusztrál.

A kapuvári madárvárta *madárvonulási* megfigyeléseket is végez, azonban azokat rendszeresen nem teljesítheti, mivel állandó megfigyelője nincsen. A madárvárta vezetője kiképezte a madárvártán lakó erdőőrt, aki idővel igen értékes munkát fog végezhetni és mivel így a madárvártának állandóan ottlakó megfigyelője lesz, továbbá mivel a madárvárta vezetője kiváló szakember, a közel jövőben ennek a madárvártának működésétől legtöbbet várhatunk.

A madárvonulás problémája egyes megoldatlan kérdéseinek kiderítéséhez nagyban hozzájárul a *madárjelölés*, amely munkába a kapuvári madárvárta is bekapcsolódott. A kapuvári madárvárta madárjelző gyűrűinek felirata; „M. O. Sz. Hg. Esterházy Madárvártája Kapuvár Hungaria“ és a szám. A gyűrűk négy nagyságban készülnek, részben alumíniumból, részben vörösrézből; az előállítási költségeket *hg. Esterházy Pál dr.* viseli.

A Kapuvári Madárvárta vezetője főleg a környék: a *Hanság* és *Égererdő* madárkataszterének megállapításán dolgozik, amit tojástan (oologiai) tanulmányok végzésével vél legbiztosabban elérhetni. A Magyar Ornithológusok Szövetségének egyik programpontját képezi az országos madárkataszter felvétele, és ezzel kapcsolatban az egyes madárvártavezetők megjelölik és nyilvántartják ama területeket, ahol valamely ritka madárfaj fészkel, vagy rendszerint található, nemcsak azért, hogy azokat jól ismerjük s így külföldi szaktársainknak bármikor bemutathassuk, hanem azért is, hogy azokat országos propagandával végre „természeti emlékké“ nyilváníthassuk. Így többek **180**között az Égererdőben a *kis békászó-sas* (*Aquila pomarina pomarina Br.*) is fészkel, amely fészkek környékén az erdő ősi állapotában meghagyandó volna. A madárvárta vezetője megtalálta a *hamvas rétihéja* (*Circus pygargus pygargus L.*)

több fészket, a nagy póling (*Numenius arquata arquata* L.) fészket, amely az ország kevés vidékén és kevés párban fészkel.

Király Iván működéséről állandóan olvashatunk napi- és szaklapjainkban. Nem egy kiváló cikke jelent meg a különböző folyóiratokban és szaklapokban és több igen sikerült fényképfelvétele díszítette már a szaklapokat. Eredményes munkálkodásáról folyóiratunkban részletesen fog beszámolni egy külön cikk keretében.

A kapuvári madárvárta létesítésével egyidejűleg hg. *Esterházy Pál dr.* felépített és a Magyar Ornithológusok Szövetségének rendelkezésére bocsátott egy a Fertő dél-délkeleti részén, a hansági csatorna torkolatánál levő kis madármegfigyelő állomást, amelynek főfeladata a Fertő és az ahhoz csatlakozó Hanság madárvilágának tanulmányozása. Ez a csinos, nádfedeles, cölöpökön épült házika a „*Fertői Madárvárta*” nevet kapta. E madármegfigyelő állomás fekvése ideális; mind csónakon, mind gyalogszerrel, legtöbbször kocsin, sőt gépkocsin is elérhető. Környékén a madárvilág eléggé zavartalan, legfeljebb az utóbbi időben – a fertői vízisport felkarolásával – viszi le gyakran a vitorlásokat az észak-déli szél, az hozza le különben a vizet is és azzal együtt a halakat, de a motorcsónakosokat is. Ha ezektől a zavaró körülményektől el is tekintünk, a madárvártán működő megfigyelő szempontjából sokkal kedvezőbb a déli szél, mert az felnyomja a vizet a Fertő északi részére és a víz elvonulása folytán felszínre került iszapos, homokos partok nyüzsgenek a tó rovarvilágától, ahol terített asztalt találnak a különböző vízimadarak, különösen a *lilefélék* (*Charadriidae*), a *sirályfélék* (*Laridae*) és a *guvatfélék* (*Rallidae*), melyeket a megfigyelő a madárvártáról jó távesővel, vagy sátorból, vagy a nádasban elrejtőzve kitűnően megfigyelhet, sőt, ha csalogató madárral rendelkezik, a sátorból jó felvételeket, vagy mozgófényképeket is készíthet.

181A fertői madárvárta földrajzi fekvése távolról sem olyan kedvező, mint a külföldi madárvártáké, mivel nem esik bele a fő vonulási utakba. Vonuláskor ugyan egy kis sűrűsödést okoz az a körülmény, hogy az Oroszország irányából hazánkban át vonuló madarak egy része a kárpáti magas hegyekkel találván magát szemben, útjából eltérítve részben a Hortobágyon keresztül, részben pedig a Fertőn át folytatja útját délnyugat felé és itt megfelelő életfeltételeket találva, rövid időre meg is pihen.

A Fertői Madárvárta a Fertő délkeleti sarkában.

A madárfigyelő állomás lakott helyektől gyalog majdnem egy órányi távolságra van, aminek azonban a madárvilág tanulmányozása [182](#) szempontjából való előnyös volta mellett az a hátránya, hogy igen gyakran betörnek az épületbe, úgyhogy ott értékesebb berendezési tárgyakat, felszereléseket, vagy műszereket tartani nem lehet. Természetes azonban, hogy ez a megfigyelő munkáját megnehezíti, mert akár csónakon a Fertő felől, akár a szárazföld felől, nagy teherrel (felszereléssel) való megközelítése igen körülményes és nehéz. Fertőrákosról csónakkal három óra alatt közelíthető meg; légirányban kb. 10 kilométer, csakhogy a csónakkal nagy kerülőket kell tenni, mivel közben kisebb-nagyobb szigeteket kell kikerülni, vagy csatornákon kell áttolni a csónakot, ami a közlekedést meglassítja. A madárvárta Sopronból vasúton is elérhető Eszterházán a Nezsider felé menő vonatra való átszállással, amely esetben az Eszterházától 10 kilométerre fekvő Mexikó-pusztá megállónál kell leszállni és onnan egy órát gyalogolni a csatorna mentén.

Kocsival vagy gépkocsival ugyanezen úton érhető el, utóbbival csak száraz időben és ha nem fúj északi szél, mely a Fertő vizét egész a madárvártáig hozza, minekfolytán a cölöpök ilyenkor vízben állanak, úgyhogy a csónakok egyenesen az épület lépcsőjénél köthetnek ki.

A fertői madárvárta elsősorban szintén a madárvárták főfeladatával, a *madárvonulás* megfigyelésével, a vonulás különféle jelenségeinek tanulmányozásával és a madárjelöléssel foglalkozik. Ezzel kapcsolatban meteorológiai megfigyeléseket is végez. Feljegyzi, hogy milyen befolyása van a szélnek, irányának és erősségének, a hőmérsékletnek és általában az időjárásnak a vonulásra. Ezeket az adatokat azért a vonulás alatt, előtt és után méri.

Mint ahogy azonban ez a madármegfigyelő állomás sincsen állandóan üzemben, a madárvonulási adatoknak hézagos feljegyzései a vonulásnak is csak egyes fázisait világítják meg, s belőlük végleges következtetéseket levonni nem lehet. Ideális lenne, ha egy állandó megfigyelő a házban és környékén tartózkodva, a vonulás ideje alatt lehetőleg óránként, de legalább háromszor naponként ellenőrizné és feljegyezné az időjárási adatokat, a napot, órát, a szélirányt és erősséget, barométerállást, hőmérsékletet, esőt, felhőzetet, napsütést stb. Különösen a barométeringadozásnak [183](#) van befolyása a madárvonulásra. Az így nyert adatokat egybevetve azoknak a helyeknek meteorológiai adataival, ahonnan és ahová a madarak vonulnak, igen érdekes és értékes adatok birtokába jutnánk, melyek valószínűleg előbbre vinnék a madárvonulás problémájának megoldását.

Tudjuk azonban, hogy az időjárás egyedül nem mozgatja meg a madártömegeket; tudjuk azt is, hogy esőben, viharban, hidegben a madarak nem vonulnak. De nem is egyedül a kedvező időjárás a vonulás okozója, hanem a madárban fellépő leküzdhetetlen erő, mely a vándorlás, a vonulás megkezdésére készteti.

Mivel az egyes vonuló madárfajok vonulási magasságának kérdése sem tisztázott még, ennek tanulmányozásához a megfigyelőnek állványra szerelt erős nagyítású távcsövekkel és megfelelő mérőműszerekkel is kell rendelkeznie. Ugyancsak kellő felszereléssel és egy segítő társsal a vonulás gyorsaságát is mérheti. Ilyen mérések eszközzésére az annyira nyílt terep, mint a fertői madárvárta környéke, kiválóan alkalmas. A *vonulás sebességét* illetőleg igen érdekes megfigyeléseket eszközölhetünk a madarak bizonyos időn és távolságon belüli szárnycsapásainak számlálásából. Stopperórával, mérőszalaggal és jó távcsővel megállapíthatjuk, hogy egyes madárfajok vonulásakor tíz másodpercenként, vagy 100 méterenként – ahogy éppen az adott esetben könnyebb – hány szárnycsapást végeznek. Ezeket az adatokat pontosan feljegyezzük s a vonulási sebesség és a fajok meghatározásánál felhasználjuk.

A fertői madárvártát e soroknak az írója vezeti. Behatóan foglalkozik a madarak táplálkozási viszonyainak és gazdasági jelentőségüknek vizsgálatával. Gyomortartalmakat és köpeteket gyűjt, melyeket további tudományos feldolgozásra a Kir. Madártani Intézethez továbbít.

Madártani gyűjteményt rendez be a Sopron környékén előforduló madarak bőréből.

Fészektani (nidológiai) tanulmányt végez; katasztort készít arról, hogy mely faj megközelítőleg hány párban fészkel a környéken; a fészkek helyeit térképen berajzolja.

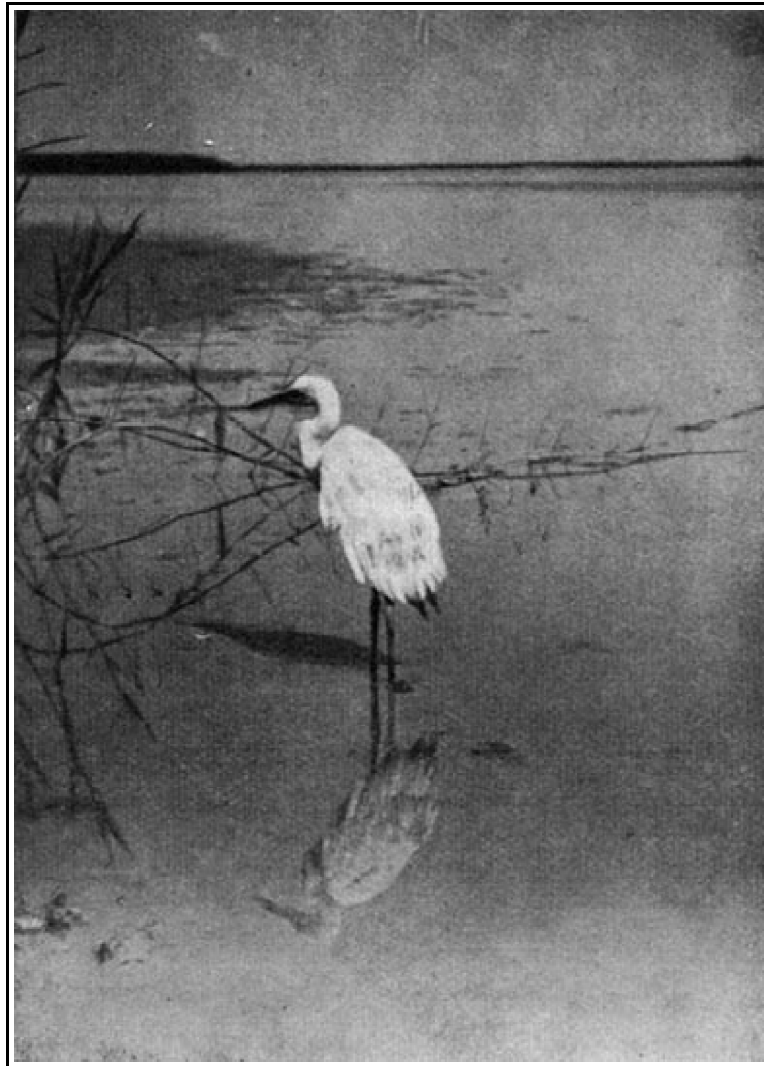
Főfigyelme arra irányul, hogy a madárvárta közelében lévő állandó gémtelepekre évenként visszatérő költőmadarak költési [184](#) idejük és fiókáik felnevelése alatt ne zavartassanak. Különösen a szürke és vörös gémelek telepén, azok között csak néhány párban költő nagy kócsagok (*Egretta alba alba* L.) és a nyári ludak (*Anser anser* L.) fészkeit őrzi és távol tartja azoktól a tojásgyűjtőket, fészkekrablókat, valamint orvvadászokat és azokat az egyik szomszédos osztrák természetvédelmi egyesülettel karöltve, egy ezért

külön tiszteletdíjban részesülő fertőőrrel őrizteti. Elkövet mindent, hogy a Fertőn sajnosan még mindig dívó nádégetés a gémtelepeket ne érintse

Előadásokkal és ujságcikkekben, szaklapokban ismerteti Sopron környékének madárvilágát és az aktuális kérdéseket.

Állandó összeköttetésben áll a szomszédos osztrák madártudósokkal, azokkal karöltve dolgozza fel a Fertő és környékének madárkataszterét, így különösen rámutatva a ritkább fészkelőkre, amilyenek pl. a *nagy kócsag* (*Egretta alba alba* L.), az újonnan visszatelepült *kanalas gém* (*Platalea leucorodia leucorodia* L.), a rejtett életmódot folytató és csak kisebb telepekben fészkelő *bakcsó* (*Nycticorax nycticorax* L.), a keleti parton csak elvétve fészkelő *pocgém* (*Ixobrychus minutus* L.), a szalonkafélék közül kb. 50 párban fészkelő *gulipán* (*Recurvirostra avosetta* L.), az ugyancsak szép számban fészkelő *pajzsos cankó* (*Philomachus pugnax* L.), a dél felől határoló Hanságban, mint igen ritkán fészkelő *nagy-póling* (*Numenius arquata arquata* L.), a fertőbozi nedves réteken több párban fészkelő középső *sárszalonna* (*Gallinago gallinago* L.), a récefélék közül mint ritkán fészkelők a *kanalas réce* (*Spatula clypeata* L.), az itt igen ritkán fészkelő *nyílfarkú réce* (*Anas acuta* L.), az elég gyakran költő *bőjtő réce* (*Anas querquedula* L.), a fészkelve igen nehezen megtalálható *guvat* (*Rallus aquaticus aquaticus* L.), a fertőrákosi nedves réteken fészkelő *pettyes vízicsibe* (*Porzana porzana* L.), a lilefélék közül a *kis lile* (*Charadrius dubius curonicus* Gm.), melyből néhány pár az apetloni határban fészkel.

Fiatal kócsag (*Egretta alba alba* L.) a Fertőben.

Ugyancsak ritka a *széki lile* (*Charadrius alexandrinus* ¹⁸⁵*alexandrinus* L.), mely szintén az apetloni parton fészkel. A cinegefélék közül a madárvárta közelében fészkel és igen bizalmas, kíváncsi természetű, úgyhogy majdnem kézzel elfogható a *szakállas cinege* (*Panarus biarmicus russicus Brehm*), és sajnos igen kis számban fészkel a *függő cinege* (*Anthoscopus pendulinus pendulinus* L.), melynek nem egy, nádszálak közé szőtt, zárt, hazavitt fészket találhatjuk a fertőrákosi nádvágók és halászok lakásaiban, végül még említésre érdemes az igen ritkán fészkelő ¹⁸⁶*fehércsillagos kékbegy* (*Luscinia svecica cyanecula* Wolf).

A *batla* (*Plegadis falcinellus falcinellus* L.) igen sok gondot okoz a fertői madárkutatóknak; némely évben igen nagy számban jelenik meg, némely évben pedig teljesen hiányzik. Azokban az években, amikor nagy számban fordul elő, az egész költési időszak alatt itt tartózkodik, de a Fertőnek a jelenlegi csonka Magyarországhoz tartozó részén fészkelve nem találtuk; az Ausztriához csatolt Fertő északnyugati partján, az elcsatolt Fertő madárvilágát legjobban ismerő *Seitz Alfréd* osztrák madártudós megállapítása szerint némely évben költ is. Feladatunk most annak megállapítása, mi okozza e madár időnkénti teljes

távolmaradását.

*

A harmadik sopronmegyei madárvárta most van épülőben és reméljük, hogy ez évben tető alá is kerül. *Soproni Madárvárta* lesz a neve. A soproni Dudiesz-erdő északkeleti részén az úgynevezett Kahle Leiten gerincén épül. Sopron város közönsége áldozatkészségének köszönhetjük az építőanyag nagyrésztét; a Magyar Ornithológusok Szövetsége pénzbeli segéllyel járult hozzá olyképpen, hogy megengedte, hogy soproni körzete, mely a madárvártát építi, tagjai 3 évi tagdíját a madárvárta felépítési költségéhez felhasználhassa. Reméljük, hogy a még hiányzó összeget a tagoktól és nemes adakozóktól, főleg madárbarátoktól összegyűjthetjük.

A madárvárta főfeladata lesz a vonulási adatok feljegyzésén és a gyűrűzési munkák elvégzésén kívül a sopronkörnyéki erdők madárvilágának pontos kataszterét elkészíteni és az egész Dudiesz-erdőből egy *gyakorlati madárvédelmi kísérleti telepet* létesíteni.

Bár a madárvárta még nem áll, a Hubertus környékén az erdő máris tele van lakott műodúkkal. Ez *Graeser Frigyes dr.* főorvosnak, a lelkes madárbarátnak érdeme, aki nagy fáradsággal és anyagi áldozatokkal megvetette az alapját a gyakorlati madárvédelmi kísérleti telepnek. Mivel ez a madárvárta a három közül a legközelebb esik lakott helyhez és legkönnyebben elérhető, remény van arra, hogy az év nagy részében üzemen lesz és így a Bécsidomb és környékének madárvilága és átvonuló madarai majdnem állandóan és rendszeresen megfigyelhetők lesznek.

Mind a kapuvári, mind a fertői madárvártának az a legnagyobb hibája, hogy megfigyelőik nem tartózkodhatnak az egész éven át ott; ezért a hozzájuk tartozó terület rendszeres megfigyeléséről nem lehet szó. A másik nehézség mind a három madárvártánál az anyagi eszközök hiányában mutatkozik. Így a madárvártákat nem tudjuk megfelelően felszerelni, de nem is merjük; különösen vonatkozik ez a fertői madárvártára, melyet állandóan a betörés veszedelme fenyeget.

A vázolt mostoha körülmények eddig nem engedték meg, hogy kitűzött programunknak teljesen megfeleljünk.

Mondanom sem kell, hogy a madárvártákon nemcsak azok vezetői dolgozhatnak, hanem felkereshetik azokat és megfigyeléseiket végezhetik és végzik is más soproni és környéki, sőt külföldi madárkutatók is.

Ha e közleményemmel elértem annyit, hogy a madárbarátok és a madártannal foglalkozók érdeklődését a sopronmegyei madárvártákra felhívtam és reményem lehet arra, hogy azok, ha csak a magunkéhoz hasonló műkedvelői tudással, de erős akarással és kitartással bekapcsolódnak megfigyelő hálózatunkba, néhány napot, hetet egyik vagy másik madárvártán töltve, hézagos adatainkat saját megfigyeléseikkel kiegészítik, akkor közleményem megírásával nem végeztem hiábavaló munkát.

1937. I. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Breuer György: A sopronmegyei madárvárták. / Breuer: Die Vogelwarten des Soproner Komitates.

Breuer: *Die Vogelwarten des Soproner Komitates.*

Der Verfasser schildert Ziele, Aufgaben und Arbeit der Vogelwarten, Nach der Mitteilung der Ergebnisse

der Vogelwarten von Helgoland und Rositten beschreibt er die Vogelwarten des Soproner Komitats. Das Personal der Vogelwarten im Soproner Komitat, die in Kapuvár am Fertő (Neusiedlersee) und im „Dudleß“-Wald bei Sopron sind, ist kein ständiges; das ist der Grund, daß die wissenschaftliche Arbeit nicht so umfangreich ist wie in Deutschland, Der Führer der Warte in Kapuvár ist *Iván Király*, derjenigen am Neusiedlersee der Verfasser, Hand in Hand arbeitet der Verfasser mit den österreichischen Ornithologen, Die Vogelwarte im „Dudleß“-Wald bei Sopron befindet sich im Bau.

1937. I. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Németh Sámuel: Egy érdekes csavaros érem a soproni ev. líceum éremtárában.

188 Németh Sámuel: Egy érdekes csavaros érem a soproni ev. líceum éremtárában.

A soproni evangélikus líceum éremtárában egy érdekes csavaros érem van, amely a benne elhelyezett képsorozat, s ennek a képsorozatnak történeti háttére miatt érdemes az ismertetésre. A csavaros érem képei ugyanis szoros összefüggésben vannak egyrészt az ágostai hitvallás kétszázéves évfordulójával, másrészt a salzburgi protestánsok száműzetésével.

Firmian Lipót Antal salzburgi érsek az ellenreformáció idején: 1731 október 31-én kelt pátensével Salzburgból mintegy 20.000 evangélikust száműzött, javaikat lefoglalta. A száműzöttek több irányban indultak el új haza keresésére. Egy 445 főből álló csoport 1731 december hó 31-én Augsburg elé érkezett. Ebben az időben a katolikusok és az evangélikusok létszáma körülbelül egyenlő volt Augsburgban, s ez kifejezésre jutott abban is, hogy a polgármester egyik évben katolikus, a másikban evangélikus volt. Az augsburgi evangélikusok készek voltak a száműzötteket hajlékukba fogadni és élelmezni. A katolikusok azonban kifogást emeltek ez ellen a terv ellen, mert úgy vélekedtek, hogyha a száműzötteket a városba beeresztik, esetleg állandóan letelepülnek, a lakosok számbeli egyensúlya ezzel a katolikusok kárára megváltozik. A száműzöttek tehát a város kapuja előtt telepedtek le, s itt rendezkedtek be úgy, ahogy tudtak. Itt voltak 1731 decembertől 1732 júniusáig. Ekkor I. Frigyes Vilmos a száműzött salzburgiakat Kelet-Poroszországban telepítette le.

Az augsburgi evangélikusokra igen nagy hatást gyakorolt a város kapuja előtt szenvedő hittestvérek sorsa. Annál is inkább, **189** mert hiszen éppen 1730-ban, pár hónappal az emigránsok megérkezése előtt ünnepelte az egész protestáns világ Augsburgban az ágostai hitvallás 200 éves évfordulóját. Összefoglalták tehát ezt a két eseményt s megörökítették a csavaros érmekkel, illetőleg a csavaros érmekben elhelyezett képsorozattal, s ezeket árusították egyrészt a 200 éves évforduló emlékére, másrészt az exulánsok megsegítésére. A csavaros tallérok az augsburgi iparművészetnek sajátos, kedvelt alkotásai voltak. Két fedőlapból állanak, a két fedőlap közé rendesen egymással összefüggő kis képecskékből álló képsorozatot helyeztek el. Ilyeneket készítettek az augsburgi hitvallás 200 éves évfordulóján s már előbb 1717-ben a reformáció jubileumára is.

A csavaros érem első lapja. Diebold Foto.

A csavaros érem hátsó lapja. Diebold Foto.

Természetesnek látszik, hogy az augsburgiakra olyan nagy hatást gyakorolt exulánsok esetét is ilyen csavaros éremben örökítették meg. A bécsi Kunsthistorisches Museumban 12 típusa található ezeknek az érmekeknek, s bennük hatféle változatú képsorozat.

A líceum példányában egyesítve van az ágostai hitvallás 200 éves évfordulójának és a salzburgi menekülteknek emléke.

Az érem ezüstből van; átmérője 44 mm. Egyik oldalán Luther és Melanchton képe a következő felirattal: D. MARTIN LUTHER–PHILIPP MELANCHTON. A másik oldalon az 190augsburgi országgyűlésnek azt a jelenetét látjuk, amikor Bayer szász kancellár felolvassa az ágostai hitvallást, Körirat: EIN GUT BEKENTVS VOR VIELEN ZEUGEN; I Tim, VI. 12. Alul: AUG; CONF. MEMORIAE RENOV; MDCCXXX.

Az érem mindkét felében hat mezőre osztott, papírra festett képecske van. Az egyiknek közepén ezek a betűk: V. D. M. I. AE. (Verbum dei manet in aeternum). A hat mezőben hat jelenet Luther életéből: 1. Luther kiszégezi a 95 tételt. 2. Tetzl bűnbocsátó cédulákat árul. 3. Kajetán bíboros kihallgatja Luthert. 4. Luther és Eck vitája. 5. X. Leó elégeti Luther iratait. 6. Luther elégeti a pápai kiátkozó bullát. A másik éremben elhelyezett kerek képecske közepén a jubileumi évszám áll: ANNO 1730. Itt is hat képecske van a reformáció történetéből: 1. Luther a worms birodalmi gyűlésen. 2. Luther Wartburgban. 3. Luther a bibliát fordítja. 4. Az augsburgi országgyűlés. 5. Melanchton, Wimpina, Eck és Ch. Chalaus tanácskozása Augsurgban. 6. A schmalkaldeni szövetség megalakulása.

Különösen érdekes azonban az érem belsejében elhelyezett, egymással ügyesen összefűzött, az éremből kivehető 24 képecske. Ezeken a képecskéken fűződik össze az ágostai hitvallás és a salzburgi emigránsok ügye. Olyanformán t. i., hogy ezek a képecskék az ágostai hitvallás első főrészének 21 cikkét illusztrálják jórésztben a salzburgi száműzöttek életéből vett jelenetekkel. P. o. a VI. cikk az új engedelmességről, a jó cselekedetekről szól. Az ezt illusztráló képen az augsburgi polgárokat látjuk, amint a jellegzetes salzburgi ruhába öltözött exulánsoknak szeretetadományokat: kenyeret, pénzt, élelmiszert nyújtanak át.

A képecskék sorozatában legfelül egy háromszögben a mindentlátó Isten szeme van ábrázolva. Lejjebb jobbról Luther, balról Melanchton képe áll. A többi 21 kép az ágostai hitvallás 21 első cikkének illusztrálása a következőképpen:

A cikkelyek tartalma	A képek tárgya
1. Az Istenről	A Szentháromság rajza.
2. Az eredendő bűnről	A bűnbeesés rajza.
3. Isten fiáról	Jézus mint Megváltó.
4. A megigazulásról	Szimbólikus kép a megigazulásról.
5. Az egyházi hivatalról	Prédikáció a templomban.
6. Az új engedelmességről	Az emigránsok segítése.
1927. Az egyházról	A salzburgiak megmentik hajón templomukat: egyházukat.
8. Mi az egyház?	A salzburgiak megvetéssel fordulnak el attól, aki otthon maradt, hitét megtagadta.
9. A keresztségről	Egy exuláns gyermekének keresztelese.
10. Az Úr vacsorájáról	Egy exuláns házaspár Úrvacsorához járul.
11. A gyónásról	Salzburgiak gyónása.
12. A megtérésről	Egy salzburgi megtérése. Jézus és Mózes között ábrázolva.
13. A szentségekkel való élésről	Kehely és ostyatartó, köztük Jézus. Szemléltetése annak, hogy az úrvacsorai borban és ostyában Jézus vére és teste van jelen.
14. Az egyházi rendről	Egy lelkész felavatása.
15. Az egyházi szokásokról	Egy exuláns házaspár esketése.

16. A világi dolgokról	A salzburgiak honpolgári esküt tesznek.
17. Krisztus ítéletre jöveteléről	Az utolsó ítélet rajza.
18. A szabad akaratról	Egy salzburgi hivatása körében. A földműves eszközeivel.
19. A bűn okáról	Különféle bűnök ábrázolása, felettük ördögök.
20. A jó cselekedetről	A farizeus és a publikánus a templomban.
21. Krisztushoz való imáról	Egy salzburgi imádkozik Krisztushoz.

191A csavaros éremben levő képecskék. Diebold Foto.

A képek finoman megrajzolt, kézfestésű színes képek. Egyiknél, másiknál gyenge előnyomás látszik. Mindegyik felett német-magyarozó szavak vannak; p. o. a keresztelezésnél (9. cikk) „Lasset die Kleinen zu mir kommen“. A színek élénkek, anélkül, hogy rikítóak volnának. A kompozícióban sok találékonyságot, ügyes térkihasználást találunk. A képecskék átmérője átlag 33 mm. A kismartoni Wolff-múzeumban is van egy hasonló érem. Ezt ismertette D. Dr. Karl Völker: „Ein Salzburger Emigranten Schraubentaler“ (Wiener Zeitschrift für Volkskunde, Heft 2, Jahrgang 1929). A kismartoni éremből a leírás után ítélve, egy-két kép hiányzik, ami a líceumi példányban megvan.

1937. I. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Németh Sámuel: Egy érdekes csavaros érem a soproni ev. líceum éremtárában. / Samuel Németh: Ein Schraubentaler im ev. Lyceum zu Sopron.

Samuel Németh: *Ein Schraubentaler im ev. Lyzeum zu Sopron.*

Verfasser beschreibt einen in der Münzensammlung des ev. Lyzeums zu Sopron befindlichen Schraubentaler. Dieser wurde zu Augsburg 1730 anlässlich der 200-Jahr-Feier des Augsburger Glaubensbekenntnisses verfertigt. In der Münze befindet sich eine interessante Bilderreihe. 21 Bilder stellen die 21 ersten Artikel des Augsburger Glaubensbekenntnisses dar, ein Bild versinnbildet Gottes Auge, 1–1 Bildnis von Luther und Melancthon.

Außer diesen 21 Bildern ist in jeder Hälfte des Talers ein kreisförmiges ¹⁹³Bild, an jedem 6–6 kleine Bilder aus der Geschichte der Reformation. Die vorgedruckten Bilder sind mit lebhaften Farben bemalt. Diesen kleinen Bildern verleiht einen eigenartigen geschichtlichen Hintergrund jener Umstand, daß in diesen die aus Salzburg 1731 vertriebenen Evangelischen und die Erscheinungen aus ihrem Leben dargestellt sind; die Bilder wurden zur Unterstützung der Exulanten durch die Augsburger hergestellt. Von den aus Salzburg vertriebenen Evangelischen lagerten nahe an 500 im Dezember 1731 vor den Toren der Stadt Augsburg, ohne eingelassen zu werden, denn die Katholischen befürchteten, daß dadurch das zahlenmäßige Gleichgewicht zu Gunsten der Evangelischen verändert würde. Die Salzburger hausten daher bis Juni 1732 vor den Toren Augsburgs, von wo sie dann in Ostpreussen angesiedelt wurden. Mit dem Erlös vom Verkauf dieser Schraubentaler wurden die Salzburger unterstützt. Ein Schraubentaler befindet sich auch im Wolff-Museum in Eisenstadt.

1937. I. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Maár Károly: Hol állott Rov vára?

¹⁹⁴Maár Károly: Hol állott Rov vára?

Közel ötszáz esztendeje, 1457-ben említi utoljára egy oklevél a várhoz tartozott ugyanazon nevű birtokot.¹⁽¹⁴⁾ Maga a castrum Rov ekkor már nem állott fenn. 1409-ben Zsigmond király engedélyével a Kanizsaiak lerombolták.²⁽¹⁵⁾ Okleveles adatunk aránylag kevés van róla,³⁽¹⁶⁾ neve leginkább birtokperekben, vagy adománylevelekben szerepel. Mindeztideig nem dőlt el, határvár volt-e, vagy másfajta erősség, bár első okleveles említése⁴⁽¹⁷⁾ és egyéb megfontolások arra utalnak, hogy a határvédelmi rendszer egyik erőssége volt.⁵⁽¹⁸⁾ Történetével behatóbban még nem foglalkozott senki, egykori helyét sem határozták meg pontosan.⁶⁽¹⁹⁾ Ez szinte természetes, mert sem a vár és a hozzátartozó birtok nem volt oly nagy, sem szerepe nem volt oly fontos, hogy azzal foglalkozni érdemesnek találták volna. Pedig a kérdés helytörténeti szempontból érdekes tanulságokat rejt magában.

¹⁹⁵Arra a kérdésre, hogy hol állott a vár, amelynek sem romjait nem találjuk, sem emléke nem él, az eddig ismert okleveles adatok megközelítő helymeghatározásán kívül, a helynévkutatás sem tudott, vagy tud egészen biztos választ adni. Feltevéseit csak az ásatás, vagy egy esetleg előkerülő oly okleveles adat igazolhatná, amely adat minden kétséget kizárólag a szomszédos ismert helynevekkel együtt említené a vár, illetőleg az ezt jóval túlélő birtok nevét.⁷⁽²⁰⁾

Az 1271-ben V. István és II. Ottokár között létrejött békeszerződés egyik pontja felsorolja az Ottokár által visszaadandó várakat, közöttük *Rov* várát is.⁸⁽²¹⁾ Az 1273-as hadjárat rendelkezésünkre álló forrásai nevét nem említik, de valószínű, hogy Ottokár eme harmadik hadjáratában, a Fertő körüli többi várral együtt ezt is újból elfoglalta.⁹⁽²²⁾ Csak 1355-ben bukkan fel újra a neve és innen kezdve egészen 1457-ig kilenc ízben

szerepel különböző írásmódon.¹⁰⁽²³⁾

Szerepe, jelentősége az említett adatokból nem tűnik ki, csak annyit tudhatunk meg, hogy a vár és néhány határos község, illetőleg egyes birtokrészek birtokosa a Gyanur-nemzetség volt,¹¹⁽²⁴⁾ de nem sokáig, mert birtokaikat egymásután adják el, elzálogosítják, vagy elvesztik. Az új tulajdonosok nagyjából a Kanizsaiak, akiknek kezén van már 1390-ben *Rov* vára.¹²⁽²⁵⁾

A vár helyére nézve a kutatók véleménye mindeddig megoszlott. Leghelyesebb Csánki megállapítása, amely szerint a vár helyét valahol Szaka, Szék és Csákány között kell keresnünk, vagyis a mai Oka, az elpusztult Szék, amely Sértől északnyugatra, ¹⁹⁶a mai vadaskert és Fertőféregyháza között állott.¹³⁽²⁶⁾ Nagy Imre Ruszttal azonosítja, míg Stessel először úgy vélte, hogy a feketevárosi határban fekvő *Rougraben* dűlőnév lehet az, amely a vár vagy birtok nevét megőrizte. Később határozottan a Lajta mellett keresi.¹⁴⁽²⁷⁾ Tagányi Stesselre támaszkodva, a gyeptől és gyeptőlvalóról szóló cikkében kritika nélkül elfogadja Stessel első feltevését. Herczegh Csánkit kivonatolja. Könyöki a nyugati határvédelmi láncba tartozónak mondja, anélkül, hogy egyikük is pontosan meghatározná a helyét.¹⁵⁽²⁸⁾ A. Harmuth véleménye még kevésbé helytálló, mint az eddigiek.

Mivel az 1457-es oklevél Szarvkő várának tartozékai között sorolja fel a birtokot Pordány (ma Lajtapordány), Cseke (ma Vimpác), Szarvkőalja, Bűdőkút birtokokkal együtt, azért a kutatók Szarvkő környékén keresték. Perdöntő azonban az 1382-es oklevél, amelyet Nagy Imre nem közöl, csak Csánki kivonatából ismerjük, amely szerint „... castrum Roy et villa eiusdem castri similiter Roy vocata sub comitatu Mosoniensi ... usque ad metas possessionis Zaka penes lacum Ferteu...”, azaz a vár és a hasonló nevű birtok Moson megyében, a fertőmelletti Szaka (Oka) mellett fekszik. Ez az oklevél kétségen kívül bizonyítja, hogy *Rov* várát nem kereshetjük Szarvkő táján, mert sem Szarvkő, sem közvetlen környéke nem tartozott Mosonhoz, legalább is semmi adatunk sincs erre.¹⁶⁽²⁹⁾ Ellenben Csákány (Fertőféregyháza) és Feketeváros, lehetséges, hogy Szék is, egy ideig Mosonmegyéhez tartoztak.¹⁷⁽³⁰⁾ Abban az időben ugyanis, amikor *Rov* birtokot Szarvkő tartozékeként említik, már csak a birtok volt meg, tehát az, hogy egy viszonylag távolabb álló birtok tartozott Szarvkő várához, történelmi szempontból nem okozhat nehézséget.

Stesselnek az a véleménye, hogy a vár és a birtok neve valamely dűlőnévben megmaradhatott, helytálló, mert a kutatásnak újabb irányt ad. Mindemellett azt a véleményét, hogy a vár és a ¹⁹⁷birtok neve a *Rougraben* dűlőnévben maradt volna meg, sem történeti, sem nyelvészeti szempontból nem fogadhatjuk el; ő maga sem volt meggyőződve feltevése helyességéről. Harmuth már az említett oklevelek és a saját dűlőnévkutatása alapján teljes bizonyossággal véli megállapítani a vár helyét. Ő is azon a véleményen van, hogy a vár helyét Szarvkő környékén kell keresnünk; ismervén a környék összes dűlőneveit, kapcsolatba hozza a *Rov* nevet egy, Lajtapordány közelében fekvő *Reut* nevű dűlővel.¹⁸⁽³¹⁾ Az 1382-es oklevél világos szövege okozta nehézséget, hogy t. i. *Rov* Szaka mellett feküdt, oly módon akarja áthidalni, hogy Lajtapordánytól kezdve a mai Loretta és Lajtaszék területét beleszámítva, egészen Okáig az egész területet *Rov* vára birtokának mondja, sőt a Székiek Horros és Romsau nevű erdeit, valamint a romsai szőlőt is idesorolja. Ez a vélemény, mind nyelvészeti, mind történeti szempontból tarthatatlan.¹⁸⁽³²⁾

Az okleveles adatokból mindenesetre megállapíthatjuk, hogy Csánki véleménye határozza meg azt a szűkebb területet, ahol a vár helyét keresnünk kell.

A vár helyére és történeti szerepére a történeti adatokon kívül neve is vethet némi világot. Már Tagányi megállapította,²⁰⁽³³⁾ hogy a név a szláv *rov* szóval függ össze, amelynek jelentése árok, Graben, mégpedig

védelmi célokat szolgáló árok, földhányás. A név első előfordulási alakja is megerősíti ezt a származtatást. Ez pedig arra mutat, hogy a vár oly helyen épült fel, amely a magyar gyepűvédelmi rendszerbe tartozott. Most tehát az a kérdés, hogy Oka környéke beletartozott-e a határvédelmi rendszer övébe és vajjon találunk-e ezen a vidéken a szláv *rov* szóval összefüggésbe hozható dülönevet?²¹⁽³⁴⁾ Tudjuk, hogy a Vulka völgyének északi bejáratánál feküdt a hajdani Felsőlövő, ^{198a} mai Sérc, amely őrtelep volt. Ennek környékén található a Pruja-dűlő, amelynek neve nézetem szerint könnyebben hozható a Rov névvel kapcsolatba. A dülönévnek ezt az alakját csak a nép száján találjuk, ami származására nézve döntő. A név hivatalos alakja a *Pruenhut*, vagy *Pruinhut*. Ezen a néven azonban a nép nem ismeri. Ez a dülönév a német nyelvkincsből mindezekig nem látszik megfejtetőnek. Még akkor sem, ha az írásnak inkább megfelelően ejtenék ki, akkor is nehéz volna a Brunnen szóval összefüggésbe hozni, amint Harmuth gondolja, aki a népnyelvi alakot nem ismeri. A német helynévalakulás törvényei szerint valószínűbb az, hogy a nép a birtokot, illetőleg a környéken fekvő földeket „*bei die Rujer*”-nek hívta.²²⁽³⁵⁾ Ez a dűlő Sérc és Oka között fekszik a fertőmelléki dombsor északi végén. Fekvésénél fogva nagyon alkalmas arra, hogy itt egy, a védelmi rendszerbe beilleszkedő gátvár épüljön, amelynek helyén épült fel később a birtokosok kisebbfajta vára, a várvédelmi rendszer kialakulása idején. (A hegysornak a Vulka felé eső oldalán húzódott az a római eredetű kereskedelmi út is, amely azonban a 14–15. században jelentőségét elvesztette.²³⁽³⁶⁾

Az eddig elmondottak alapján valószínűnek gondoljuk, hogy ez a dülönév őrizte meg a vár nevét. A teljes valóságot azonban csak esetleges későbbi ásatások alapján lehetne megállapítani.

1937. I. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Maár Károly: Hol állott Rov vára? / Maár Karl: Wo lag die Burg Rov?

Maár Karl: Wo lag die Burg Rov?

Über die ehemalige Lage der Burg Rov sind die Meinungen verschieden. Csáki suchte die Burg neben Szaka (Oggau). Die Burg wurde 1409 mit Genehmigung des Königs Sigismund abgetragen. Das Gut Rov gehörte nach her zur Herrschaft Hornstein. In ihrer ersten Erscheinung war die Burg vermutlich ein als Grenzschutz dienender Erdwall, eine Erdburg, worauf später eine kleine Burg durch die Besitzer erbaut wurde. Laut Urkunde von 1382 stand die Burg unstreitbar neben Szaka; demnach sie keineswegs in der Gegend von Leithaprodersdorf zu suchen ist, wie es A. Harmuth meint. Die Identifizierung der Namen Reut-Rov ist unbegründet.

1937. I. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Lauringer Ernő: A soproni városi múzeum legújabb római-kori sírköletei.

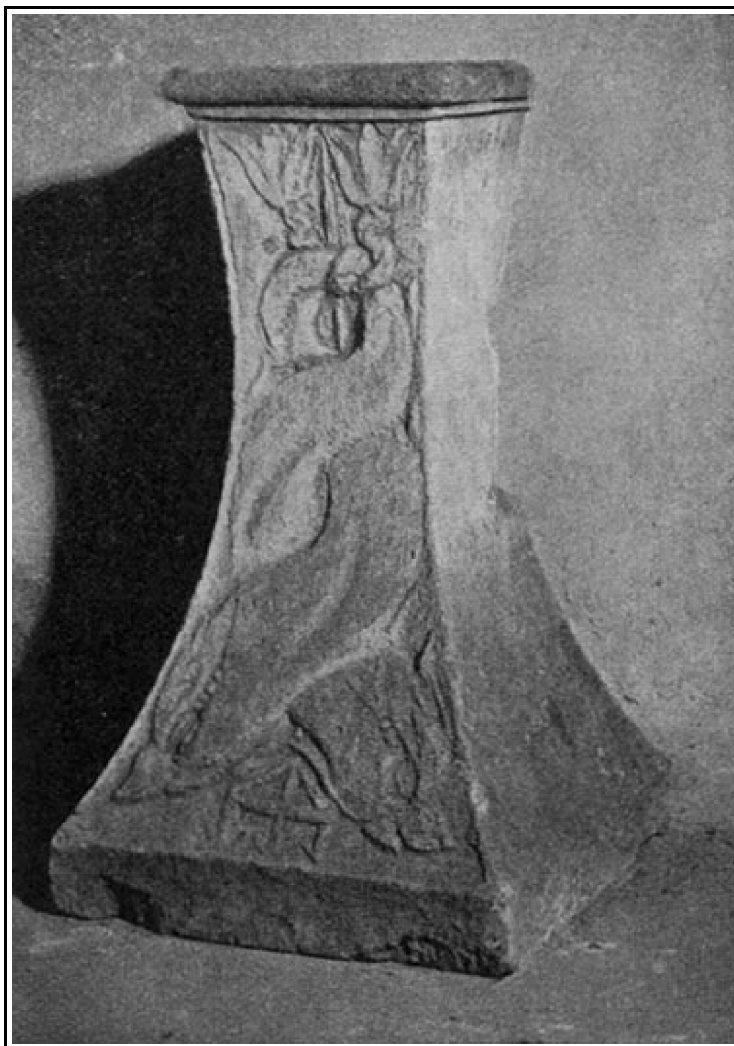
¹⁹⁹Lauringer Ernő: A soproni városi múzeum legújabb római-kori sírköletei.

Megcsonkított hazánk területén kevés hely van, ahol a római kori emlékek oly nagy számban és értékben fennmaradtak volna, mint éppen Sopronban. A Kr. u. I. évszázadtól a IV. század végéig tartó római uralom mély, sőt maradandó hatást gyakorolt az itt meghódított népekre: a közeli hegyekben letelepedett thrák-illyr törzsekre és legyőzöikre: a városalapító keltákra, akik maguk is rövid időn belül teljesen beleolvadtak a római művelődésbe.

Római-kori emlékek Sopron város minden tájékán találhatók, a Váris erdejében épúgy, mint a

Csalánkertben, a Szent Mihály-temető helyén ugyanúgy, mint a Rózsa-utcában és a Várkerületen, valamint a Hofäckereken („Udvarnoki földek“, a mai Rákóczi Ferenc reáliskolai nevelőintézet területén) stb. Különösen nagy számban találhatók a római-kori szarkofágok: kőkoporsók, sajnos többnyire megbolygatott állapotban, amelyeket valószínűleg a római uralmat követő népvándorló népek feldúltak és kiraboltak. A római-kori emlékek javarésze a város központjából, a mai városház építésekor, 1893-ban került felszínre, míg a legszebb és legtöbb feliratos követ érintetlen állapotban a bennük elhelyezett tárgyakkal együtt a Deák-tér és Csengery-utca jelenlegi házainak megalapozásakor találták a múlt század 80-as és 90-es éveiben, valamint a jelen század legelején. Az utolsó nagyértékű sírkő (C. Sextilius Senecio-é) lelőhelye a postapalota alapzata, felfedezésének ideje pedig 1911.

Római korú oltártagozat. Diebold Foto.

200A világháború és összeomlás idején szünetelt mindennemű építkezés s így római leletek sem igen kerültek felszínre. Annál lázasabb építkezési tevékenység tapasztalható az utolsó másfél évtizedben. Egész új városrészek keletkeztek pl. a Kurucdombon, Bécsidomb alján, Meyne-telepen stb. Az utolsó 15 esztendőben (1922–1937) épült házak száma 1000-re tehető, köztük a legmonumentálisabb a pénzügyi

palota, Szent Imre-kollégium, a pécsi tudományegyetem evang. teológiai fakultása, Lövér-szálló, s legújabbban az ú. n. Tschurl-átjáróban épült magánházak és 201társasházépületek. Ily nagyarányú építkezés mellett jogosan hihettük, hogy sok és értékes lelet kerül majd felszínre. Sajnos, várakozásunkban csalódnunk kellett. Még a Deák-téri új épületek megalapozásánál sem bukkantak érdeklő regiségekre. Találtak ugyan néhány kőszirt, azokat azonban már korábban feldűlták, kirabolták. Dr. Khoór Ödön főorvos mai háza helyén (Deák-tér 37) egy felirat nélküli hatalmas kőszirt emeltek ki a munkások; ebben találtak egy csontvázat s mellette egy igen szép és ép gombalakú üvegpalackot. A kőszirt a főorvos kertjében 202állították fel, az üvegpalack a főorvos tulajdonában van.

Petronia Januaria családi sírköve. Diebold Foto.

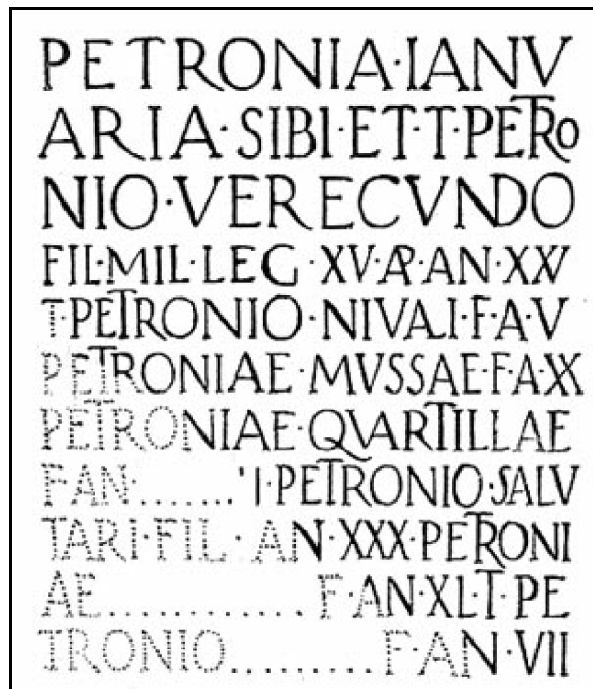
Az utóbbi években talált római-kori emlékek közül az alábbi kettő a legértékesebb: egy római oltár befejező tagozata és Petronia Januaria sírkövének töredéke.

Az *oltártagozat* a Deák-téren, a szentdomonkosrendi Credoház építése alkalmával 1934-ben került felszínre, s Vörös Fülöp perjel ajándékaképpen 1935-ben jutott a múzeum birtokába. Anyaga mészkő.

Magassága 75 cm. Négyzetes alappal (oldala 45 cm) bíró 7 cm magas rétegből felfejlődő, befelé hajló éllel és lapokkal határolt csonka-piramisszerű tagozat, tetején négyzetes alapú (oldala 26 cm) vékony réteggel lezárva. A piramisszerű tagozat egyik oldalán dombormű: a hosszanti tengely irányában, középen háromágú szigony, köréje és egymásba csavarodó két delfinnel. A másik három oldal sima, minden díszítés nélküli. A domborműves oldal teljesen ép, a többi három törések nyomát mutatja. Befejező díszül valószínűleg fenyőtobozszerű faragvány, talpzatul pedig négyzetes hasábalakú, párkánnyal ellátott feliratos oltárkö szolgált. Ennek nyoma azonban nem volt fellelhető.

Petronia Januaria sírkövének töredéke Sopron város külterén, az ú. n. „Edelbrunn“-dűlőben (Fertőrákos felé) *Friedl Antal* gazdapolgár földjén vetődött felszínre szántás közben 1935 őszén s a földtulajdonos ajándékaaképpen 1935 december havában került a múzeum tulajdonába. Ezen a területen már más alkalommal is találtak szarkofágokat, de feliratosat csak ezt az egyet; valamennyi megbolygatva és kirabolva. Anyaga mészkő. Magassága a középtengely irányában 95 cm, legnagyobb szélessége 90 cm, vastagsága 16–20 cm. A feliratos rész három első sorának betűmagassága 6 cm, a többi 4 cm. A kissé mélyített írásmezőt pálcatagos és szőlőindás szalag keretezi, fürtökkel és levelekkel. Háromszögű, párkányos orommal záródik. Mélyített mezejében dombormű: középen Medusa-fő, tőle jobbra és balra egy-egy csukottszárnyú álló madár.

203 Felirata a következő:

Olvasása:

1. PETRONIA JANV-
2. ARIA SIBI ET T (ito) PETRO-

3. NIO VERECVND0

4. FIL (io) MIL (iti) LEG (ionis) XV AP (ollinaris) AN (norum) XXV.

5. T (ito) PETRONIO NIVALI F (ilio) A (nnorum) V.

6. PETRONIAE MVSSAE F (iliae) A (nnorum) XX.

7. PETRONIAE QVARTILLAE

8. F (iliae) AN (norum) .... PETRONIO SALV-

9. TARI FIL (io) AN (norum) XXX. PETRONI-

10. AE ... F (iliae) AN (norum) XL. T (ito) PE-

11. TRONIO ... F (ilio) AN (norum) VII.

Ezt a családi sírkövet Petronia Januaria állíttatta magának és fiának Titus Petronius Verecundus-nak, aki az Apollinarisnak nevezett XV. Legio katonája volt és 25 éves korában meghalt. A többiek (Nivalis, Mussa, Quartilla) szintén családtagok voltak.

204A sírkő valószínűleg a Kr. u. I. század végén készült, kár, hogy csak töredékképpen maradt fenn; a kiegészítő résznek még nyomai sem voltak megtalálhatók a szarkofág lelőhelyén.

1937. I. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Lauringer Ernő: A soproni városi múzeum legújabb római-kori sírkőletei. / Lauringer Ernst: Die neuesten römischen Funde im städt. Museum zu Sopron.

Lauringer Ernst: *Die neuesten römischen Funde im städt. Museum zu Sopron.*

Verfasser berichtet über die römischen Funde der letzten Zeit. Am Deák-Platz wurde 1934 ein Altarstück (Abb. 1) und gegen Fertőrákos (Kroisbach) zu in der Ried Edelbrunn 1935 ein Grabstein (Abb. 2) der Petronia Januaria gefunden. Der Grabstein stammt vermutlich aus dem 1. Jh. n. Chr. her.

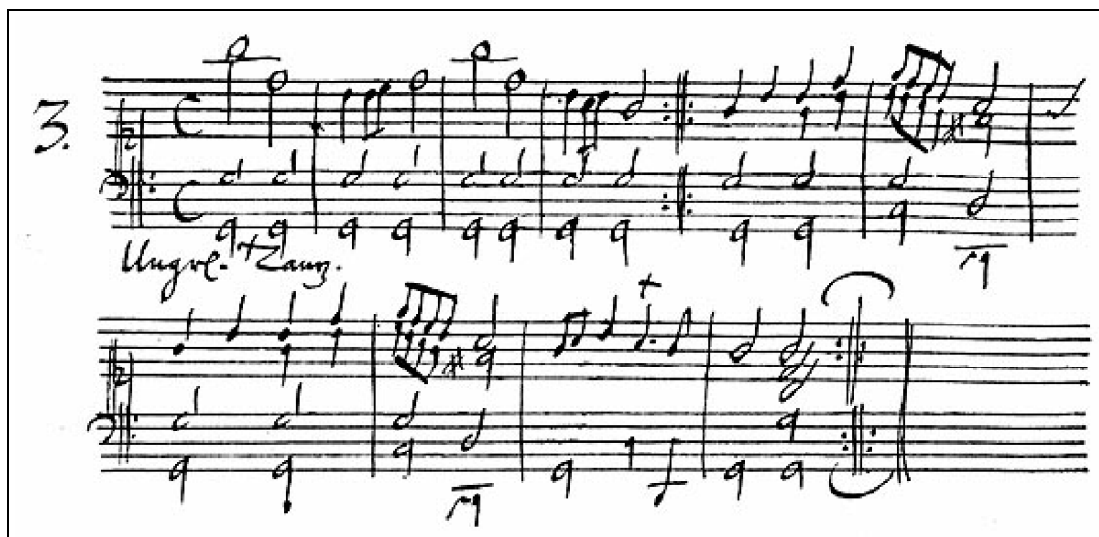
1937. I. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Kapi-Králik Jenő: A soproni Stark-féle virginálkönyv 1689-ből.

205 Kapi-Králik Jenő: A soproni Stark-féle virginálkönyv 1689-ből.

Amikor még nem ismerték a nyelvújításkor meghonosodott zongora szót, a 17. században a virgina, virginál vagy klavikordium néven emlegetik a mai zongora őst. Mindhárom név olyan hangszert jelöl, ahol a húrok a billentyűzet irányára merőlegesen voltak kifeszítve. Ezzel a hangszerrel, főleg pedig a virginállal függ össze a 17. század régi magyar hangszeres zenéje. Az ekkori zeneműveket ugyanis – akár népi, akár főúri kastélyokban megszólaló muzsikát – virginálra átírva, vagy néha eredetileg is virginálra elképzelt módon írják le s gyűjtik szorgalmasan össze. A virginálra készült átírások s eredeti kompozíciók között találunk angol, francia és olasz hatást mutató szvit-muzsikát, külföldről behozott egyházi népéneket (korált), népi eredetű tánczenét és dalokat. Az átírás néhol meglehetősen primitív: csak a dallam lejegyzése található meg s alatta a basszus szólam. Máshol pedig a többi kísérő szólam is meg van, sokszor gondos

kidolgozásban. A virginálirodalom szinte mint valami gyűjtőmedence foglalja össze a 17. század hangszeres zenéjét: a várak, főúri rezidenciák, kastélyok miliójében felhangzó udvari zenekarok s toronyörök zenéjét. Nagy népszerűsége ellenére, úgy látszik, már a 17- század elején kezdett az énekes zene hatásaitól eltávolodva, önálló hangszeres stílus kialakulása felé haladni. A puhább s könnyebb melodika, az egyszerűbb formák, bizonyos hangszerfigurációk felé való törekvés mindenesetre az egykori virginálzene népszerű hajlamait mutatja.

206A magyar zenetörténelem a 17. század hangszeres zenéjének a forrásául a Kájoni-kodex (1634-1671), a lőcsei tabulaturás könyv (1670 körül) és a Vietorisz-kodex (1680 körül) mellett egy érdekes zenetörténeti emléket is számon tart: a soproni Múzeum birtokában levő Stark-féle Tabulatur-t 1689-ből. Ellentétben a 17. század hangszeres zenéjének a tabulatura alakban való leírásával (mint a Kájoni-, a Vietorisz-kodex és a lőcsei), a soproni Stark-féle gyűjtemény rendes kótaírással készült. Így tehát tulajdonképpen nem annyira tabulatura cím illetné meg, mint az első oldalán olvassuk (Tabulatur, Johann Jacob Starcken zugehörig, welcher den 3. Dezember 1689. in Gottes Namen den Anfang zum Schlagen gemacht. Gott gebe seinen Segen darzu.), hanem virginálzenei gyűjtemény vagy virginál-könyv. (Lásd az angolok ugyanilyen kéziratot virginál és orgona darabokat tartalmazó gyűjteményeit: a Virginal-Book-címen).

A Stark-féle virginálkönyv 3. számú magyar tánca. (Eredeti kézirat.)

A Stark-féle gyűjtemény 56 virgináldarabot tartalmaz ötvonalas vonalrendszerre lejegyezve; a felső szőlők e-kulcsban (első vonalra helyezett szoprán-kulcs), az alsók f-kulcsban. Tartalmának magyar zenetörténeti szempontból a legértékesebb része a négy magyar tánc-a „Ungarischer Tanz“ címen (a 3., 4., 29. és 33. számúak). A 17. század magyar hangszeres zenéje az akkori határszéli városok részben német eredetű kultúrája **207**közepette éppen ezen a ponton mutat rendkívüli fontosságot: milyen mértékben hagy nyomot az ekkori hangszeres zenében a népi muzsika és mennyire mutat önálló tendenciát. Ilyen szempontból a soproni Stark-gyűjtemény négy magyar tánc a külföldi (Pierre Phalèse, Jacob Paix, a boroszlói kézirat stb.) és az előbb említett magyar gyűjtemények magyar táncai közt joggal foglal el értékes és a zenetörténelem által méltányolt helyet. Érdekes a négy magyar tánc kísérete. A kísérő hármashangzatok váltogatásában annyira takarékos, hogy megelégszik a tónikai, szubdomináns és domináns funkciót helyettesítő oktáv és kvint fogásokkal. Gazdagabb harmóniai elképzelést nyújt a 33. és a 29. számú magyar tánc. Ez utóbbi azonban kivételesen csak primitív módon, kétszólamban van lejegyezve.

Maga a primitív basszus azonban, a többi háromban is, a szinte orgonaponttá merevedett állapotában kétségtelenül a duda emlékét őrzi.

A Stark-féle virginálkönyv 3. számú magyar tánc hegedűkulcsban.

A négy magyar táncnak formai felépítése egy kétütemes motivum variált ismétlése periodizált sorokba foglalva. A periódus végén rendszeren melódiafordulatba ágyazott záróformulát találunk. Ha a kétütemes motivumokat betűkkel jelezzük, a táncok formai felépítése a következő:

3. szám: a a₁ b b c

4. szám: a a₁ a₂ a₁

33. szám: a b c b

208A 29. szám a párhuzamos dúr felé való modulációt is mutatja; első periódusa a-moll záradékkal, másik periódusa C-dúr záradékkal szerepel. (Ennek külön címe: Ungarischer Tanz des Fürsten aus Siebenbürgen.) Érdekes, hogy a 33. számú magyar táncban a zenei formafelépítés olyan, mintha a zenei mondatok szerepét motívumokra áthárítva egy kétszakaszos dalforma koncepcióját keresné.

Ennek a négy magyar táncnak a tematikája a 17. század zenei levegőjének: a francia, olasz és német hatást mutató szvitmuzsika dacára is határozott népi karaktert és népies instrumentális vonást mutat. Sőt bizonyos rejtett stílusösszefüggéseket lehet már kiérezni az ekkori magyar táncok és a későbbi hajdutánc és verbunkos tánc között. Az viszont ismét külföldi hatás, hogy mind a négy tánc után ugyanannak a tematikának a páratlan ütemnemű feldolgozását találjuk proporció cím alatt.

A Stark-féle virginálgyűjtemény a négy magyar tánc mellett értékes zenetörténeti dokumentumokat tartalmaz a benne szereplő egyházi énekekkel is. Több mint tíz evangélikus korált találunk a Stark-féle kéziratban. (Ezen a nyomon elindulva Payr Sándor a gyűjtemény másolóját Wohlmuth Jánosban keresi.) Mindegyik korál az eredeti reformáció-korabeli gazdag ritmusban van lemásolva. Tehát az itt szereplő korálok ritmikai struktúrája s átfutó hangokkal diszített melódiavonala világosan és tisztán igazolja azt, hogy az evangélikus korálok, amikor itt Magyarországon elterjedtek, milyen gazdag ritmikai erőt képviseltek még. Az új egyházzenei mozgalom éppen ehhez a ritmikai elevenséghez akar visszatérni,

amikor a ritmikus korálok bevezetését szorgalmazza.

A magyar táncok és az egyházi énekek mellett szerepel még a Stark-gyűjteményben a 17. század külföldi szvitzenéjének a hatásaképpen menuett, praeludium, courante, sarabande, gavotte stb. Kiegészíti ezenkívül az első négy oldalon található zeneelméleti összefoglalás, valamint a zenei részt követő családi naplószerű feljegyzés.

Sopron 17. századbeli fejlett zenekultúrájáról tanúskodik Rauch András, Kusser János (az operaszerző apja), Psyllius Lukács, Wohlmuth János működése és művészete. Ugyanazt [209](#)igazolja a Stark-féle virginálkönyv is. Méltó tehát, hogy városunk kultúrájának e régi bizonyítékát megbecsüljük s emlékezetünkben tartsuk.

1937. I. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Kapi-Králik Jenő: A soproni Stark-féle virginálkönyv 1689-ből. / Kapi-Králik Eugen: Die Stark'sche Tabulatur aus dem Jahre 1689 im Museum zu Sopron.

Kapi-Králik Eugen: *Die Stark'sche Tabulatur aus dem Jahre 1689 im Museum zu Sopron.*

Die Sammlung ist in regelrechter Notenschrift hergestellt und folgend betitelt; „Tabulatur, Johann Jacob Starken zugehörig, welcher den 3. Dezember 1689 in Gottes Namen den Anfang zum Schlagen gemacht.“ Die Sammlung enthält 56 Stücke, darunter ungarische Tänze, kirchliche Gesänge, mehrere evangelische Chorale, außerdem Präludium, Menuette, Gavotte usw. Diese ergänzt auf den ersten vier Seiten eine musik-theoretische Zusammenfassung und Aufzeichnungen nach Art von Familientagebücher. Die Sammlung ist ein Zeichen der hochentwickelten Musikkultur der Stadt Sopron im 17. Jahrhundert.

1937. I. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Storno Miksa: Adatok a soproni festészet történetéhez.

[210](#)**Storno Miksa: Adatok a soproni festészet történetéhez.**

1937. I. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Storno Miksa: Adatok a soproni festészet történetéhez. / I.

I.

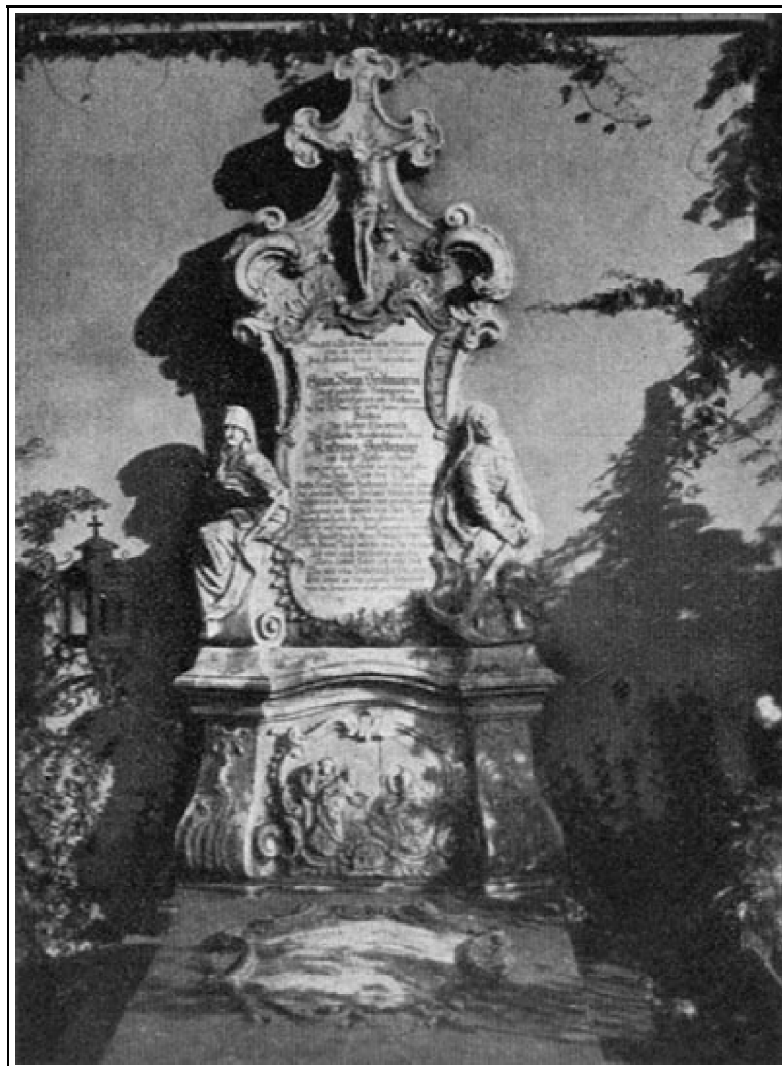
A soproni festészet legrégebb emlékeit azok a 15. századbeli egyházi falfestmények képezik, amelyek régi templomainkban maradtak fenn s amelyeket a múlt század 50–60-as éveiben *idb. Storno Ferenc* fedezett fel és részben helyreállított. [137](#) Ezek között hatalmas alkotások is voltak. A legnagyobbik az a nagy freskó volt, amely a Szt. Mihály-templom tornyának déli oldalát díszítette és Krisztust a keresztfán ábrázolta. *Idb. Storno Ferenc* pontos felvétele szerint e festmény magassága kb. 28 láb (= 8.84 méter), szélessége kb. 18 láb (= 5.68 méter) volt és a rajta feltüntetett évszám szerint 1481-ben készült, vagy – amint azt Rómer is véli – akkor javították. Amidőn 1907-ben a templom külsejét tatarozták, ezt az értékes freskót – sajnos – leverték, s így ma csak Storno másolatáról ismerjük azt. A templom nyugati oldalfalán Szt. Kristófot ábrázoló freskó szintén elpusztult, anélkül, hogy erről felvétel maradt volna.

De nemcsak az egyházi épületek külső falai voltak régente festményekkel díszítve, hanem igen gyakran a

profán épületek homlokzatait is freskókkal látták el. Festménnyel volt díszítve közvetlen a várostorony előtt állt kapu tornyának külső homlokzata is a város címerével, amely festmény nyomai még a torony lebontása előtt (1892) is megvoltak.

Idb. Storno Ferenc vázlatkönyveiben két feljegyzést találunk régi soproni festőkre vonatkozólag. Az egyik szerint (1873. 211. évi vázlatkönyv) az újkéri templomban lévő oltárkép jelzése: „*Stephanus Schallen, Mahler in Ödenburg, 1773.*“ Hogy mit ábrázolt e kép, arravonatkozólag megjegyzés nincsen. Úgy tudom, hogy ez a festmény ma már nincsen meg a község templomában és vagy ismeretlen helyre került, vagy talán már teljesen elpusztult.

A másik feljegyzés (1878. évi vázlatkönyvben): „*Steva. Mandata. Maler aus Ödenburg um 1770–80. Bild von ihm oben dem Eingang in das Benediktiner-Kloster. Math. XIX–XXI. Deutsch-Kravn. Preuss. Schlesien.*“

Sedlmayer András sírköve a Szt. Mihály-temetőben. Diebold Foto.

²¹²Sedlmayr András soproni festőre vonatkozólag némi adatot szolgáltat az a szép rokokóstílusú síremlék a régi Szt. Mihály-temető előkertjében, amelyet felesége emlékének állíttatott. E sírkő felírása szerint: „welchen Ihr lieber Ehewirth Der Wohl edle Kunsterfahrne Herr Andreas Sedlmayr des äusz. Raths allhier zum ewigen Gedächtn. hat setzen lassen im Jahr 1766 den 4. Juli“. Sedlmayr a külső tanácsnak volt tagja. A síremlék tervét, amely hír szerint ma Kladneck Johanna úrnő (Kaposvár) birtokában van, valószínűleg maga Sedlmayr készítette.

Sedlmayr nemcsak festéssel, hanem aranyozással is foglalkozott, s érdekesek azok a szerződések, amelyeket a győri jezsuiták Szt. Ignác-temploma szószékének, orgonájának stb. aranyozására 1753-ban és 1757-ben kötött, s amelyek egyikét mint: „Andreas Södlmayr m. p. burg. Maller in Ödenburg“; míg a másikat mint: Andreas Sedlmayr burg. Mahler und Vergolter in Ödenburg“ írt alá.²⁽³⁸⁾

Úgy látszik a régi soproni festők közül egyesek nagyon jó anyagi viszonyok között élhettek. Áll ez különösen Schiller János József arcképfestőre is, akinek életrajzi adatait elég jól ismerjük, s amelyeket Schiller Chr. Vilmos: „Chronik des ungarischen Adelsgeschlechtes von Schiller 1633“ című munkájában (1912) közöl.

Schiller J. József 1756 augusztus havában született Sopronban és az ev. egyházközség anyakönyvei szerint augusztus 31-én keresztelték. Atyja Schiller János György tekintélyes kereskedő volt. Anyja Seiler (Sáler) Zsuzsanna Rozina még röviddel fia születése előtt végrendelkezett, amely körülményből az áldott állapotban lévő anyát ért valamilyen balesetre következtethetünk, s tényleg a gyermek mint néma látott napvilágot s ezen fogyatékoságát egész életén át megtartotta. Érdekes az a házassági szerződés (eredetije a Storno-gyűjteményben), amelyet 1787 május hó 15-én kötött menyasszonyával, s amelynek szövege a következő:

Schiller János József. (Sopron, 1756–1820.) *Arckép. Ceruzarajz.*

214 Schiller János József. (Sopron, 1756–1820.) *Női fej. Szénrajz.*

215 Schiller János József. (Sopron, 1756–1820.) *Női fej. Szénrajz.*

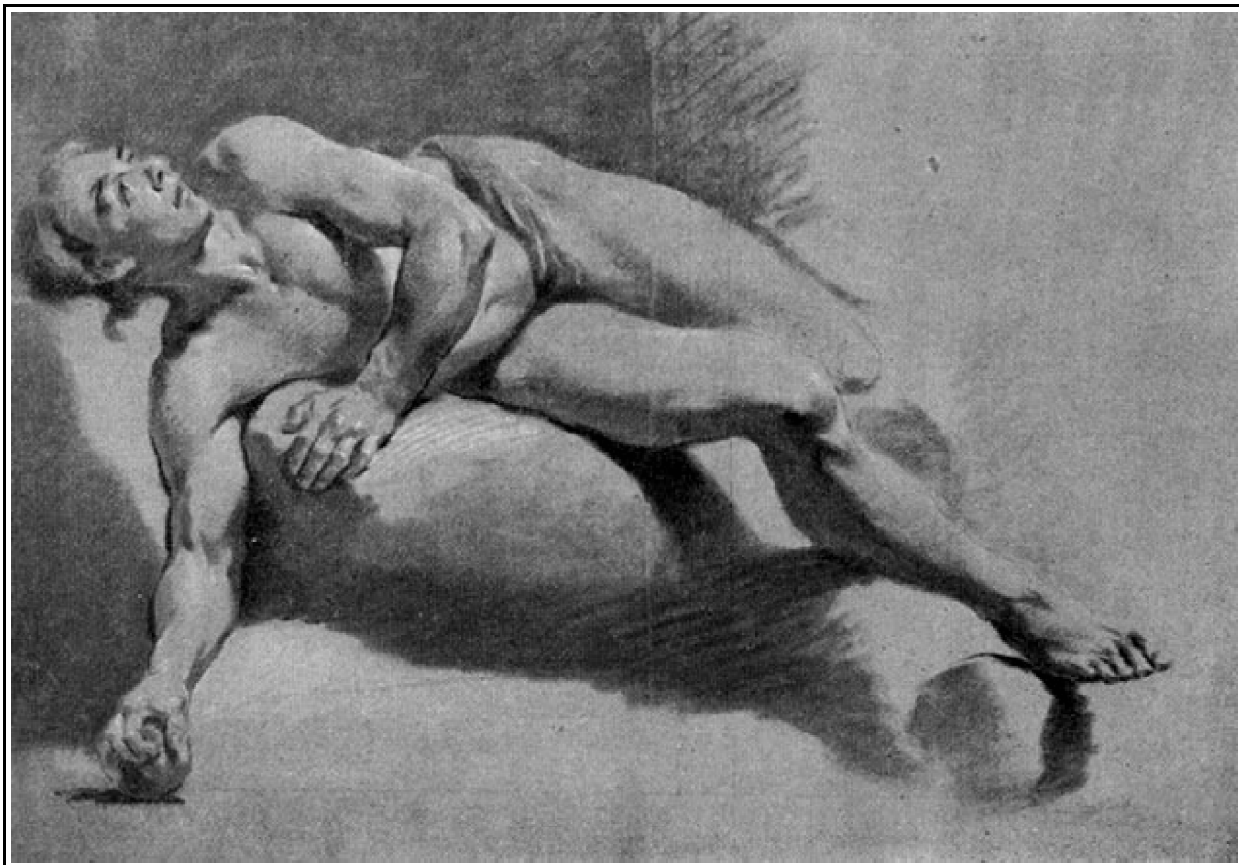

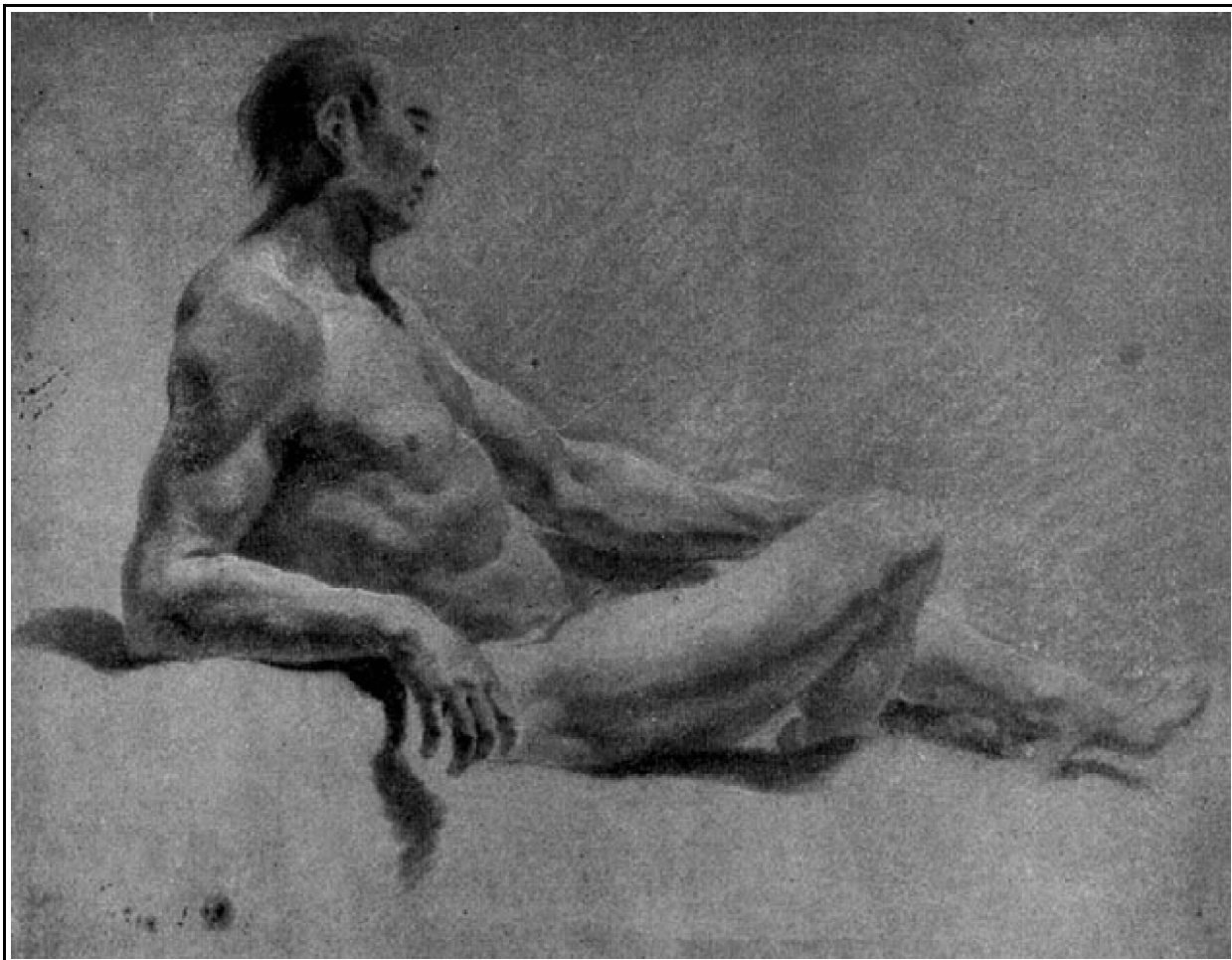
216 Schiller János József. (Sopron, 1756–1820.) *Férfi fej. Szénrajz.*

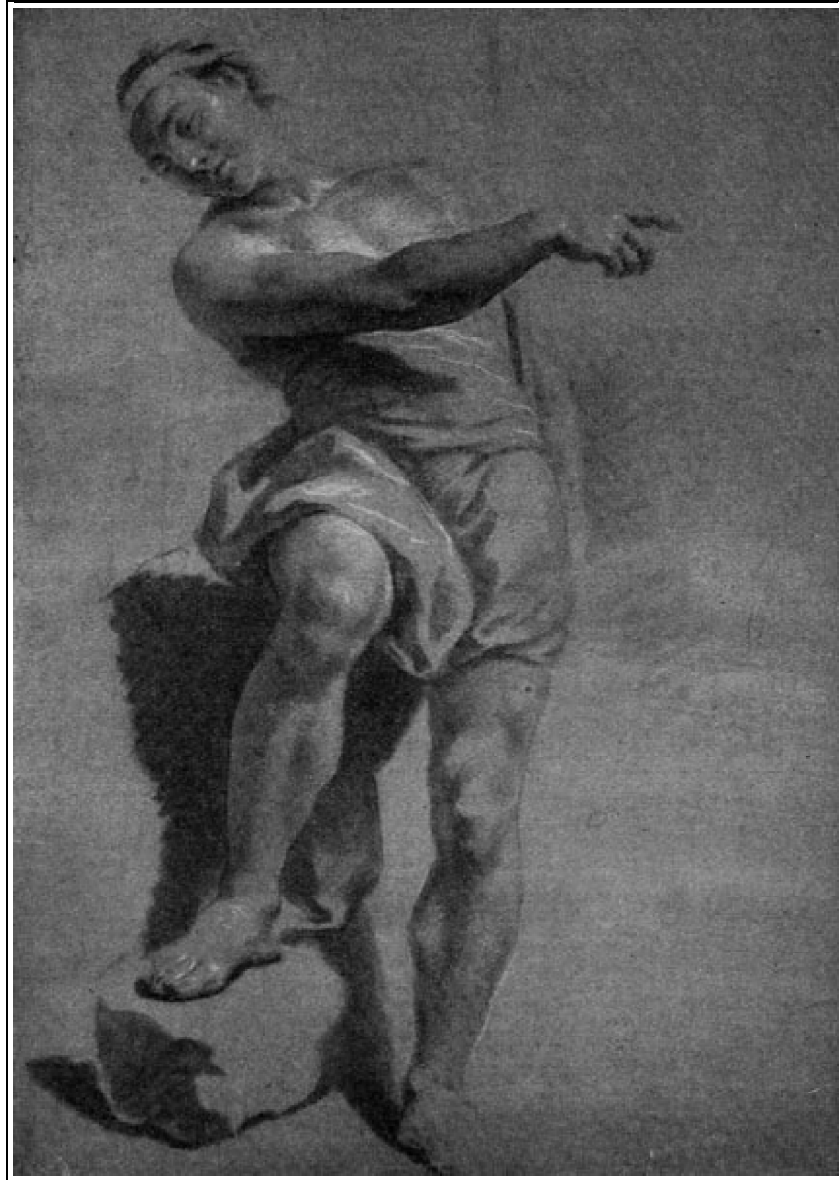
217 Schiller János József. (Sopron, 1756–1820.) *Női fej*. Szénrajz.

218 Schiller János József. (Sopron, 1756–1820.) *Akttanulmány. Szénrajz.*

219 Schiller János József. (Sopron, 1756–1820.) *Akttanulmány. Szénrajz.*

²²⁰Schiller János József. (Sopron, 1756–1820.) *Akttanulmány. Szénrajz.*

„Anheute zu Ende gesetzten Dato haben nachbenannte beide Braut Persohnen als der Wohledlgebohrne Herr Johann Joseph Schiller kunster ²¹³fahrner Portrait Mahler, des Wohledlgebohrnen Herrn Georg Schiller, Bürgerlicher Kauf und Handelsmannes alhier mit der Wohledelgebohrnen Frauen Susanna Rosina, dessen gewesenen Ehe Consortin, nunmehr Seelig, ehelich erzeugter Herr Sohn als Bräutigam, dann die viel Ehr und Tugendgezierte Jungfrau Susanna Catherina, des weyland Ehrsamen und wohlgeachten Herrn Adam Gottlieb Weyrauch, gewesenen Bürgerl. Seifensieder meisters, in der königl. freyen Stadt Preßburg, mit Eva Rosina dessen gewesenen Eheconsortin, beyder nunmehr Seelig ehelich erzeugte Jungfrau Tochter als Braut, nachdem besagter Herr Breutigam, welcher stumm ist, durch Zeichen zu verstehen gegeben, daß er sich mit vorbenannter Jungfrau in ein eheliches Verbündniß einlassen will, gedachte Jungfer Braut aber solches Ehe Verbündniß mit Worten bekräftiget, Eines den ²²¹Anderen alle eheliche Liebe und Treue

versprochen und zugesaget. Da hingegen constituiret Zweitens: Herr Georg Schiller als Bräutigams Vater, vorgedachten seines Sohnes Jungfer Braut, und seiner künftigen Schwieger Tochter, zu einen Heyrath Guth Ein Hundert Species Ducaten, außer diesen aber, drittens: Verobligiert sich wiederholter Herr Georg Schiller, auf den Fall, so es den Allmächtigen gefiele, besagt seinen Sohn, vor Seiner, von dieser Zeitlichkeit abzufordern, und dieser sein Sohn- keine Leibes Erben hinterließe, seiner künftigen abbemelten Schwieger Tochter, und dermaligen Braut, solange dieselbe seines Sohnes Nahmen führen, und bey Ihm Herrn Georg Schiller im Hause verbleiben würde, ihre ehrliche und Bürgerliche Versorgung zu verschaffen. Und wenn Viertens: Auch er Herr Georg Schiller nach gedacht seinen Sohn, mit Tod abgehen würde, so sollen obbericht seiner künftigen Schwiegertochter und dermaligen Braut, ohngedacht dessen, daß von seinem Sohne keine Kinder hinterblieben, in so lange als dieselbe seines Sohnes Nahmen führen, und sich also nicht verheiligen wird, von seinem zurückbleibenden Vermögen, alljährlich Ein Hundert und fünfzig Gulden, zu Ihrer Unterhaltung haar bezahlet werden. Urkund dessen ist gegenwärtiger Heuraths Contract durch mehrberührten Herrn Georg Schiller in Beysein der hierzu gebettenen Herren Gezeugen ordentlich gefertigt worden. So geschehen Oedenburg d. 15-ten Maij. Ao 1787.“ Johann Gottfried Kunze als der Jungfer Braut Oheim und Zeuge L. S. Johann Georg Stretsko als Zeuge. Matthias Szölösy als Zeug. L. S. Xstoph Ernst Weyrauch als Bruder und Zeug., Georg Schiller als Bräutigams Vater L. S. M. Joseph Torkos als Zeuge. L. S. Christian Schiller als Zeug. L. S. Ferdinand Richard Wohlmuth als Zeug. L. S. Johann Gottlieb Schiller als Zeug. L. S.“

Schiller J. Józsefnek nemcsak életrajzi adatait, hanem rajzai egy részét is ismerjük; művei arról győznek meg, hogy országos vonatkozásban is kiváló hely illeti meg őt. Hagyatékából nagyobb számú rajz van a Storno-gyűjteményben, ezeknek egyrésze még a művész ifjúkorából való, s ilyeneket *dr. Stráner* Gyula családja is őriz, míg a másik része már nagy művészi tudásról tesz tanuságot. Portrérajzai közül több a kisebb ceruzarajz, amelyek felírásuk szerint: „Hl. Hauptmann Graf Haller, Hl. Hauptmann Kisch és Hl. Ober Lieutenant Paron Gilany“-t ábrázolják. Ezek nem alkalmasak reprodukcióra, jobb munkái közül azonban néhányat közlünk, hogy ezáltal is ismertté tegyük a nevét úgy a soproni, mint a magyar festőművészet története számára. Valószínű, hogy Sopronban még több portréja lappang az egyes régi családok birtokában.

A 18. század helyi művészeitől alig maradtak meg rajzok s így annál nagyobb jelentőséget kell tulajdonítanunk éppen [222](#)Schiller János József hagyatékának, akinek viszont a kész festményei várnak felkutatásra. Közölt rajzai közül az egyik egy előkelő urat ábrázol, amint csellót játszik. A rajz a vonalak mentén túlvél sűrűn átlukasztott, tehát átrajzolásra készült.

A többi szénrajz enyvfestékkel alapozott színes papíron készült fej- és akttanulmányok. Hagyatékában még néhány portrérajz szerepel, ezek közül egy férfifej szintén másolásra készült, egy női fej ceruzával és színes krétával kezelve. Egy kisebb, vörösesbarna krétával készült Krisztus a keresztfán vázlat kockabeosztással van ellátva, tehát nagyobb festmény készítésére szolgált alapul.

Schiller János József a soproni evang. egyházközség anyakönyvei szerint 1820 május hó 2-án hunyt el Sopronban. Neje 1826 január 28-án követte őt.

A Schiller-családdal került később rokonságba idb. Storno Ferenc, lévén anyósa, Langthaler Lőrincné született Schiller Zsuzsanna.

(Folytatjuk.)

1937. I. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Storno Miksa: Adatok a soproni festészet történetéhez. / Storno Max: Daten zur Geschichte der Malerei in Sop

Storno Max: *Daten zur Geschichte der Malerei in Sopron.*

I.

Die ältesten bekannten Malereien in Oedenburg stammen aus dem 15. Jahrhundert und sind jene Freskobilder, die sich in unseren kirchlichen Bauten erhielten. Darunter waren auch Gemälde von ganz beträchtlicher Größe, so das Wandbild Christus am Kreutz an der südlichen Seite des Turmes zu St. Michael, welches jedoch anlässlich der im Jahre 1907 erfolgten Renovierung des Kirchenäußeren zerstört wurde.¹⁽³⁹⁾ Zum Glück besitzen wir wenigstens eine genaue Aufnahme von F. Storno sen.

Auch Profanbauten hatten an der Fassade bildlichen Schmuck, hauptsächlich religiösen Charakters.

In den Skizzenbüchern Franz Storno seniors finden wir zwei Anmerkungen über Oedenburger Maler. Die erste Anmerkung (Skizzenbuch 1887) besagt: das Altarbild in Ujkér ist signiert *Stephanus Schallen* Mahler in Ödenbrg 1773. Bezüglich der Darstellung des Bildes ist nichts angeführt, und befindet sich dasselbe nicht mehr in genannter Kirche. Die zweite Anmerkung lautet: *Steva Mandats* Maler aus Ödenburg um 1770–1780. Bild von ²²³ihm ober dem Eingang in das Benediktinerkloster. Math. XIX–XXI. Deutsch-Kravarin, Preuß. Schlesien. (Skizzenbuch 1878.)

Über Andreas Sedlmayr gibt der Rokoko-Grabstein im Vorfriedhof zu St. Michael einigen Aufschluß.

Genaue Daten sind uns über den Portraitmaler *Johann Josef von Schiller* bekannt, die Chr. Wilhelm von Schiller in: „Chronik des ung. Adelsgeschlechtes von Schiller 1633“ im Jahre 1912 herausgab.

Johann Josef von Schiller wurde 1756 zu Ödenburg geboren, und am 31. August desselben Jahres nach evang. Ritus getauft, Sein Vater: Johann Georg Schiller war angesehener Kaufmann, seine Mutter hieß Susanna Rosina Seiler (Sáler). Der Sohn, der von Geburt aus stumm war, schloß am 15. Mai 1787 mit Susanna Catharina Weyrauch einen Ehekontrakt, dessen Original sich in der Sammlung Storno befindet, und dessen Wortlaut wir zwischen dem ungarischen Text bringen. Aus dem Nachlasse des Portraitmalers Schiller besitzen wir mehrere Studien und Zeichnungen, die ein großes Talent beweisen und Genanntem nicht nur unter den Malern Ödenburgs jener Zeit, sondern des ganzen Landes einen Platz sichern.

Aus seinen Jugendjahren besitzt neben der Sammlung Storno auch die Familie Dr. Julius Stráner mehrere Zeichnungen, Einige kleine Porträts in Bleistiftzeichnung mit Kreide aufgelichtet, laut Aufschrift Hauptmann Graf Haller, Hauptmann Kisch und Oblt. Baron Gilany vorstellend, sind gut gemacht. Von seinen Arbeiten, welche wir hier bringen, ist die eine ein Portrait mit Nadeln durchstoßen, also als Pause behandelt, die anderen Zeichnungen auf mit Leimfarbe grundiertes Papier angefertigte Kohlenzeichnungen. Es ist anzunehmen, daß sich im Besitze Ödenburger Familien noch Portraits von ihm befinden. Leider sind von alten Ödenburger Malern des 18. Jahrhunderts kaum einige Zeichnungen erhalten geblieben und kommt somit dem Nachlasse Schiller's schon deshalb besondere Bedeutung zu. Schiller starb laut Eintragung der evang. Sterberegisters am 2 Mai 1820 in Ödenburg. Mit der Familie Schiller trat später Franz Storno sen. in verwandtschaftliche Beziehung, da dessen Schwiegermutter Frau Lorenz Langthaler eine geborene Schiller war.

(Fortsetzung folgt.)

1937. I. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Dr. Romwalter Alfréd, tanár: Sopronban lelt ókori salakok és téglák.

224 Dr. Romwalter Alfréd, tanár: Sopronban lelt ókori salakok és téglák.

1937. I. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Dr. Romwalter Alfréd, tanár: Sopronban lelt ókori salakok és téglák.
/ I.

I.

Az utóbbi 30 esztendő folyamán *Reitter Mihály* harkai gazda Sopron határában három helyen (a Kányaszurdokban, a Markától északra fekvő „Jezsuita-szántók“ közelében és egy a katonai lövölde mögötti szántón) falazott tüzelőberendezések romjaira bukkant, amelyek téglái – részben még néhai Bella Lajos vizsgálatai alapján – római korúaknak bizonyultak.

A Kányaszurdokban lelt rom mellett a rét földjében sok lepényalakú, sötétszínű, nagy sűrűségű salak akad, amelyek jelenlétét *Reitter Mihály* markolós, vastag vashuzalnak a földbedőfése révén elég nagy területen kitapintotta. A salak előfordulásmódja arra vall, hogy ezen a területen egykor hányó volt. A szóban forgó salaklepények sűrűsége hólyagos voltuk ellenére meghaladja a szilikátközetekét. Tulajdonságaik alapján *Reitter Mihály* arra gondolt, hogy a hányó egykori vastermelés helyét, sőt esetleg valamely vasérc közeli előfordulását jelöli. Egy ilyen salaklepény porának elemzése a következő eredményt adta:

SiO ₂	32.80%
Al ₂ O ₃	18.50%
FeO	46.28%
CaO	1.59%
MgO	0.85%
Összesen	100.02%

225 A por sósavban, vagy tömény kénsavban csak tökéletlenül táródik fel. Egy sósavas feltárási kísérlet alapján a sósavban oldhatatlan maradvány és szilíciumdioxid együttesen 38.03%. Fluorhidrogénsav a salak porát könnyen és teljesen feltárta, az oldat oxidimetriás titrálása pedig megmutatta, hogy a salak csakis ferrovasat tartalmaz. A salak összetétele, valamint tulajdonságai az ősi vastermelési módnak megfelelők.

Önként felötlik a kérdés, hogy honnan származik a salak és kapcsolatban van-e a keletkezése avval a rommal, amelynek közelében fekszik? Vasérc a közelben nincsen és nem valószínű, hogy hajdan távolról

ércet szállítottak ide, még kevésbé hihetjük, hogy a salakot szállították volna. Ennélfogva igen valószínű *Széki János* egyetemi tanár azon feltevése, hogy ez a salak nem vastermelés, hanem vasfeldolgozás nyoma. Hajdan a mai Stájerország területéről hozhattak ide vastuskókat, amelyekből a kovácsok itt alakítottak fegyvert és szerszámot. Ilyen ókori vastuskókból a kovácsoláskor valóban mindig számottevő mennyiség a fentinek megfelelő összetételű salak szorult ki, tehát az egyre szaporodott a műhely hányóján. A salakelőfordulás és a tüzelőberendezés romjának a szomszédsága azonban nem bizonyítja a két lelet történelmi összetartozását, sőt a tüzelőberendezés alkata ellene szól ennek a kapcsolatnak.

Igen sajnálatos, hogy a salak szomszédságában lévő és a többi két ilyen romról méretes rajz egyáltalában nem készült, mielőtt tovább pusztult, vagy teljesen megsemmisült. E sorok írója ezt a nagy hiányt saját mulasztásának is érzi, mert volt alkalmam a kányaszurdokbeli romot még elég jó karban, a lövölde mellett pedig első feltárása alkalmával látni. De mindenki vendégnek érezte magát a feltárásnál és senki sem vette észre, hogy a munkának vezetője, szervezője nincsen. Sőt úgy látszik, hogy ez valamennyi megelőző kiszállás alkalmával így történt, mert *Reitter Mihály* minden feltáráshoz Sopronból kért segítséget, de fedezet hiányában szakszerű munka sohasem indulhatott meg. Ezért csak emlékezés az alapja a következő leírásnak, amely a kányaszurdoki és a lövölde melletti romra vonatkozik. Alapvonásaikban nagyon hasonlítanak ezek a romok, de a lövölde melletti talán nagyobb. A kányaszurdokbelinek [226](#) már nyoma is alig maradt, míg a lövölde melletti ismét be van temetve és talán még valamelyest épségben lehet. Téglából falazott, fekvő hasábalakú volt mindkettő. A hossz mentén boltozott tüzelőtér nyúlt végig, ennek sík talpát feltáráskor még hamu fedte. A boltozatból a felső vízszintes lap felé, jobb- és baloldalt részarányosan és lejtősen füstcsatornák húzódtak két sorban; a füstcsatornák két sora a felső sík lapon, annak jobb és bal szélével párhuzamosan torkolt, a szélek közelében. A csatornák torka, illetve keresztmetszete talán négyszögletes volt. A lövöldei rom a feltáratlan alap nélkül (esetleg igen durva hibával) 4 m hosszú, 1,5 m magas és ugyanilyen széles lehet. A tüzelőtér magassága talán 50 cm, szélessége talán 40 cm, mert felnőtt ember csak nehezen bújhatott beléje. A boltozat tégláinak felszíne olvadt volt, az illesztésekből olvadt habarcsapok függtek alá. A lejtős füstcsatornák igen szűkek, keresztmetszetük talán 50 cm². Érdekes körülmény, hogy a kányaszurdoki rom közelében sok égetett agyagcső is került elő a földből, némely ilyen cső belsínén világosan látszott a nagy hőmérséklet nyoma. Miután a római épületek és főleg fürdőmedencék fűtőberendezése a földbemélyített hypocaustum volt, amelyeknek számos füstcsatornája a falazatban felhúzóódó agyagcsövekbe torkolt, igen valószínű, hogy a szóban forgó maradványok is ilyen fűtőberendezések romjai, amelyek a vasipari salaklelettel legfeljebb közvetve lehetnek kapcsolatban. Lehet azonban a salak az épületmaradványoknál régebb, vagy fiatalabb, vagyis azoktól merőben független, mert bizonyára kovácsoltak vasat Scarbantia kelta alapítói, valamint a római telep feldúlása után itt élő utódaik is. Igen megnehezíti az eligazodást az a körülmény, hogy a tüzelőberendezésekben salakká olvadt téгла- és habarcsanyag is bőven akad a romok környékén, amiért igazában kétféle salak fordul elő, amint erre már régebben utalás történt. [1\(40\)](#)

A téglák mindenesetre jóval nehezebben olvadnak, mint a jelenleg Sopronban gyártott téglák. Helyi iparunk szempontjából tehát érdekes kérdés, hogy a szóban forgó hypocaustumok [227](#) tüzelőterét milyen téglákból falazták. A kányaszurdoki rom tüzelőterének a falából származó téгла pora a következő elemzési adatokat szolgáltatta:

SiO ₂	62.42%
Al ₂ O ₃	12.25%

Fe ₂ O ₃	6.65%	
CaO	13.60%	
MgO	2.34%	
alkalifémoxid	0.60%	(differenciából)
izzítási veszteség	2.14%	(főleg CO ₂ és víz)
összesen	100.00%	

A téglapor vízzel pépesítve platinadrót horgán a Bunsenláng hevében negyedórát izzítva üveggé olvadt, tehát sokkal nehezebben, mint a mai soproni téglák pora. Ez a körülmény, az elemzés eredménye és a téglák meglehetősen egyenletes szövete némileg valószínűsítik, hogy a vizsgált ókori téglák talán mesterségesen kevert nyersanyagból is készülhettek. Feltehető volt, hogy a téglák petrográfiai vizsgálata eldöntheti ezt a kérdést, sőt esetleg az elegyanyag összetevőire nézve is útbaigazítással szolgálhat. Ezt a vizsgálatot Sopron geológiájának kiváló ismerője, *dr. Vendl Miklós* egyetemi tanár volt szíves elvégezni és eredményeit folyóiratunk ezen számában közli.

Valószínű, hogy a hypocaustumok lelőhelyének a környéke sok érdekes maradványt rejt, amelyből történelemszemléletünk és iparosaink hasznos tanulságokra, idegenforgalmunk új vonzóerőre tehetnének szert. Igen kíváncsi vagyok, hogy *Reitter Mihály* önzetlen, hosszú fáradozásának gyümölcse parlagon ne maradjon és főképp feledésbe ne merüljön. Ő szülőföldjének legszűkebb környékét annyira részletesen ismeri, hogy közreműködése a maradványok felkutatását mindenesetre nagyon megkönnyítené.

1937. I. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Dr. Romwalter Alfréd, tanár: Sopronban lelt ókori salakok és téglák. / Prof. Dr. Alfred Romwalter: In der Gemarkung Sopron's (Ödenburg's) aufgefundene Schlacken und Ziegel aus dem Altertum.

Prof. Dr. Alfred Romwalter: In der Gemarkung Sopron's (Ödenburg's) aufgefundene Schlacken und Ziegel aus dem Altertum.

Die durch den Harkauer Landmann *Michael Reitter* im Laufe von 30 Jahren in der Umgebung seiner engsten Heimat aufgefundenen Gebäudereste [228](#) und Schlackenhalden werden besprochen. Die Gebäude sind als Reste der Feuerungsanlagen altrömischer Hypocausta anzusprechen, die Schlacken nach *Prof. Johann Széki* zum Teil als Garschlacken damaliger, vielleicht sogar älterer, oder aber jüngerer Schmieden des Altertums, welche Schweißisen aus dem nicht allzufernen norischen (steierischen) Eisengebiet verarbeitet. Die Ziegel der Feuerungsgewölbe schmelzen schwerer als die hier gegenwärtig erzeugten. Es scheint sogar möglich, daß diese alten Ziegel aus künstlich gemischtem Rohstoff erzeugt wurden. (Mit dieser Frage beschäftigt sich *Prof. Dr. M. Vendi* in dieser Nummer unserer Zeitschrift.) Es wird empfohlen, von der überaus genauen Ortskenntnis des schon seit so langer Zeit ganz selbstlos im Dienste dieser Fundstätten arbeitenden *Michael Reitter's* bei weiteren Nachforschungen Gebrauch zu machen.

1937. I. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Vendl Miklós: Egy soproni római kemenceboltozat téglájának közettani vizsgálata.

229 Vendl Miklós: Egy soproni római kemenceboltozat téglájának közettani vizsgálata.

A téglát *Romwalter Alfréd dr.* professzor gyűjtötte, aki az előző dolgozatban kémiai elemzését s a lelőhely részletesebb leírását is közli. *Romwalter* professzor petrográfiai vizsgálatokra rendelkezésemre bocsátott egy kisebb téglaszilánkot, amely darabocská szerint a téglának a tűztől elálló végéről származott.

A szóbanforgó tégladarab *makroszkópos* képe a következő: Színe nem egyöntetű, sötétebb zöldesszürke, sárgászöld, majd löszsárga. Szabad felületén veresbarna földes bevonatú, amelyben szabad szemmel muszkovitpikkelyek ismerhetők fel. A téglá belsejében csak kalcitos-meszes foltocskákat láthatunk imitt-amott. A téglá texturája kis hólyagos-likacsos. A nagyobb hólyagok környéke szivacsos szerkezetű, sötét zöldesfekete színű s olvadt salakos.

1937. I. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Vendl Miklós: Egy soproni római kemenceboltozat téglájának közettani vizsgálata. / a) A mikroszkópi kép.

a) A mikroszkópi kép.

Mikroszkóppal a téglá kiinduló kőzetének leglényegesebb ásványait – az agyagos ásvány, vagy ásványok kivételével – még meghatározhattam. Leggyakoribb ásványnak a *kvarc* bizonyult. Ez néha zavaros, rendszeren azonban víztiszta xenomorf, éles szemekben jelentkezik. A szemnagyság átlagosan 8–240 μ között változik. Igen gyakoriak benne repedések, a tengelykép néha gyengén anomális, az izogirakereszt ugyanis kissé szétnyílik. Hullámos kioltású szemek sem ritkák. Imitt-amott végtelen parányi, 1–2 μ -nyi, éles kontúrú gázzárványok is jelentkeznek a kvarcsemekekben.

230 Elég gyakori ásvány egy *csillám* is. Egy kitűnő, csillámos hasadás jelentkezik foszlányos pikkelyeiben, amellyel $c' 0^\circ$ -ot zár be, tehát a kioltás egyenes. Barnássárga színű, nem pleokroós. Kettőstörése a szokott csillám-kettőstörésnél jóval alacsonyabb, a kvarcé (0.009) körül van. A csillámfoszlányok nagyságát pár egyéneen mértem: a szélesség átlagosan 8–52 μ , a hosszúság pedig 50–260 μ között adódott. A csillám eredetileg vagy *baueritosodott biotit*, vagy pedig *muszkovit* lehetett, amely azután termikusan még tovább változott. A biotitnak mállott agyagokban, márgákban való kifakulására és ezzel egyben karöltve a kettőstörés nagy csökkenésére a magyar irodalomból is ismerünk példát. Így pl. *Vendl Aladár* a kiscelli agyagból (1. p. 113), *Sztróky Kálmán* pedig a budai márgából említ ilyet (2. p. 95). Ugyancsak van adat a muszkovit kettőstörésének erős csökkenésére vonatkozóan is. [l. *Sztróky Kálmán* idézett (2.) munkáját]. Az is ismeretes, hogy barnássárgás színeződés muszkoviton hőhatásra bekövetkezik. Így *Rinne* szintelen muszkovitot 1000°-ra hevített s azt tapasztalta, hogy az narancsszínű lett (3.).

Igen gyér elegyrésze a téglának a *földpát*, amelyből egyébként háromféle is van, mégpedig: *ortoklász*, *mikroklín* és *albit*.

Az *ortoklász* általában többé-kevésbé kissé zavaros; a kvarcnál gömbölyödöttebb szemekben jelentkezik.

A szegélyen gyenge olvadási jelenség mutatkozik, az üveges alapanyaggal helyenként össze is olvad úgy, hogy a kontúr nem mindenütt látható élesen. Egy elég tiszta $60 \times 70 \mu$ nagyságú szem μ -ra $\perp$ metszetén az α' P-szöget 4° körül mérhettem. A $\{001\}$ (P) – szerinti hasadáson kívül élesen jelentkezett a Murchisonit-hasadás is. Amint ismeretes, e hasadás egy kb. (15, 0, 2) indexű másodfajta véglap szerint jelentkezik s a $\{001\}$ szerinti hasadással a (010) lapon *Des Cloizeaux* szerint $72^\circ 1' - 74^\circ 15'$ közti szöget zár be (4. p. 661). Én e szöget a szóbanforgó metszeten 73° -nak mértem, ami arra mutat, hogy a földpát tényleg *ortoklász* s nem *mikroclin* és így tulajdonképpen nemcsak γ -ra $\perp$, de egyben a (010) lappal is egybeesik a metszet. Egy, a földpát közelébe eső kvarc szem segítségével, amelynek metszete optikai tengelyével párhuzamosnak bizonyult, megállapíthattam *Berek*-kompenzátorral [231](#) a β – α értékét is. Ezt 0.0031-nek találtam, ami közel áll egyes ortoklászok β – α kettőstöréséhez.

Találtam egy másik γ -ra elég közel -metszetet is. A $\{001\}$ szerinti hasadás mellett itt is jelentkezik a *Murchisonit*-féle. A két hasadás által bezárt szög 72° , az α' P kioltási szög pedig 6° körül van. Mindkét adat ismét jellemző az *ortoklászra*.

Egy másik ikerlemezten, két hasadási irányt mutató, $87 \times 110 \mu$ nagyságú, binormálisra ferdén metszett szemén a binormális diszperziót $p < v$ -nek találtam s ugyanezen a szemén *nagy* tengelyszögre is lehetett következtetni. Mindkét adat az *ortoklászra* is jellemző.

Találtam egy $87 \times 121 \mu$ -nyi olyan szemet is, amelynek metszete igen ferde α -tengelyképet adott. Ez a szem is teljesen *ikerlemezten* vagy *ikerrácsosság* nélküli volt, tehát ez is a legnagyobb valószínűséggel *ortoklásznak* minősíthető.

E *földpát*-féleségnek végül a kanadabalzsamhoz viszonyított fénytörését is megállapíthattam. A kanadabalzsam fénytörése 1.533-nak vehető. Egy α -ra elég ferdén metszett s a balzsammal érintkező szemnek mind az α' -je, mind pedig γ' -je jóval kisebb volt, mint a balzsam n -je. Hasonló eredményt adott egy, a balzsammal érintkező γ -ra elég ferdén metszett szem is.

Összegezve a megfigyeléseket: ezt a földpátot *ortoklásznak* minősíthetjük. Míg érdekes módon az egyik vékonycsiszolatban mikroclint nem, csak ortoklászt találtam, addig egy másikban ikerrácsossága következtében biztosan felismerhető *mikroclin* jelentkezett. Erre a jelenségre később még kitérek. A *mikroclin* egyébként az *ortoklászhoz* teljesen hasonló megjelenésű, olvadást alig mutat, szemnagysága megegyező az ortoklászéval.

Az *ortoklásznál* és a *mikroclin*nál még ritkábban előforduló földpátnak minősíthetjük a harmadik földpátot, egy *albitikresedést* mutató *plagioklászt*. Megjelenése egyébként egyező a káliföldpátokéval. Ez is gömbölyödöttebb a kvarcnál, többé-kevésbé ez is zavaros s ennek a szegélye is mutat gyenge olvadási jelenséget. Az albitikerlemezek száma csak egynéhány s emellett vékonyak is ezek. Nagyságrendben megegyezik a plagioklász a káliföldpátokkal.

[232](#) A *plagioklászon* a következőket mérhettem:

Egy γ -ra kissé ferdén metszett szemén az α' P-kioltás 17.5° -nak adódott. Ez az érték egy $Ab_{96}An_4$ összetételű albitot, vagy egy $Ab_{55}An_{45}$ összetételű andezint jelezhet.

Egy másik, $60 \times 70 \mu$ nagyságú, α -ra közel $\perp$ -metszeten az albitikerlemezek nyomának a P hasadással bezárt szögét 87° -nak, az α' M kioltásszöget pedig 14° -nak mérhettem. E kioltás $Ab_{98}An_2$ összetételű

albitra, vagy $\text{Ab}_{68}\text{An}_{32}$ összetételű andezinre utal.

Egy harmadik, $145 \times 275 \mu$ nagyságú albitikres plagioklász egyik ikerlemezrendszere α -ra kissé ferdén metszettnek bizonyult. Ebben az albitikernyom és a $\{001\}$ szerinti hasadás által bezárt szög 82° , az $\alpha'P$ kioltás pedig 16° , a másik ikerlemezrendszeren pedig utóbbi 10° volt. Középértékben 13° -nak véve a $\perp$ α -metszeten feltételezhető $\alpha'M$ értéket, ez $\text{Ab}_{94}\text{An}_6$, vagy $\text{Ab}_{71}\text{An}_{29}$ összetételre mutat.

A valószínű kioltásokat is felhasználtam a plagioklász meghatározására. Megjegyzem azonban azt, hogy rendkívül gyér megjelenése következtében – sajnos – nem sok kioltás állott ezekből rendelkezésemre. Ezek alapján is egyébként albitra, vagy savanyú andezinre következtethetünk. Végül a szimmetrikus zónában jelentkező maximális kioltást is figyelembevettem. Ez $13\text{--}13^\circ$ volt, ami ugyancsak $\text{Ab}_{93}\text{An}_7$ albitra vagy $\text{Ab}_{67}\text{An}_{33}$, andezinre utalhat. Meg kell azonban jegyezni azt, hogy ezekből is csak egy-két értéket mérhettem.

Sajnos, a kanadabalzsamhoz viszonyított fénytörést nem sikerült megállapítanom, jóllehet több csiszolatot is készítettem e célból. Rendkívül gyér jelenléte miatt egyetlen olyan **szemet** sem találtam, amely a balzsammal érintkezett volna.

A vizsgálatok alapján a plagioklász vagy egy $\text{Ab}_{93}\text{An}_7\text{--}\text{Ab}_{98}\text{An}_2$ összetételű albit, vagy pedig egy $\text{Ab}_{55}\text{An}_{45}\text{--}\text{Ab}_{71}\text{An}_{29}$, összetételű andezin, andezinoligoklász lehet. Amint később látni fogjuk, a termikus adatok biztosan *albit* mellett szólnak.

Megjegyzem végül még, hogy mértem $30\text{--}35 \mu$ körüli plagioklász nagyságokat is.

233A mikroszkópi képben feltűnik egy-egy áttetsző, barnaszínű, *ércesnek* minősíthető ásvány is, végtelenül vékony – mintegy 10μ körüli vastagságú – s éppen ezért pontosabban meg nem határozható, magas fénytörésű, zavaros, szürkessárgás színű ásványból álló burokkal övezve. Ez a burok kalcit vagy *leukoxén* lehet. A barna ásvány pleokroizmust nem mutat, rajta tengelykép nem figyelhető meg. Vashidroxidos ásványnak, aminek a színe alapján tarthatnók, nehezen minősíthetjük, mert hiszen a téglá magas hőmérsékletre volt hevítve s így hidroxidos ércet tényleg nem tarthatunk valószínűnek. A barna szemek átlagnagysága $15\text{--}135 \mu$ között mozog. Bomlott ércnek tartható, esetleg *Ti*-tartalmú *magnetit* lehetett eredetileg.

A nagyobb hólyagokban, üregecskében áteső fényben teljesen opak, fekete, szenes bevonat jelentkezik, amely e helyeken az alapanyag üvegbázisába is beszüremkedett. E fekete színezőanyag nyilvánvalóan a tűz kormából származott.

Nem túlritka elegyrésze a téglának a *kalcit* sem. Rendesen apró halmazocskákat alkotnak parányi, xenomorf szemecskéi, de hintve is feltűnnek gömbded-elliptikus szemecskékben. A kalcitszemek rendesen kissé zavarosak, színük szürkessárga vagy sárgásszürke, a nagyobb szemek azonban tisztábbak. Akad teljesen víztiszta szem is. Végtelenül kicsi *kalcitszferolit* is akad, amely x-nikolok között párhuzamos fényben a jellegzetes *Bertrand*-, vagy *szferolitikeresztet* mutatja.

Egy tojásdad átmetszetű, $35 \times 52 \mu$ nagyságú, xenomorf, pleokroós *rutil* szemecskét is láttam. A pleokroós színek sötétbarnássárgák. Ezenkívül egy nagy, $150\text{--}240 \mu$ *rutilszem* is feltűnt az egyik csiszolatban. Az alapanyagban továbbá lehet még találni *rutilszerű*, végtelenül parányi szemecskéket is.

A *rutil* egyébként nagyon ritka elegyrész.

Több kristályos elegyrészt biztosan felismerni nem lehetett, bár az alapanyagban még láthatók végtelenül apró, meghatározhatatlan egyéb ásványos szemecskék.

A téglá anyagának zömét zavaros, zöldesbarnásszürke izotrop, üvegesnek minősíthető alapanyag alkotja, amely a kiinduló kőzet agyagos részletének megolvadásából származtatható.

1937. I. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Vendl Miklós: Egy soproni római kemenceboltozat téglájának kőzettani vizsgálata. / b) A téglá kiinduló kőzetének genezise.

234b) A téglá kiinduló kőzetének genezise.

Ha a téglá valószínű kiinduló kőzetét kutatjuk, akkor e kérdés megoldására felhasználhatjuk a kémiai analízist, továbbá az ásványos összetételt és végül a szemnagyságeloszlást.

A *kémiai analízis alapján* vagy egy mészből dúsabb kissé homokos agyagra vagy agyagmárgára (kb. 25% körüli karbonáttartalommal), vagy pedig egy kissé agyagosabb löszre következtethetünk, mint kiinduló kőzetre. Sopron környékén mind lösz, mind pedig mészdúc agyakok, márgák előfordulnak, így mindkét származással számolnunk kell, Minthogy azonban a sopronkörnyéki löszök és meszes agyakok kémiai analízisei még hiányoznak, azért az irodalom egyéb adatai alapján kell elindulnunk. Ha figyelembe vesszük azt, hogy a téglá izzításánál a víztartalom mind, vagy legalább is legnagyobb része, továbbá minden valószínűséggel a kőzetben eredetileg volt CaCO_3 és esetleges MgCO_3 CO_2 -jének is egyrésze eltávozott, akkor, hogy a kiinduló kőzet kémiai összetételét közelítően rekonstruálhassuk, még bizonyos mennyiségű vizet és CO_2 -t hozzá kell számítanunk a téglá jelenlegi anyagához. (Az *Osann* etc.-értékek kiszámítását mellőzhetőnek tartom, mert feltevessel dolgozva, nagyobb exaktságot úgysem várhatunk.)

Először vegyük szemügyre azt, hogy löszös kőzetből levezethető-e kémiailag a téglá.

Mint löszet felfogva a kiinduló kőzetet, a következő megfontolások alapján kereshetjük a kiinduló kőzet kémiai összetételét. Minthogy az alkáliák értékét csak differenciából ismerjük, nem lehetetlen, hogy ezeknek értéke a megadottnál valamivel nagyobb is lehet. Erre mutathat az, hogy a kőzetben nemcsak földpát, de csillám – igaz, hogy átalakult – is van. Az izzítási veszteséget lényegében CO_2 -et vonjuk le az elemzésből s csak a maradékot számítsuk át 100%-ra. Sajnos, ezt a számítást a mi esetünkben elvégezni és az általuk közölt számos löszanalízissel összehasonlítani teljes pontossággal nem lehet, mert az eredeti H^{+110° - és a H^{-110° -értékek teljesen ismeretlenek. Ezért először vízmentes kiinduló anyagra számítottam át a CaO és MgO elhagyásával (amely oxidok karbonátban való fellépését tételeztem fel) az elemzést, majd egy budafoki lösz – amely lösz közel hasonló

	a)	b)	c)	d)	e)	f)	g)	h)
	%							
SiO_2	62.42	56.18	71.89	54.19	58.97	66.85	55.43	54.55
TiO_2	–	–	–	0.64	–	0.79	0.46	–

Al ₂ O ₃	12.25	11.02	14.10	12.28	9.97	15.15	13.84	10.64
Fe ₂ O ₃	6.65	5.98	7.66	3.20	4.25	3.95	4.00	1.59
FeO	–	–	–	0.55	–	0.68	1.74	1.16
MnO	–	–	–	0.08	–	0.10	ny.	1.53
MgO	2.34	2.11	–	3.44	2.04	2.96	2.67	1.29
CaO	13.60	12.24	–	8.55	11.32	–	5.96	14.30
Na ₂ O	} 0.60 ¹⁽⁴⁾	} 0.54	} 0.69	0.97	0.84	1.19	1.80	2.60
K ₂ O				1.81	1.11	2.23	2.67	1.68
H ₂ O+110°	–	–	5.66	4.62	1.37 ³⁽⁴²⁾	5.70	3.45	1.60
H ₂ O–110°	–	–	–	2.24	–	–	2.11	–
P ₂ O ₅	–	–	–	0.24	–	0.30	0.20	0.10
CO ₂	2.14 ²⁽⁴³⁾	11.93	–	7.84	11.07	–	4.62	9.05
SO ₃	–	–	–	0.06	–	0.07	0.78	0.10
Cl	–	–	–	0.02	–	0.03	0.69	0.72
Σ	100.00	100.00	100.00	100.73	100.94	100.00	100.48	100.31

236 kémiai összetételű a mi téglánkhoz – víztartalmának figyelembevételével 6% H₂O-t adtam a 100%-hoz s az így nyert 106%-ot redukáltam 100%-ra. Ez értékeket a c) oszlop adja. Összehasonlításként közlöm egy siebengebirgei német [e] (8, p. 565.) és a már említett budafoki magyar lösznek [d] az eredeti összetételét (6. p. 775. 779.), s végül a budafoki lösznek *Vendl Aladár* és munkatársai által a vázolt módon átszámított „kiinduló” összetételét is idézem az f) oszlopban.

Amint látjuk, a megegyezés mind a siebengebirgei lösszel, mind pedig a budafokival elég jó. Számbavehetőbb eltérést jóformán csak a vasoxid és az alkáliák mennyiségében észlelhetünk. Az alkáliákra vonatkozólag egyrészt feltehető, hogy ezek értéke a differenciából számítottnál kissé nagyobb is lehet, másrészt pedig a másik két közetben sincs különösen lényegesebb mennyiség. A sesquioxidok összege viszont jól egyezik a két átszámított magyar analízis között. Az agyagos ásványokban, a csillámokban stb. a vasnak is szerep juthat, tehát az Al₂O₃-ot helyettesítheti Fe₂O₃.

Ezek alapján feltételezhetjük, hogy a téglai kiinduló közete tényleg *lehetett* egy kissé agyagosabb löszös közet.

Lássuk, hogy állunk a kissé homokos meszes agyag, agyagmárgás származtatással. A kémizmus alapján *tényleg* ilyen kőzet is elképzelhető kiindulási kőzet gyanánt. Ennek bizonyítására idézem *F. W. Clarke* „*The Data of Geochemistry*” című művéből 27 mezozoikus és kenozoikus „*shales*” analízisének középértékét (g) s ezenkívül ugyanabból a műből még egy kalcitmentes homokkő analízisét is (h). Amint látható, mindkét kőzettípussal vonatkozásba hozható a téglá összetétele, mintegy középhelyzet adódik ki rá s így nem lehet elvetni egy homokos meszes agyagnak-agyagmárgának, mint kiinduló kőzetnek, a lehetőségét sem.

Végeredményben a kémiai összetétel alapján mondhatjuk, hogy *a téglát égethették löszből, vagy egy homokos agyagmárgából, vagy két ilyen kőzetnek a keverékéből is.*

Lássuk, mire következtethetünk az ásványos összetétel, a mikroszkópi kép alapján; származhatik-e *Sopron* környékéről a kiinduló kőzet anyaga s milyen kőzet lehetett az?

237A felismerhető ásványok; kvarc, *ortoklász*, *mikrolin*, *albit*, *csillám*, egy *barnán áttetsző érces ásvány*, *kalcit*, *rutil* és *leukoxén* (?). Ezeken kívül *szenes anyag* is van a téglában. Ez utóbbi a tüzeléskor képződő koromból származtatható s így nem tartozik a primér összetételhez. A kalcit zavaros, halmazos, máskor hártás bevonat alakjában való, majd szferolitos megjelenését tekintve, szintén nem biztos primér, hanem lehet a diagenezisnél keletkezett ásványnak is tartani. Megjegyzem azonban azt, hogy a kalcitot a hevítésnél beállott termikus disszociáció folytán nem tartom a származás eldöntésében szerephez jutó ásványnak. A bomlott érc s a leukoxén nem vehető tekintetbe, így tehát csak *a kvarc, a három földpát, a csillám és a rutil* marad számbaveendő ásványul. Különösen fontos ebből a szempontból *a kvarc, a mikrolin, az ortoklász és az albit*. Amint más helyen közöltem már (9.), a *soproni* hegység, továbbá a *ruszt-fertőrákosi dombvonulat* magyar területekre eső kristályos rögei lényegében gnájszokból, gránitokból, csillámpalákból, kvarcitokból és leukofillitekből állanak. A kvarc és a rutil a kristályospalákból könnyen származtatható. Mindkettő ismeretes a környék paláiból is. A palák nem mindegyike tartalmaz földpátot, de amelyik igen, azokban csak mikrolin és albit, meg albitoligoklász volt kimutatható. A plagioklász szélső értékét a sopronkörnyéki kőzetekben $Ab_{89}An_{11}$ – $Ab_{100}An_0$ -nak találtam. A téglában is van mikrolin és $Ab_{93}An_7$ – $Ab_{98}An_2$ összetételű plagioklász (albit-albitoligoklász) is. Az albitok egyezése jó, tehát a mikrolin és a plagioklász a sopronkörnyéki kőzetekből levezethető. Honnét származtatható azonban az ortoklász? A sopronkörnyéki palákban nincs ortoklász. Az ortoklász azonban téglánk esetében nagyon könnyen leszámaztatható a mikrolinből.

Dittler és Köhler megfigyelése szerint *a perthi* pertites mikrolin finom rácsossága 500 órán át 1000°-ra, a *Pikes Peak*-i mikrolin ikerrácsossága pedig 700 órán át tartó 1000°-ra való hevítésre eltűnt (10. p., 251.). Az előbbi mikrolinen megfigyelték azt is, hogy ennek kioltása a (001) lapon közelítően egyenes lett, tehát ortoklászjelleg jelentkezett. *A mi ortoklászunk is ilyen mikrolinnek tartható:* keresztrácsossága az 1000° fölé való **238**hevítésre tűnt el. Az a körülmény pedig, hogy míg az egyik csiszolatban nem volt mikrolin, csak ortoklász, a másikban viszont már mikrolint is találtam, arra mutat, hogy a téglának nem mindenegyes része volt huzamosabb ideig 1000° fölötti hőmérsékleten. Hogy a téglá, vagy legalább is annak egyes része *tényleg* 1000° feletti hőmérsékleten is volt, arra a földpátok szegélyén jelentkező gyakori gyenge oladási jelenségek utalnak.

A környék kristályospaláinak pusztulásából származott törmelék tehát szerepelhetett a téglá kiinduló üledékkőzetének a felépítésében.

A kiinduló kőzet mibenlétét azonban a téglában jelenleg megállapítható ásványos összetétel nem dönti el.

Az ásványtársaság ugyanis agyagos löszre és homokos meszes agyagra, agyagmárgára egyaránt utalhat.

Még egy lehetőség mutatkozott a származás eldöntésére, mégpedig a *szemcsenagyság-eloszlás* vizsgálata.

Ecélből a vékonycsiszolatokban mikrométerokulárral nagyobb hosszúságot mértem át s megállapítottam a 0.02 mm-nél nagyobb és kisebb részlet hozzávetőleges mennyiségét majd ezzel kapcsolatban a kb. 0.02 mm-nél nagyobb ásványok volumszázalékát s átlagnagyságát. E mérésekkel együtt meghatároztam még a lyukak, hólyagok térfogatszázalékát is közelítően. Alábbi táblázat adja a volumszázalékos ásványos összetételt. Megjegyzem, hogy a kb. 0.02 mm-en aluli kis ásványszemeket az alapanyagtól való nehéz különválasztásuk miatt az alapanyaghoz számítottam.

Alapanyag (érccel és a 0.02 mm alatti egyéb ásványokkal)	69.7%
Kvarc és alárendelten földpát	10.1%
Kalcit	6.5%
Csillám	3.4%
Lyuk	10.3%
	<hr/> 100.0%

A kb. 10.3% hólyagűr leszámítása után pedig a következő volumszázalékos összetételt kapjuk:

239 Alapanyag (érccel és a 0.02 mm alatti ásványokkal)	77.7%
Kvarc és földpát	11.3%
Csillám	3.8%
Kalcit	7.2%
	<hr/> 100.0%

A súlyszázalékos összetétel pontos kiszámítása lehetetlen, mert az alapanyag fajsúlya teljesen ismeretlen. Közelítő fajsúlyt, mint egy vasdúsabb üvegnek, lehetne ugyan megadni, ha az alapanyag teljes tömörsége biztos lenne. Minthogy azonban az alapanyag nem tömör, azért fikció lenne csak teljesen a volumszázalékokra épített minden további pontosabb számítás.

A budapestkörnyéki löszökben a 0.02 mm-nél kisebb szemcsenagyságú részlet középértékben 47.07%-nak, a Börzsönyi löszökben pedig 42.95%-nak adódott *Vendl Aladár* és munkatársai megállapítása szerint (6., 7.). A mi téglánkban viszont 77.7% 0.02 mm-nél kisebb és 22.3% nagyobb részlet volna. Figyelembevéve továbbá még azt, hogy az üveges alapanyag nagyon apró hézagai nem voltak mind kimérhetők (mert ha a

hézagocskák felett vagy alatt a kb. 30 μ vastag csiszolatban volt még alapanyag, akkor a lyukat felismerni már nem lehetett), s ha ezekre maximálisan 10%-ot számítunk, a 0.02 mm alatti rész 67.7%, tehát még mindig jóval magasabb, mint a Magyarországról általában ismert löszök hasonló részletei. Egyéb külföldi löszelőfordulásokkal való összehasonlításkor is kitűnik ez a körülmény. (V. ö. pl. 11. 83–87. oldalt.) Abban azonban megegyezik a téglá szemcsenagyságeloszlása a löszökével, hogy a 0.1 mm-nél nagyobb szemcsenagyságú részlet szemmel láthatóan teljesen elenyésző mennyiségű s a 0.02 mm-nél nagyobb részlet zöme 0.030–0.100 mm közé esik, továbbá a súlypont 0.02–0.05 mm körül van s végül 0.2 mm-nél nagyobb szem csak nagy ritkaságként jelentkezik. Ennek alapján tehát lehetne még lösz a kiinduló közet, *a tiszta löszös származásnak azonban ellenmond a nagy 0.02 mm alatti részlet.* Ez inkább agyagos-agyagmárgás származásra utal. Itt is vannak azonban némi bajok. A tiszta agyagból való származástatással ugyanis nincs összhangban 240 az alacsony Al_2O_3 -tartalom. A legnagyobb valószínűséggel vagy egy agyaggal kevert löszből, vagy pedig egy soványabb agyagmárgából, vagy kissé homokos meszes agyagból származtatható le a téglá kiinduló anyaga. Mechanikai összetétele meglehetősen hasonlít a *Vendl Aladár* által közölt ama meszes kiscelli agyagokéhoz, amelyek a budapesti Gellértfürdő hullámfürdő medencéjéből származnak (12. p., 254.).

Kék agyag:

0.0–0.002	0.002–0.02	0.02–0.06	0.06–0.2	0.2–2.0 mm.
31.12	29.20	23.87	15.16	0.65
60.32%			39.68%	

Sárga agyag ugyanonnet:

27.71	47.33	20.15	4.48	0.37
75.04%			25.00%	

Mérlegelve az eddig elmondottakat, a nagyobb valószínűség inkább az utóbbi származás mellett szól, azaz *egy meszes és gyengén homokos agyag lehetett a kiinduló anyag, azonban a keverékanyag lehetősége sem vethető el teljesen.*

Érdekes, hogy a jelenlegi soproni téglák veresekké vagy sárgásra égetődnek, ezzel szemben a római téglá zöldes, barnás és sárgás színű. Ezt a körülményt a származtatásban figyelembe venni azonban nagyon nehéz volna, mert hasonló jelenség várható itt is, mint pl. a nyers agyagok színében. Sopronban pl. a balfiút-menti téglavetők pannon homokos agyagjai közt találunk szürke és zöld (ú. n. kékagyagok), azután sárgás agyagokat is. A badeni agyag Sopron körül üdén általában szürke vagy sötétzöld (ú. n. kékagyagok), mállottan pedig sárgás. Eme körülmény azonban nem lényegbevágó sajátysága ez agyagoknak, hanem oxidációs folyamat következménye. (V. ö. pl. *Vendl Aladár* munkáját a kiscelli agyag mállásáról. 12. p., 251–254.)

Amint említettem már, a földpátok szegélyén gyakori gyenge olvadási jelenségek is mutatkoznak. Ez a tény azonban arra utal, hogy a téglá ilyen részlete a földpátok olvadási intervallumának kezdőpontját már elérő

hőmérsékleten is volt. A káliföldpát 1170°-on leucitkiválással inkongruensen olvad [241](#)(13.), a pflitschi albit pedig *Doelter C.* szerint 1120°-on, a schmirni pedig 1130°-on kezd olvadni (14.). *Bowen* a különböző összetételű mesterséges plagioklászok oladási intervallumát vizsgálva, közölte ezek oladási intervallumának diagramját is. Ebből a 2 An mol%-ot tartalmazó albitra kb. 1100° solidus- és 1120° liquiduspont, 7 An mol%- összetétel esetére pedig kb. 1110° solidus- és 1240° liquiduspont olvasható ki (15.). Minthogy a plagioklász csak kezdődő oladást mutat, következik, hogy oladási intervallumának csak az alsó hőmérsékletét, tehát csupán az 1100–1110°-ot fogadhatjuk el oly hőmérsékletnek, amelyen téglánk tényleg volt. Az ortoklászon észlelt gyenge oladás pedig időnkint 1170° hőmérséklet fellépését is jelenti. Mindenesetre a megadott hőmérséklet hosszabb ideig nem állhatott fenn, mert különben a földpátok mind megolvadtak volna.

Jóval előbb említettem már, hogy a plagioklász különböző metszetein mért kioltások egy kb. $\text{Ab}_{55}\text{An}_{45}$ – $\text{Ab}_{71}\text{An}_{29}$ összetételű *andezinre* és *oligoklászra* is utalhatnak. Minthogy azonban egy ilyen összetételű plagioklász solidus görberészlete 1185–1260° köié esik, következik, hogy, ha a plagioklász tényleg ilyen s nem albitsorbeli lenne, akkor a mikroklinnek – amelynek oladási pontja alacsonyabb e megadott értékeknél – a plagioklásznál erőbben olvadtnak kellene lennie, ezzel szemben pedig a plagioklász mutatkozik erőbben megtámadottnak. Ez a tény tehát amellett szól, hogy a plagioklász *tényleg albit és nem oligoklász vagy andezin.*

A kvarc oladáspontját *Endell* és *Rieke* 1685 $\pm 10^\circ$ -nak adják meg (16. p. 252.) Ezzel szemben *Fenner* szerint – abban az esetben, ha a hevítés oly gyors volt, hogy tridymitté való átalakulás nem következhetett be – az oladás már 1470° alatt megtörténik (17. p. 479). A kvarc oladást nem mutat. A megadott hőmérsékleteken téglánk tehát már nem volt. A kvarc tridymitté 870°-on alakul át. A téglában azonban nincsen tridymit. Ennek hiányából azonban nem következtethetünk arra, hogy a téglá 870° hőmérsékleten nem volt. Ennek ugyanis teljesen ellentmondanak egyrészt a földpátok oladási jelenségei, továbbá a mikroklinnek ortoklásszá való átalakulása, másrészt pedig az az ismeretes tény, hogy a tridymitté való átalakulás reverzibilis [242s](#) ezenkívül mindkét irányban rendkívül lassú, minek következtében a kvarc az átalakulási hőmérséklet felett még hosszú ideig létezésképes (18. p. 208).

A kémiai elemzés CaO- és MgO-mennyiségének megfelelően kevés a CO, (a megadott izzítási veszteség tekinthető nagy részében ennek). A CaO-tartalom és valószínűleg a MgO-tartalom egyrésze is karbonát alakjában kellett, hogy jelen legyen a kiinduló közetben. A kalcit ugyan még most sem túl ritka ásványa a téglának, azonban – a magas CaO-ból következtetve – eredetileg jóval többnek kellett a kiinduló anyagban lennie. A kalcitfogyás oka a kalcit *termikus disszociációjában* kereshető. Azt a hőmérsékletet, amelyen a CO₂ disszociációs nyomása 1 Atm. lesz *Zavriev* 910°-nak (19. p. 31), *Hedwall* pedig 912°-nak adja meg (20. p. 37). E hőmérsékletet pedig, amint a földpátokon észlelt oladási jelenségek mutatják, a téglá feltétlenül elérte. A hólyagos-üreges textura nagy mértékben elősegíthette a CO₂ eltávozását. Hogy pedig nem minden kalcit disszociált, annak oka nyilvánvalóan az, hogy helyenként a CO₂ eltávozására nem volt meg a lehetőség – gondolunk a téglá tömörebb részeire – s így a disszociáció a magasabb nyomás miatt nem következhetett be. A disszociációnál képződött CaO az alapanyagüvegben lesz kereshető.

Összefoglalva a termikus következtetéseket: A téglá 912° hőmérsékletnél magasabb hőmérsékleten is volt. 1000° hőmérsékletet jelez a mikroklin homogénizálódása. Az albitok és akáliföldpátok gyengébb oladási jelenségei pedig 1170° körüli maximális hőmérsékletet jeleznek.

A téglában eredetileg jelen volt agyagos inhomogén alapanyag a megadott hőmérsékleten megolvadhatott

már s így származott az üveges alapanyag.

Készült a M. Kir. József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem ásvány-földtani tanszékén Sopronban.

1937. I. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Vendl Miklós: Egy soproni római kemenceboltozat téglájának közettani vizsgálata. / M. Vendl: Petrographische Untersuchung eines Ziegels aus einem römischen Feuerungsgewölbe in Sopron (Ödenburg).

M. Vendl: *Petrographische Untersuchung eines Ziegels aus einem römischen Feuerungsgewölbe in Sopron (Ödenburg).*

Die Abhandlung berichtet über die petrographische Zusammensetzung und die Art des Stammgesteines eines alten, aus römischer Zeit stammenden 243 Ziegels, der dem Feuerungsgewölbe eines Hypocaustums entstammt und dem Verfasser zur Untersuchung von Prof. Dr. A. Romwalter überlassen wurde. Über den Fundort und die Bauschanalyse hat Prof. Dr. A. Romwalter gleichfalls in dieser Nummer unserer Zeitschrift berichtet.

Die noch bestimmaren mineralischen Bestandteile des Ziegels sind die folgenden: Quarz, Orthoklas, Mikroklin, Albit, Glimmer, Rutil, Kalzit, endlich ein näher nicht bestimmbares, braunes Erzmineral. Die aufgezählten Komponenten sind in einer grünlichbraunen, glasigen Grundmasse eingebettet. Zur Bestimmung des mutmaßlichen Stammgesteines schlug der Verfasser drei verschiedene Wege ein. Zuerst verwendete er hiezu die Ergebnisse der Bauschanalyse, dann die gefundene mineralogische Zusammensetzung und zum Schluß die Körnungsanalyse des Ziegels. Auf Grund dieser Untersuchungen stellte sich als wahrscheinlichstes Stammgestein ein kalkiger und schwach sandiger Tegel heraus, jedoch gibt der Verfasser die Möglichkeit der Verwendung eines aus Löß und Tegel künstlich gemischten Rohmaterials zu.

Zum Schluß bespricht der Verfasser noch die bei dem Brennen des Ziegels und im Hypocaustum obwaltenden Temperaturverhältnisse auf Grund der beobachteten Schmelzerscheinungen der mineralischen Bestandteile des Ziegels. Diese Schmelzerscheinungen beweisen eindeutig, daß der Ziegel einer über 912° C liegenden Temperatur ausgesetzt war, dieselbe aber 1170° C kaum wesentlich und keinesfalls auf längere Zeit überschritt.

1937. I. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Vendl Miklós: Egy soproni római kemenceboltozat téglájának közettani vizsgálata. / Irodalom.

Irodalom.

1. Vendl Aladár: A kiscelli agyag. Földt. Int. Évk., 1932. XXIX. 113.
2. Sztrókay Kálmán: A budai márga közettani vizsgálata. Földt. Közl., 1932. LXII. p. 95.
3. F. Rinne: Ber. sächs. Akad. d. Wiss. 1924. okt. 27.
4. Rosenbusch-Wülfing-Mügge: Mikroskopische Physiographie der petrographisch wichtigen Mineralien,

1927. p. 661.

5. *Harrassowitz H.*: Die chemische Zusammensetzung der Löße. Zeitschrift der Deutsch. Geol. Ges. 83. 1931. p. 659.
6. *Vendl Aladár, Takáts Tibor és Földvári Aladár*: A budapestkörnyéki löszről. Mat. és Természettud. Értesítő, 1935. LII. pp. 713–787.
7. *Vendl Aladár, Takáts Tibor és Földvári Aladár*: Újabb adatok a Börzsönyi-hegység löszének ismeretéhez. Mat. és Természettud. Értesítő 1936 LIV. pp. 177–206. p. 200.
8. *Rosenbusch–Osann*: Elemente der Gesteinslehre. p. 565.
9. *Vendl Miklós*: Die Geologie der Umgebung von Sopron. I. Die kristallinen Schiefer. Föisk. Közlem. 1929. pp. 225–291.
10. *Ditller–Köhler*: T. M. P. M. 1925. 38. p. 251.
11. *Alfred Sckedig*: Der Löß. 1934. pp. 83–87.
12. *Vendl Aladár*: A kiscelli agyag mállása. Mat. és Természettud. Értesítő, 1932. XLVIII. p. 254. pp. 237–255.
- 244 13. *Morey and Bowen*: Am. Journ., 1922. 4. 1.
14. *Doelter C.*: Handbuch der Mineralchemie, 1912. Bd. I. pp. 656–657.
15. *Bowen*: Am. Journ., 1913. 35. p. 577.
16. *Endell und Rieke*: Zeitschr. f. anorg. Chemie. 1912. 79. p. 252.
17. *Fenner*: Journ. Wash. Ac. Sc., 1912. 2. p. 479.
18. *Klockmann–Ramdohr*: Lehrbuch der Mineralogie. 1936. p. 208.
19. *Zavriew*: Journ. Chem. Phys., 1909. 7. p. 31.
20. *Hedvall*: Zeitschrift f. anorg. Chem., 1916. 98. p. 57.

1937. I. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Szádeczky-Kardoss Elemér dr., egyet. m. tanár: Sopron vármegye Zsira-környéki (délnyugati) részének geológiája és morfológiája.

245 Szádeczky-Kardoss Elemér dr., egyet. m. tanár: Sopron vármegye Zsira-környéki (délnyugati) részének geológiája és morfológiája.

Hazánk geológiaiilag egyik legjobban ismert területét Sopron közelebbi környéke képezi. E város vidékével már a mint század magyar és osztrák geológusai is különös érdeklődéssel foglalkoztak. A selmeci főiskola Sopronba-kerülésével a földtani kutatás nagy lendületet vett e területre, Ma már – főképpen *Vendl Miklós* monografikus feldolgozása révén (idézett irodalom: 13–16.) – a város környékének alapos modern

geológiai leírásával rendelkezünk. De a távolabbi környék, a megye északi része, továbbá a szomszédos osztrák és vas megyei terület is tárgya volt újabb földtani kutatásoknak (pl. *Horusitzky, Mayer, Janoschek, Kümel, Lóczy, Ferenczi, Benda*, irodalom: 4–5, 10, 6, 8, 9, 3, 2.)

E területek közt szívetként csodálatos módon egy geológiai terra incognita húzódik meg: Sopron vármegye délnyugati része. Zsirának például valószínűleg még a neve sem fordul elő a geológiai irodalomban! Azt a keveset, amit erről a vidékről eddig tudtunk, a m. kir. Földtani Intézet mint századbeli felvételeinek köszönhetjük, Ennek az eredményei 1879-1885 táján a Dunántúl 1:144000 méretű geológiai színezett térképlapjai formájában jelentek meg, sajnos azonban minden közelebbi leírás nélkül. ¹⁽⁴⁴⁾

E sorok szerzője legújabbban a Kisalföld geológiai tanulmányozásával kapcsolatban Zsira vidékén is végzett megfigyeléseket. ²⁴⁶E területre vonatkozó adatainak jelen önálló közlését a soproni faluszemináriumnak *Udvardi Lakos János* szerkesztésében készülő zsirai monográfiája hívta életre.

A zsirakörnyéki geológiai és morfológiai viszonyok alábbi vázolásában két szempont vezet: egyrészt az, hogy a területet felépítő képződmények anyagát, keletkezési viszonyait, tektonikai és morfológiai szerkezetét könnyen érthető formában ismertessem, másrészt pedig az, hogy a geológiai viszonyoknak az emberi életre gyakorolt közvetlen hatásait is feltüntessem.

Tárgyalásunkat – a geológiában szokott módon – az itteni legidősebb képződményekkel kezdjük s fokozatosan haladunk a fiatalabb (általában magasabban fekvő) üledékek felé.

Zsira környékét geológiaiilag egészen fiatal, nevezetesen főleg a harmadkor legfiatalabb időszakában: a pliocénben és a negyedkorban keletkezett üledékek építik fel.

Ugyanilyen korú lerakódásokból áll a Dunántúl egyrésze, ill. a Kis- és Nagyalföld túlnyomó része több 100, sőt helyenként 1000 m-t is meghaladó mélységig. ²⁽⁴⁵⁾

A medence peremén fekvő Zsira vidékén ezek az üledékek valószínűleg jóval kevésbé vastagok. Erre mutat az is, hogy a közelben, pl. Kőszeg vidékén, már a kristályos alaphegység kerül a felületre. A fiatal üledékek alatt a mélyben tehát feltételezhetően területünkön is a kristályos pala-alaphegység következik részben talán miocénkorú üledékek közbeiktatódásával. A Zsirához ÉK felé csatlakozó területre, Pulya vidékén u. i. a kristályos pala és a pliocénüledékek között miocénkorú lerakódások is a felületre kerülnek.

A kisalföldi medencét kitöltő üledékek zömét túlnyomóan idősebb pliocén-, azaz „pannon”-korúnak szokás tekinteni. Így Zsira környékének mélyebb üledékeit is „pannon”-korúnak tüntetik fel az eddigi geológiai térképek. Ez a kormeghatározás azonban a legújabb vizsgálatok szerint nem látszik egészen pontosnak. Bár Zsira közvetlen környékéről közelebbi kormeghatározásra alkalmas kövület eddigelé nem került elő, az itteni kérdéses ²⁴⁷üledékek korát bizonyos valószínűséggel a következő adatokból állapíthatjuk meg:

A Kisalföld e részének idősebb-pliocén üledékeiben egy mélyebb, túlnyomóan zöldes agyagokból, ill. márgákból álló rétegcsoporthoz és egy magasabb, váltakozóan zöldes agyagokból, ill. márgákból és finom csillámos kloritos kvarchomokokból álló rétegcsoporthoz lehet megkülönböztetni. E két rétegsor határán egy vékonyabb kavicsos betelepülés is jelentkezik, amely pl. Iván vidékén kerül felszínre.

Az idősebb, túlnyomóan márgás-agyagos üledékek közvetlenül csatlakoznak a medence peremének kétségtelenül pannonkorú üledékeihez, amelyekről a kutatók számos kövület alapján egybehangzóan kimutatták, hogy korban a bécsi medence idősebb pannon üledékeivel (nevezetesen a *Congeria ornithopsis* és *Congeria partschi*-szintekkel és részben már a középső pannonba sorolt *Congeria subglobosa*-szinttel)

párhuzamosíthatók (irodalom 13, 6, 15, 16). A peremi alsópannon üledékektől korban nem állhatnak távol a medence belsejének említett mélyebb, túlnyomóan zöldes agyagos-márgás rétegei sem.

A medence belsejének magasabb, váltakozóan finomabb csillámos homokokból és márgákból-agyagokból felépített üledékeit viszont a legújabb leletek alapján a pannonkorú üledékek zöménél fiatalabbnak, nevezetesen közép-pliocénkorúnak kell tekintenünk.³⁽⁴⁶⁾

Zsira környékén olyan pliocén rétegsor található, amely közettani jellegei és tektonikai helyzete alapján ennek a magasabb, ²⁴⁸uralkodóan márgából és homokból álló csoportnak felel meg, és így szintén középpliocénkorúnak tekinthető. (E kérdés részletesebb taglalása meghaladná e kis ismertetés kereteit.) Kőszeg felé közeledve azután túlnyomóan ismét a mélyebb csoportnak megfelelő, pannonkorú, uralkodóan agyagos rétegek kerülnek a felszínre, ami ennek a területnek a kristályos palákkal szomszédos, peremi helyzetével is összhangban áll.

A közép-pliocén rétegek főleg a Répce jobb oldalán figyelhetők meg.⁴⁽⁴⁷⁾

Vizsgáljuk most, hogy milyen körülmények közt keletkeztek ezek a pliocén üledékek. A közelebbi területünkön fel nem tárt, mélyebb, uralkodóan zöld agyagos és márgás üledékek lényegileg sekélyebb tavi lerakódásoknak tekinthetők. Valószínűleg nem egyetlen nagy összefüggő tóról, hanem számos kis kiterjedésű, sekély, időközönként elmocsarasodó, sőt teljesen ki is száradó ²⁴⁹és helyét változtatató tónak rendszeréről lehetett szó, mint azt a mocsári eredetű humuszos agyag- és lignit-közbetelepülések és eróziós felületek is mutatják. A közelebbi területünkön is feltárt magasabb, finom csillámos homokokból és márgákból álló üledékek lerakódása idején viszont e tóvidék dél felé, Szombathely és Zalaegerszeg vidékén keresztül lefolyást nyert. Területünkön ekkor sűrűn váltakoztak a folyóvízi, mocsári és teljesen szárazföldi periódusok. A finom csillámos homokok túlnyomóan folyóbeli-, a zöldes és sötétszürke, humuszos agyagok, valamint lignit rétegek túlnyomóan mocsári üledékeknek felelnek meg, a rétegeket megszakító eróziós felületek pedig a szárazföldi periódusokat képviselik. Az említett szárazföldi, illetve mocsári csiga- és emlős-faunákat márgák tartalmazzák, a homokokban pedig helyenként (pl. Szombathely és Vasvár–Zalaegerszeg vidékén) a fluvialis *Unio wetzleri*-tartalmú faunák találhatók.

E homokokat lerakó folyóvizek folyásirányát a homokok ferde rétegzése alapján lehetett egy újabban kidolgozott módszer segítségével megállapítani. Közelebbi területünkön szépen észlelhető a ferde rétegzés pl. a Kigyósforrás melletti feltárásban, ahol uralkodóan délnyugati folyásirányt lehetett megállapítani. Ugyanezen módszer segítségével az is kiderült, hogy a szóbanforgó vízrendszer a bécsi medencéből Bruck a. L. felől érkezett a Kisalföldre és innen uralkodóan dél felé haladva Zalaegerszeg táján keresztül a Dráva és a Balaton közti területre irányult. (Ennek a vízrendszernek egy, a szombathelyi peremi süllyedés felé haladó mellékágát nyomozhatjuk ki Zsira vidékén.) E vízrendszer – mint a medence tóságait lecsapoló első határozott irányú folyóvíz – még nem fejlesztett ki egyenletes lejtésű medert, melyben durvább üledékeket is szállíthatott volna. A magasabb (bécsi) medence ez esetben az alacsonyabban fekvő (kisalföldi) medence számára az ülepítő teknő szerepét játssza. Ezért e folyó lerakódásait a Kisalföldön csaknem kizárólag finom, kavicsmentes homokok képviselik.

Ebben az időben tehát még a maitól teljesen elűtő viszonyok uralkodtak területünkön. Az emberi életre azonban ezeknek az üledékeknek is fontossága van hasznosítható anyagainál fogva. ²⁵⁰Agyagját pl. Répcevisen és Kislocsmádon téglagyártásra használják. A községek finomszemű homokszükségletét pedig ezen üledékek csillámos homokrétegei fedezik. Ilyen homokbánya van pl. a Kigyósforrásnál, Tormáspusztánál és a nemeskéri Zsigamajornál. A lignitek főleg a mélyebb, felsőpannonkorú üledékekben

érnek el helyenként, pl. Kőszeg vidékén művelésre is alkalmasnak tekintett vastagságot.

A középpliocén korszak vége felé lényeges változás áll be területünkön. A Kisalföld vizei – valószínűleg azokkal a tektonikus mozgásokkal kapcsolatban, amelyek középpliocén üledékeinket is enyhén meggyúrték – most a visegrádi kapun keresztül Budapest felé kaptak lefolyást. Az új viszonyok az erősebb folyóbevágódást és a több medencén keresztül haladó egyenletesebb lejtő kifejlődését is lehetővé tették. Így jött létre a bécsi medence és a Kisalföld Dunaszakasza. Ez a legmélyebbre vágódó folyó csakhamar önmaga felé irányította a terület többi folyóvizét és azoknak főlevezető csatornájává vállott.

Ennek a folyamatnak az egész Kisalföldre és így területünkre is jelentékeny befolyása volt. Először is megfordította a vizek folyásirányát: az eddig uralkodóan déli áramirányú vizek most uralkodóan ÉK felé vették útjukat. Másodszor egyenletesebb és nagyobb esésű folyók kifejlődését tette lehetővé, aminek következtében az eddigi finomszemű üledékképződést durvább kavicsok lerakódása váltotta fel. Végül pedig az erősebb bevágódás következtében a területnek erősebb lepusztulása is megindult és így az eddigi túlnyomóan lerakodási, feltöltődési időszak után egy túlnyomóan lehordási, eróziós időszak következett, ami még ma is tart. Természetesen időközönként és helyenként ezután is rakódtak le üledékek, de ezeknek aletelekként néhány méteres vastagsága az eddigi több 100 m-es felhalmozódáshoz képest elenyésző. E vékonyabb új üledékek egyébként is könnyen áldozatul esnek az erózióknak. Ezért az új időszaknak legelső lerakódásai valószínűleg az egész Kisalföldön sehol sem maradtak meg. A megmaradt legidősebb kavicsos üledéket jelentékeny időbeli hézag: eróziós felület (sőt, minthogy közben tektonikus mozgás is történt: rendszerint diszkordanciafelület) választja el a közvetlenül alatta fekvő középpliocén homokos-agyagos üledékcsoporttól.

251E korszaknak területünkön megmaradt legidősebb üledéke Zsirától É-ra található egy NyDNy–KÉK irányban Gyirót vidékéről az undi Imre-major táján keresztül Lövé felé húzódó kavicsvonulat alakjában.⁵⁽⁴⁸⁾ E kavicsokat lerakó folyó a mai Répcétől eltérően KÉK irányba folyt, fokozatosan finomodó kavicsai ebben az irányban tovább is követhetők Csapod vidékén keresztül a fertőszentmiklós–vitnyéd–höveji terraszlépcsőig. Az üledék közettani összetétele és görgetettsége azt mutatja, hogy ennek az ősi folyónak lehordási területe, ill. forrásvidéke a keleti Alpok szomszédos részén volt, tehát kb. megegyezett a mai Répce lehordási területével. A szóban forgó kavicsvonulat tehát a mai Répce ősenek lerakódása.⁶⁽⁴⁹⁾ Korát a jegyzetben felsorolt adatok és távolabbi analógiák alapján legfelső pliocén–alsópleisztocénnek tekinthetjük.

A kavics széles kiterjedésének magyarázatára szükségtelen törmelékűpokat vagy deltákat feltételezni, mint azt a régebbi kutatók tették. A folyókon jelenleg is gyakran megfigyelhető jelenség a medernek lassú oldalas eltolódása és ez a folyamat teljesen magyarázza a kavicsvonulatunk széles elterjedését. Az Ős-Répce esetében ez az eltolódás valószínűleg déli irányban történt a terület fokozatos ilyenirányú tektonikus lejtősődésével kapcsolatban. A szóbanforgó kavicssterület uralkodó D-i lejtője tehát a folyó délre tololódásával állhat összefüggésben.

252 Vizsgáljuk most a Zsirától Ny-ra és DNy-ra eső vidék geológiai viszonyait. A Zsira–Horpács–Völcséj–Alszipor–Szakony közti terület részben kavicsmentes. A Földtani Intézetnek említett 1:144000 méretű geológiai térképe szerint itt lösz uralkodik és alatta gyakran közvetlenül „pannon” (tehát újabb adataink szerint túlnyomóan középpliocén) üledékek következnek. A tovább DK felé eső területet, Alszipor–Makkoshetye–Iklandberény vidékét viszont újból kavicsok takarják. Az alábbiakban ezeket a kavicsokat a „középső öv” üledékeinek fogjuk nevezni, míg az előbb leírt vonulatot „északi öv”

néven említjük.⁷⁽⁵⁰⁾

A Répcéhez közeledve egy harmadik kavicsöv is kinyomozható. Ez az öv Zsiránál még egészen keskeny és a tulajdonképpeni Répce-völgyre szorítkozik, K-i határát itt a már leírt zsira–gyalókai pannon gerinc képezi. Szakonytól kezdve azonban mindinkább kiszélesedik K, ill. ÉK felé, Csepreg magasságában már egészen a Meggyes-pusztáig nyomozható, Lócs táján pedig csaknem határossá válik a középső kavicsövel. Nyugat felé viszont ez az öv fokozatosan átmegy a Répce jelenlegi völgyének kavicsos üledékeibe.⁸⁽⁵¹⁾

253A harmadik öv kavicsa a jegyzetben közölt adatok szerint a fiatalabb pleisztocénkorú Répce üledékének tekinthető.

Ez a kavics rendszerint csak 2–3 m vastagságban van feltárva és nincs okunk feltételezni, hogy a kavics teljes vastagsága ennél lényegesen nagyobb lenne. A harmadik öv kavicsait legtöbb helyen 1–2 m vastag sárga-barna (néhánykor löszös), agyagos finom homok fedi. Ez utóbbi üledék részben a folyó öntésiszapjának, részben pedig a folyó laza üledékeiből kifújt és lösszé alakult anyagnak felel meg.

E tekintetben a harmadik öv lényegesen különbözik az É-i és középső kavicsövtől, amelyről az öntésiszap már nagyobbrrészt lepusztult, vagy talán arra már eredetileg sem rakódott le. Ez a kavicsok mezőgazdasági szerepe tekintetében is mélyreható különbséget okoz. Ugyanis az idősebb kavicsvonulatok területén, ahol tehát a kavics közvetlenül a felületen van, szükségképpen főleg erdők foglalnak helyet. Viszont az öntésiszappal fedett fiatal kavics területét szántóföldként használják, mert az öntésiszap rendszerint jól művelhető, termékeny talajt szolgáltat. A jelenlegi völgyalapály nedves területén pedig túlnyomóan kaszálók találhatók.

Hogyan alakult ki a Répce zsirai kanyara és nagy, délre nyúló íve? Láttuk, hogy a legfelsőpliocén- és alsópleisztocénban Locsmánd–Gyirót felől még ÉK felé folyt az Ősrépce. Viszont a felsőpleisztocénban a harmadik kavicsöv tanúsága szerint már létezett a Répce dél felé irányuló kanyara. A folyónak ezt az áthelyeződését kétféleképpen értelmezhetjük. Egyrészt feltételezhetjük, hogy az Ősrépcének fent leírt fokozatos oldalas eltolódása dél felé a pleisztocén későbbi folyamán a Locsmánd alatti szakaszon különösen nagy mértékben folytatódott. Egy ilyen folyamat természetesen végeredményben az Ősrépcének a mai Répce-völgybe való fokozatos eltolódását eredményezi.⁹⁽⁵²⁾

Fel lehet tételezni azonban azt is, hogy a KÉK felé folyó **254**Ősrépcét eredetileg egy Meggyespuszta–Lócs táján működő patak jobbratolódás és visszavágódás közben Zsiránál megcsapolta és vizét ezzel hirtelen saját medrébe terelte.¹⁰⁽⁵³⁾

Mialatt e mélyebben fekvő síkságon a fiatal kavicsok rakódtak le, azalatt a magasabb területeken és ezeknek a lejtőin a „diluviális barna agyag” és később a lösz keletkezett. A barna agyag főleg az idősebb pleisztocénkori, uralkodóan nedvesebb klíma barna (erdei?) talajának felelhet meg. Típusosan főleg agyagokon fejlődik ki. A lösz viszont a legfiatalabb pleisztocén egy vagy több szárazabb időszakában, nagyobbrrészt a folyók hordalékából a szél által kifújt és talajjá alakult anyagot képviseli.¹¹⁽⁵⁴⁾

Minthogy a lösz káligazdag talajokat szolgáltat, a löszterületen megfelelő kiterjedtség mellett szőlőművelés is lehetségessé váltott. A locsmándi szőlők tehát főleg a lösz megjelenésével hozhatók kapcsolatba. Erre egyébként a közelben az alsóausztriai, szintén löszön jelentkező kiterjedt bortermelés is példát szolgáltat, Zsira vidékén azonban, éppúgy mint Sopron környékén is, a szőlőművelés pliocén finom homokos-márgás területekre is kiterjed.

Ugyancsak a fiatalabb pleisztocénben ment végbe a felületi kavicsos rétegeknek az a gyűrődésszerű megzavarodása, amely a Kisalföldön meglehetősen elterjedt jelenség (Irod. 12.) s szűkebb területünkön is pl. a Meggyespuszta melletti kavicsbányában észlelhető. Az újabb vizsgálatok szerint ez a rétegzavarodás a jégkorszakban a Kisalföldön uralkodó periglaciális klíma hatására keletkezett fosszilis talajszintet képvisel. Ma ilyen talaj (az ú. n. 255. „strukturaltalaj”) csak a sarkvidékeken és magas hegységekben képződik.

Végül röviden meg kell emlékeznünk még egy vörös kavicsról, amely területünk DNy-i szélén. Tömörd táján jelenik meg. Ez a felsőpliocén-alsópleisztocén kavics az ősi Gyöngyös lerakódásának tekinthető a kavics összetétele és sajátságai, valamint a morfológiai viszonyok alapján.

Ezekben sorolhattuk fel területünk legfontosabb geológiai képződményeit.

Területünk *tektonikáját* a következőkben foglalhatjuk össze. Arra nézve, hogy területünkön töréses szerkezeti elemek keresztülhúzódnának, eddigelé egyetlen biztos adatunk sincs. Egészen enyhe (lapos), gyűrődéses szerkezetet viszont kétségtelenül van okunk feltételezni. Területünkől északra eső vidéken egy nagyobb teknőrészt lehet kinyomozni, amelynek közepe Fertőszéplak táján kereshető. E teknőhöz dél felől csatlakozó redős szerkezeti tag búbja körülbelül Völcséj–Ujkér vidékén fekszik. E redőnek nyugati szárnyán terül el Zsira közelebbi vidéke.

Minthogy a középpliocén rétegeken jelentkező gyűrődés nyilván a fiatalabb pliocén és a pleisztocén folyamán mehetett végbe (sőt talán még ma is tart), és így e kéregmozgások a folyók működésére és ezáltal a terület morfológiai viszonyaira is hatással vannak. A fiatalabb pliocén óta kimutatható Répce működését, mint láttuk, fokozatos jobboldali eltolódás és ezzel kapcsolatban feltételezendő oldalerózió jellemzi. E működés valóban pontosan megfelel a tektonikus kéregmozgásoknak: a Zsira–Csepreg vidéki DNy-i lejtésű redőszárny lassú felemelkedése a folyónak ebben az irányban való oldalas eltolódását és erre merőleges csapású oldaleróziót eredményez. Az oldalerózió hozta létre a Répce jobboldalán húzódó meredek magas terraszlépcsőt („wagram“-ot). A Répce folyásiránya is ily módon szükségképpen összeesik a rétegek csapásirányával.

Minthogy területünk *morfológiáját* lényegileg a folyóműködés és pedig elsősorban a Répce működése alakította ki, a felszíni forma elsősorban szintén a tektonika függvénye. A területünkön a Répcehez való viszonylagos helyzet szerint a következő morfológiai egységeket különböztethetjük meg (e felsorolás egyszersmind 256a geológiai és települési viszonyok összefoglalását is tartalmazza):

1. A Répce-jobbparti magas fensík az a terület, amelyet a Répce (még) nem tarolt le, Itt részben a pliocén rétegek vannak a felületen, de ezeket részben pleisztocén agyag és lösz fedi. Helyenként, és pedig főleg a déli részen egy régi, az Ógyöngyösnek tekinthető folyó kavicsstakarójának roncsai is felismerhetők. A fensíkot a Répce jobboldali mellékvizei (az Ablánc-patak és a zsidány–peresznyei patakok) jobboldali erózióval kisebb aszimmetrikus völgyekre taglalják. E kis völgyekben a községek területnek el; a régi kavicsok kevésbé termékeny területén szükségképpen az erdők maradtak meg; míg főleg a löszterületen megfelelő kitettség mellett szőlőművelés folyik.

2. A Répce-balparti mélyebb síkság alig észrevehetően lejtősebb a jelenlegi Répce felé. Ezt a síkságot lényegileg a fokozatosan jobbra tolódó Ósrépce teremtette. E területen belül háromféle morfológiai típust különböztethetünk meg, aszerint, hogy idős-, fiatal-, vagy semmi kavics sem takarja. a) Az idős kavicsok vidéke (a gyirót–lövői északi vonulat) az uralkodóan KÉK-folyásirányú ősfolyó lerakódási területét képezi. Minthogy e folyó jobbra tolódott, ez a térszín DDK-felé lejtősebb. Felülete nem teljesen sík, mert a folyó eltávozása óta eltelt hosszú idő alatt a lejtőn lefolyó konzekvens vízfolyások már enyhén felbarázdálták.

Minthogy itt a kavicsok többnyire a felületen vannak, ezt a területet részben ma is erdők borítják. b) A fiatalabb kavicsok területe (Gyalóka–Bük–Lócs és Meggyespuszta közt) még teljesen sík. A kavicsokat itt főleg az öntésszap rétege takarja, amelynek jó termőtalaján szántóföldek vannak. c) Ettől északra fekvő, eredetileg talán régi kavicsokkal fedett részt az erősebben bevágódott konzekvens patakok már világosan ÉNy-DK-irányú gerincekre taglalták. Az erősebb relief arra vezethető vissza, hogy kb. erre a részre esik a tektonikus kiemelkedésnek viszonylagos maximuma. Az erózió a kavicsfedőt is nagyrészt eltávolította. A lapos völgyületekben itt is települések találhatók (Horpács, Kisgógánfa, Egyházaskapu, Dasztfalu, Keresztény, Iklanberény, Tormáspuszta, Meggyespuszta, stb.). A kiemelkedéseken pedig részben erdők, de túlnyomórészt szántóföldek fekszenek.

2573. E két morfológiai egység közt helyezkedik el a mai fővölgy síksága, amelynek két széle az emberi településnek és közlekedésnek legfontosabb helye (Répcévis, Zsira, Salamonfa, Gyalóka, Szakony, Csepreg, Bük, stb.), Középen, a nedvesebb völgysíkon pedig nagyjából kaszálók területét el.

Kogutovicz Károly (Irodalom 7.) a Répce hegyvidéki szakaszát Locsmándig lehet számítani, Locsmándnál lép a folyó a Kisalföldre s válik síksági folyóvá. Ezzel a természeti határral összeesik a nyelvterületi határ is.

*

Zsira példáján is világosan kitűnik tehát, hogy a geológiai és geomorfológiai szerkezetnek nagy hatása van az emberi életmegnyilvánulásokra. Példákon ezt kimutathattuk a település helyére, a területnek mezőgazdasági beosztására, sőt bizonyos mértékig a nyelvterületek elhatárolódására vonatkozóan is.

Kelt Sopronban, a Bánya-, Kohó- és Erdőmérnöki Kar Ásvány- és Földtani Tanszékén.

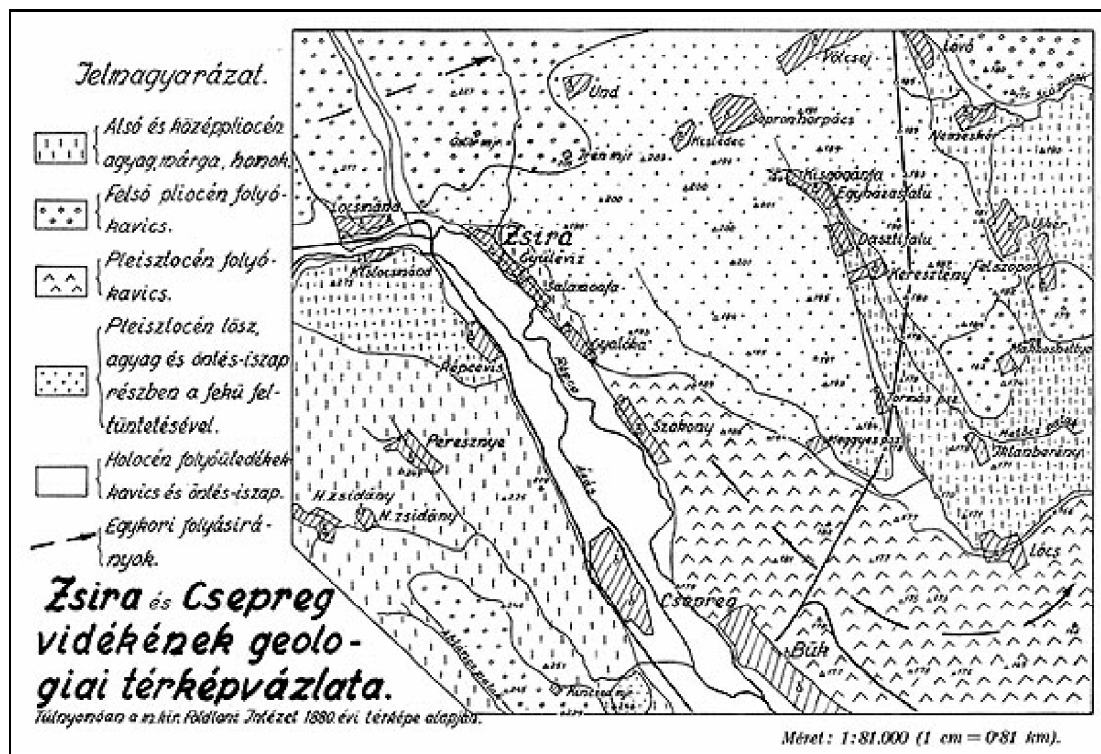
1937. I. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Szádeczky-Kardoss Elemér dr., egyet. m. tanár: Sopron vármegye Zsira-környéki (délnyugati) részének geológiája és morfológiája. / Idézett irodalom.

Idézett irodalom.

1. „Kapunvár vidéke“ és „Sopron vidéke“ geológiai színezett térképlapok, 1:144000. M. kir. Földtani Intézet kiadványai. Budapest, 1880.
2. *Benda László*: Vas vármegye és a Zalavidék ártézi kútjai és mélyfúrásai. Hidrológiai Közlöny X. (1930). pp. 82–100.
3. *Ferenczi István*: Geomorfológiai tanulmányok a Kismagyar-Alföld D-i öblében. Földtani Közlöny LIV. (1925). pp. 17–38.
4. *Horusitzky Henrik*: Sopron vármegye csornai és kapuvári járásainak ártézi kútjai. Földtani Intézet Gyakorlati Füzetek. Budapest, 1929.
5. *Horusitzky Henrik*: Sopron vármegye északi részének föld- és talajtani árculata. Földtani Intézet Évi Jelentése az 1925–28. évről. pp. 101–105.
6. *Janoschek R.*: Die Geschichte des Nordrandes der Landseer Bucht im Jungtertiär. Mitteilungen der

Geolog. Gesellschaft in Wien. XXIV. (1931). pp. 38–132.

7. *Kogutovicz Károly*: A Dunántúl és Kisalföld. I. kötet. 1930; II. kötet, 1936, Szeged.
8. *Kümel, Fr.*: Vulkanismus und Tektonik der Landseer Bucht im Burgenland, Jahrbuch der Geol. Bundesanstalt, Bd. 86 (1936). pp. 203–235.
9. *Lóczy Lajos*: A Balaton környékének geológiai képződményei. Bal. Tudom. Tanulm. Eredményei, I. kötet, 1. rész, Budapest, 1911.
- 258 10. *Mayer, R.*: Morphologie des mittleren Burgenlandes, Denkschr. d. Akad. d. Wiss in Wien, Math.-Naturw. Klasse, 102. Bd., 1929.
11. *Szádeczky-Kardoss, E.*: Die Bestimmung des Abrollungsgrades, Centralblatt f. Mineralogie etc. Jahrg. 1933, B. pp. 389–401.
12. *Szádeczky-Kardoss, E.*: Pleistocäne Strukturbodenbildung, in den ungarischen Tiefebene und im Wiener Becken, Földtani Közlöny, LXVI 1936, pp. 213–228.
13. *Vendl Miklós*: Sopron környékének geológiája, I. Teil. Die kristallinen Schiefer (csak németül), Főisk. Közlem. 1929. II. rész. A neogén és a negyedkor üledékei. Erdészeti Kísérletek, XXXII. (1930), pp. 1–161.
14. *Vendl M.*: Daten zur Geologie von Brennberg und Sopron, Mitt. d. berg-u. hüttenmännischen Abteilung zu Sopron, Bd. V. (1933), pp. 386–412.
15. *Vendl M.*: Sopron város földének földtani felépítése, *Heimler K.*: Sopron topografiája, 1936, pp. 18–25.
16. *Vendl M.*: Geologischer Aufbau der Umgebung von Sopron und geologischer Führer in den Waldungen d. k. ung. Freistadt Sopron. IX. Kongr. des Internat. Verb. Forstlicher Forschungsanstalten, Ungarn, 1936.

Zsira és Csepreg vidékének geologiai térképvázlata.

1937. I. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Soós Imre: Adatok a sopronmegyei középbirtokok 16. századi történetéhez.

259 Soós Imre: Adatok a sopronmegyei középbirtokok 16. századi történetéhez.

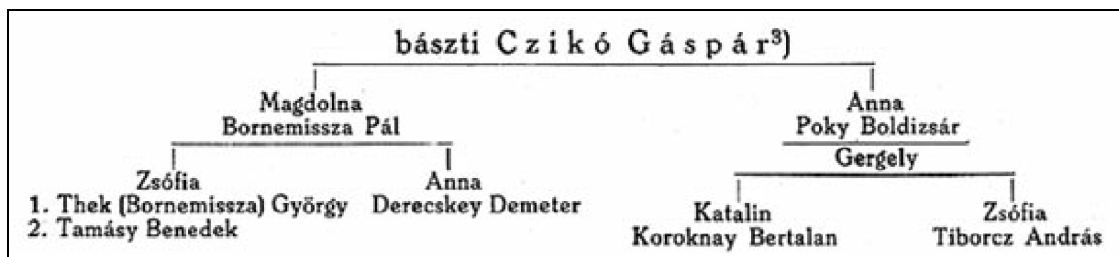
Ez a kútfőszerű közlés a megyei birtoktörténet leghomályosabb részének, a 16. századnak ismeretéhez szolgálat legnagyobb részét kiadatlan forrásokat. A célkitűzés nem lépi túl az adatközlés kereteit, teljességre sem törekedhetik ilyen hatalmas méretű anyagban, csupán a birtoklás irányát, a tulajdonosok egymásutánját akarja megállapítani. Az adatok elsősorban a községtörténet szempontjából bírnak jelentőséggel. A birtoklástörténeti áttekintésen kívül éppen ezért közlésre kerülnek az itt-ott előforduló jobbágynevek, a sopronmegyei dicalis összeírások adatai, különösen az 1598. évi füst(ház)összeírás értékes eredményei. Nagy kár, hogy ez a házsámlálás a Rábaközre nem terjedt ki. Ezt a vidéket ugyanis az 1594. évi török betörés annyira elpusztította, hogy egyes községek teljesen lakatlanokká váltak, minek folytán a Rábaköz az 1594–1604 közt eltelt tíz évben nem adózott s így az 1598. évi házösszeírást sem hajtották itt végre.

A 16. századi sopronmegyei középbirtokok mozgalmas életében szembeszökő jelenség az a körülmény, hogy a középkori nagy nemzetségi birtoktestek kicsúsznak az ősi nemzetségekből sarjadt családok kezéből, jóllehet maguk a 15. századi nemzetségek (Osl, Csák, Vezekény, Pok, Ják) egytől-egyig – ha kis területre szorulva is –, de megmaradnak a 16. századra, sőt későbbre is.

Az Osl-nembeli birtokoscsaládok közül a 15. század végén férfiágon kihalt Csornai és Bresztolczi családok örökségeként adomány tárgyát képező és Farád, Fertőszéplak, Veszvény, [260](#)Szárföld, Csorna, Szilsárkány, Sopronnémeti és Beled községekben fekvő birtokok egy 1536. körül történt adományozás útján *enyingi Török Bálint* kezére jutottak.[1\(55\)](#) Ugyanő János király adományaként megkapta Pápa várát a hozzátartozó és a 15. században még a Pok-nembeli Móriczhidai család tulajdonát képező Egyed, Sobor, Árpás és Rábaszentandrás községekkel.[2\(56\)](#) Török Bálint leszármazottai a 17. század elejéig voltak birtokosok a megyében. Családja István halálával 1618-ban férfiágon kihalt. István egyetlen leányát Nyáry Pál vette nőül s 1636-ban adományt is szerzett a Török-birtokra. Amikor két évtizeddel később a Nyáryak férfiágának is magva szakadt, az egész birtok együtt került Nyáry Krisztina férjének, Esterházy Miklós nádornak kezére.

Még a 15. században szerzett Osl-nemzetségbeli birtokokat megyénkben a *Czikó* család két ága, a bászti és pomázi ág.

bászti Czikó Gáspár³⁾

[\(57\)](#)Magdolna Bornemissza Pál; Anna Poky Boldizsár

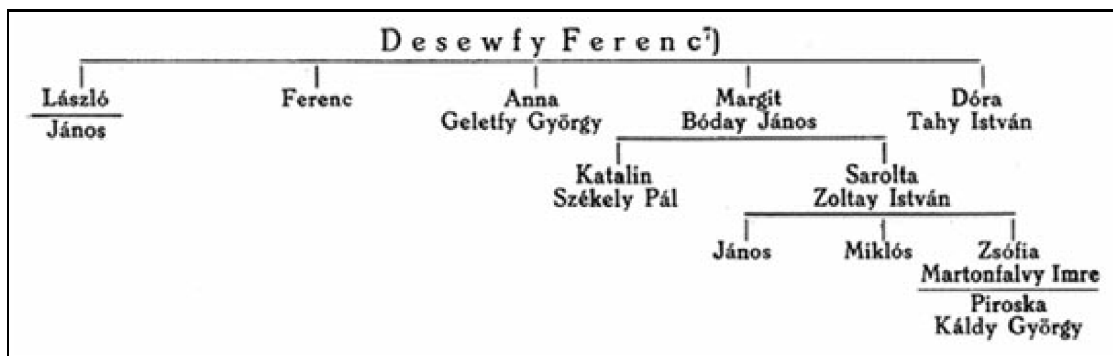
Gergely

Zsófia 1. Thek (Bornemissza) György 2. Tamásy Benedek; Anna Derecskey Demeter; Katalin Koroknay Bertalan;
Zsófia Tiborci András

A 16. század első felében csak a bászti ág élt Beled, Csorna, Farád, Fertőszéplak, Sarród, Sopronnémeti és Szilsárkány községekben fekvő birtokjogaival és pedig a Czikó Magdolnával házasságot kötött kapornaki Bornemissza Pál deák személyében. Minthogy ennek fiúgyermek nem volt, birtokát 1550. körül előbb Zsófia nevű leányának első és második férje (Bornemissza György és Tamásy Benedek), majd Anna nevű leányának férje, Derecskey Demeter örökölték.[4\(58\)](#) 1560-ban jelentkezett [261](#)birtokigényeivel a Czikó család pomázi ága Sárándy László személyében, aki pomázi Czikó Jánosnak dedunokája volt. Sárándyt beiktatták a fentebb felsorolt községekben fekvő Czikó-féle ingatlanok ötöt illető részének birtokába (1560), de a Czikó-vagyon így annyira széttöredezett, hogy nagyságát csak a portaszámnak törtrészeivel lehetett kifejezni.[5\(59\)](#) Sárándy 1580. körül túladott a jelentéktelen sarródi, széplaki, németi és szilsárkányi birtokdarabokon s 1588, után özvegye, majd veje, Poky Boldizsár csak a beledi, farádi és csornai birtokrészeket tartotta meg magának. A század végére a Czikó-család férfiága mind a bászti, mind a pomázi részen kihalt, birtokain a beházasult Tamásy és Derecskey, illetve Koroknay és Tiborcz osztozkodtak.

Desewfy Ferenc pozsegi főispán gyermekei 1525-ben kaptak adományt bizonyos, korábban Osl-nemzetségbeli tulajdont képező farádi, fertőszéplaki, sopronnémeti és szilsárkányi ingatlanokra.[6\(60\)](#)

Desewfy Ferenc⁷

(61) László; Ferenc; Anna Geletfy György; Margit Bóday János; Dóra Tahy István
János
Katalin Székely Pál; Sarolta Zoltay István;
János; Miklós; Zsófia Martonfalvy Imre
Piroska Káldy György

1552-ig az ifjabb Desewfy (másként Csernek) Ferenc majd ennek halála után Bóday, Geletfy és Tahy örökölték a birtokot. Bár az egész Desewfy-rokonság sokkal több gondot fordított gazdag sárosmegyei uradalmaira, mint jelentéktelen sopronmegyei birtokrészeire, mégis Geletfy és Bóday veje, Zoltay István élénk szerepet vittek a rábaközi földesurak életében. Geletfy 1575-ben Joó Balázs kir. jogügyi igazgatónak zálogosította el összes ingatlanait,⁸⁽⁶²⁾ 1581-ben pedig – fiúutódja nem lévén – végleg átadta sopronmegyei birtokait Zoltay Istvánnak, cserébe ²⁶²ennek sárosmegyei birtokaiért. Zoltay István széplaki birtokrésze vejének, Martonfalvy Imre deáknak kezére került, míg a farádi és szilsárkányi részt Megyery Imre vette meg 1589-ben.⁹⁽⁶³⁾ Zoltay távoztával 1590. körül a Desewfy-rokonság hetvenéves szereplés után végkép eltűnt a megyéből,

Az Osl-nemzetségnek a 16. századra is fennmaradt családjai közül az *Ostffy*ak a 16. század negyvenes éveiben Bálint, Domonkos és János egytestvérek, továbbá László, 1550. körül ezeknek gyermekei: Tamás, Mihály és Jakab személyében birtokolják farádi, szilsárkányi, sopronnémeti, sarródi, beledi, magyarkereszturi, vásárosfalui és a Pokyaktól vásárolt undi birtokrészeit. A század végén csak egyetlen férfi családtag van életben: Mihály. Személyében a család férfiága fennmaradt ugyan a 17. századra, de a korábban egységes birtokot széttördelték a családba beházasultak és pedig: Ostffy Erzsébet férje, Hosszutóty Farkas, majd ennek veje, Seged György, továbbá Ostffy Sarolta férje, Keszy János és Ostffy Orsolya férje, Virginás György. Rokoni kapcsolatban volt az Ostffyakkal Kolonay György is. Ez utóbbiak kezén a beledi, vásárosfalui és sopronnémeti birtokrészek jobbagyaltalan nemesi kúriákká zsugorodtak össze a század végére.

Az Osl-nemzetségből származott *Viczay*-család tagjai közül 1543-ban Gáspár és István özvegye tűnnek föl birtokosok gyanánt Nagylozson, Vicán, Ebergőcön és Fertőszéplakon. A század végén Viczay György özvegyét, Kávási Margitot Maróthy Mihály vette nőül s néhány évig kezében tartotta a Viczay-birtok ügyeinek irányítását.¹⁰⁽⁶⁴⁾ A 16. század elején újra együtt van a birtok Viczay György gyermekeinek (Tamás, Sándor és Ilona férj. Hagymásy Kristófné) kezén,

A *Pinnyey*ek családja is az Osl-nemből származott le. Birtokaik Pinnye, Osli és Sopronszécsény községek voltak. A család férfiága a 16. század közepén Antal személyében kihalt. Két leánya közül Katalin Zalay Péterhez, Hedvig pedig előbb Laczovics Miklóshoz, majd Zalay Benedekhez ment nőül. A ²⁶³Pinnyey

Katalint illető ingatlanokat a század végén unokája, Zalay Gábor bírta, míg Pinnyey Hedvig birtokán megosztott első férjétől született fia, Laczovics Gáspár és második férje, Zalay Benedek. A század végére ez utóbbi birtokdarab Laczovics Gáspár vejének, Niczky Istvánnak, illetve Zalay Benedek két vejének, előbb Nádasdy Andrásnak, majd Botka Imrének kezére jutott. 1578-ban a Chernelekkel kötöttek a Zalayak egy szerződést, melynek értelmében Oslí Chernel Tamás tulajdona lett.¹¹⁽⁶⁵⁾

A nagyterjedelmű birtokokban és családokban oly gazdag Osl-nemzetség a 16. század folyamán tehát mind birtokterülete, mind családjai szempontjából nagy mértékben megfogyatkozott. A Kanizsai-féle nagybirtok a Nádasdyaké lett, a férfiágon kihalt Csornai, Pinnyey és Bresztolci családok ingatlanai idegenek kezére kerültek, a nemzetséget csak az Ostffy és Viczay családok származtatták át a 17. századra, de birtokterületben szintén megfogyatkozva.

A **Csák**-nemzetségből származott Csáky-család ősi birtoka Mihályi község volt, melynek nagyobb felét bírták a 16. században a rokon Ládonyiak mellett. Kisebb terjedelmű ingatlanuk volt a Mihályihoz tartozó Linkóhát- és Szentandrás-pusztákon. Az egész család Szapolyai-párti volt. Ezért Ferdinánd király az összes Csáky-javakat elkobozta s gersei Pethő János sopronmegyei főispánnak adományozta. Erre Csáky István jónak látta Ferdinánd hűségére térni. Pethővel kiegyezett s birtokában többé nem háborgatta senki. Gyermekei közül 1560 körül János örökölte a birtokot az 1590-es évekig. Ennek halálával a Csákyak ezen ágának magva szakadt s a birtok 1609-ben Kisfaludy Balázs kezére került.¹²⁽⁶⁶⁾

A Csák-nembeli *Kisfaludy-család* a 16. században Pál személyében alispánt adott a vármegyének (1543). Kisfalud községnek ő az egyedüli birtokosa az 1560-as évekig. Halála után két nővére, Ilona (Niczky Ferencné) és Borbála (Ujszászy Györgyné) kezén találjuk a községet, amikor Pál fia, Balázs személyében nagytehetségű egyéniség veszi át a birtok ügyeinek **264**irányítását. A férfiágon kihalt mihályi Csákyak vagyona ölébe hullt, a Ládonyi Zsuzsannával kötött házassága után pedig a Ládonyiak birtokainak nagy részére tette rá kezét.

Ládonyi István – szintén a Csák-nemzetség sarja – még a XV. század második felében feleségül vette a férfiágon kihalt Mihályi Ugrin-család utolsó nőleszármazottját, Zsófiát s így felerészben megkapta a Mihályi, Linkóhát, Szentandrás, Gyórá, Agyagos községekben fekvő birtokrészeket s a nemesládonyi nemesi kúriát. Gyermeük, László, felesége, Gyalókay Dóra után bírta a férfiágon kihalt egyik Gyalókay-család tulajdonát képező gyalókai, nemesvisi, gyülevizi és gereblyéni birtokrészeket. László özvegye 1545-ben a Szentiványi Mihály javára történt birtokátruházással túladott a Gyalókay-örökségen.¹³⁽⁶⁷⁾ László dédunokája, Miklós 1571-ben török fogságba került, a kiváltásához szükséges összeg előteremtése erősen megterhelte a birtokot. Ládonyi Miklós halálával 1598-ban egyébként férfiágon kihalt a család. A birtok az utolsó Ládonyi-leszármazott, Zsuzsanna kezével együtt ennek férjére, Kisfaludy Balázssra szállt.¹⁴⁽⁶⁸⁾

A **Vezekény**-nemzetség ősi birtokainak (Cirák község, Dénesfán és Veszékenyben részirtokok) 1544-ben *Cziráky* György volt a tulajdonosa. 1545 körül bekövetkezett halála után özvegye, Blagay Katalin még kétszer lépett házasságra: előbb Eszéky Pál deákkal, majd ennek elhunytá után Káldy Alberttel.¹⁵⁽⁶⁹⁾ Eszéky 1546-tól 1551-ig, Káldy 1552-től 1557-ig névleg birtokosa volt a Czirákyak vagyonának, a tulajdonjog azonban az elhalt Cziráky György örököseit: Cziráky Cirjéket, Tamást, Miklóst és Mátyást, továbbá Cziráky Erzsébet férjét, kispadányi Szakáll András deákot illette már ebben az időben is. Az örökösök összeférhetlensége alapjaiban ingatta meg a birtok sorsát. Állandóan pörösködtek, vagyonukat egyre-másra elzálogosították idegeneknek, hogy az így befolyt pénzt testvéreiknek a birtokból való kiforgatására fordíthassák. Ebben a tekintetben Cirjék járt elől s 1571-re sikerült is minden ingatlanát

elpörölnie.¹⁶⁽⁷⁰⁾ ²⁶⁵Minthogy Cirjék tönkrement, Miklós pedig fiutód nélkül halt el, csak Mátyás és Tamás ágában maradt fenn továbbra is az örökség. Mátyás fia, Mózes a következő század ügyes birtokszerzője és súlyos egyénisége lett, Tamás pedig fiutód hiányában végrendeletében három vejére: Tömördy, másként Tulok Benedekre, kispardai Theek Györgyre és Oroszi Miklósról hagyta vagyonát.¹⁷⁽⁷¹⁾

A középkori **Ják**-nemzetséget a *Niczky*-család képviselte s a 16. században Sajtoskál, Pórládony és Ligvánd községekben bírt tekintélyes ingatlanokkal. Sajtoskálon és Pórládonyban Bagody Györggyel, Ligvándon pedig Seged Györggyel együtt szerepel birtokos gyanánt. A családtagok közül az ötvenes években Gáspár a birtokos, őt Boldizsár követi, majd Gáspár fia Benedek s Boldizsár fia György, míg a század végén egy Niczky János is feltűnik Benedek és György mellett. A Niczkyekkel kötött házassági kapcsolat révén a Gerdák-, Hahóty- és Söbercsaládok is részt kaptak a pórládonyi és sajtoskáli ingatlanokból.

A **Pok**-nemzetségből származott Pokyak birtoka a 16. században Und község, ezenfelül részbirtokokat kaptak a Czíkó-családdal létrejött házassági kapcsolataik révén ezeknek rábaközi ingatlanaiból is.

Az itt felsoroltakon kívül több középkori nemzetségi birtok nem maradt meg a 16. századra. Az idő különben sem kedvezett a régi birtokszervezet fennmaradásának vagy megerősödésének, mert a megyei birtokpolitika irányítása átcsúszott egy olyan „új embernek” kezébe, aki szívesebben emelte föl maga mellé az ismeretlen katonanemzedéket, mint a fejhajtásra és alkalmazkodásra kevésbé hajlandó régi földesurakat. Ez az új ember Nádasdy Tamás volt, a megye legtehetősebb nagybirtokosa. Három évtizedes szereplése nyomán a megye birtokképe nagy átalakuláson ment keresztül. Birtokterület, vagyonosság s az ezen alapuló katonai és politikai súly áttolódik a középkori eredetű nemzetségi birtokosok kezéből a Nádasdyak által beplántált új katonanemzedék kezébe. Nádasdy Tamás birtokpolitikáját szemmel láthatóan kíséri az a törekvés, hogy hű katonáit ²⁶⁶nemcsak egy-egy vár parancsnokságával, hanem birtokadományozással is meggyökereztesse a vármegye területén. A Nádasdyaktól birtokot nyert Sennyey István, Kapuvár, Sárvár és Léka várak kapitánya, Seged György szigetvári kapitány, Hirnyik Lőrinc lékai várgondnok, Ághy Miklós kapuvári várgondnok, Tahy Bernát, Komlóst' Tamás, Giczy Farkas mindannyian Nádasdyfamiliarisok voltak, Rajtuk kívül a gazdag Récsey István, Csányi Ákos, Szentgyörgyi Gábor, Megyery Imre, valamennyi Nádasdy lekötöztette. A megyei élet politikai szintjén mutatkoztak meg leginkább ennek az új birtokpolitikának a következményei; a közgyűléseken olyan tekintélyes számmal jelentek meg a Nádasdyak birtokain felnövekedett új birtokosgárda képviselői, hogy ott alig történhetett más, mint amit ők akartak.

Ezekre a 16. században kialakult középbirtokokra, valamint minden más, nem a középkori nemzetségi szervezetből származott birtokokra vonatkozó adatokat községenként csoportosítva az alábbi felsorolásban találjuk;

Agyagos. Birtokosai a Kisfaludy- és Ládonyi-családok. Csekély terjedelmű ingatlanai vannak a szentandrás Monthoroknak, illetve ezek örököseinek, a Garázdáknak is, (Ez utóbbiakra vonatkozólag v. ö. Gyóró községgel.) A török fogságba került Ládonyi Miklós birtokát ebben a községben Bejczy György leánya, Dóra, férjezett Káldy Péterné vette rövid időre zálogba, mígnem 1600. körül Dobos György árváinak tulajdonába került.¹⁸⁽⁷²⁾ 1598-ban Kisfaludy Balázs 8. özv. Káldy Péterné 8 és Szecsődy Gergely 1 jobbágyház tulajdonosa volt.

Alsópásztori, Pásztory László családjának magva szakadván, 1541-ben Laky Balázs keszői várnagy szerzett adományt a községre.¹⁹⁽⁷³⁾ Ennek örökösei 1556-tól Laky Fülöp deák és Laky Mihály, majd az

1588-ban feltűnt Laky Gáspár. A községben 1571-ben 3 menekült nemes család telepedett meg, 1638-ban Megyery Zsigmond a község földesura.

Alsópulya a Nádasdyaké volt, Sennyey Ferenc kapitány hűséges szolgálatai jutalmául ennek fia, Sándor 1570-ben örök tulajdonul kapta meg a községet Nádasdyéktól, 1571-ben iktatták be őt a község birtokába.²⁰⁽⁷⁴⁾ 1588-tól kezdve Sennyey Sándor mellett Beleznay István tűnik föl mint 6 zsellérrel bíró kuriális hely tulajdonosa. Ennek örököse a 17. század elején Stansics Gáspár, míg Sennyey II. Sándor, illetve ennek özvegye, Paczolt Judit még 1638-ban is birtokosa a községnek.

267Beled község állandó birtokosai az Osl-nemzetségből leszármazott Ostffyok, a Kanizsai-hagyatékot öröklő Nádasdyak, továbbá a kihalt Csornai-család örökségére adományt szerző enyingi Törökök. A Czíkó-család bászti ágának ingatlanait Bornemissza Pál bírja az 1540-es években, de ez a birtokrész annyira csekély, hogy amikor a pomázi ág igényeiért harcoló Sárándy László beiktattatja magát a Czíkó-örökségbe, Bornemisszáék végkép kiszorulnak, 1549-ben Akács Antal birtokában látunk két jobbágytelket. Ezt a birtokot a század második felében Polányi István kezén találjuk, aki azt a század végén átszámaztatja vőire: Párnás Jánosra, Rajky Györgyre, Akács Gáspárra, Hosszutóty Kristófra és Káldy Demeterre.²¹⁽⁷⁵⁾ Az Ostffyok vagyonát 1588, körül Ostffy Sarolta férje, Keszy János és a szintén rokon Kolonay György vették át. A 17. század első felében Cziráky György hatalmas birtokszerző lendületével megszerezte magának a község tekintélyes részét.

Borbolya község a 16. század közepén sávolyi Józsa Farkas és sógora, Rauscher Sebestyén birtoka volt. Mindkettő Moson megyében viselt tisztségeket. 1557-ben Józsa Farkas mosoni alispán új adományt szerzett Borbolyára.²²⁽⁷⁶⁾ 1558-ban azonban a Dózsákkal rokon Kolos Erzsébet régi jogaira hivatkozva, a birtok tetemes részét a maga számára követelte s rövid pörösködés után meg is kapta, Rauscher és Józsa rovására.²³⁽⁷⁷⁾ A nyertes felperes férje Hathalmy Miklós volt. Ettől kezdve a következő század elejéig Hathalmy Miklós és gyermekei; Mátyás, Miklós, Pál és Zsófia, férjezett Lengyel Istvánné kezén volt a község.

Bő község a soproni johanniták birtoka volt. 1598-ban 49 házat írtak itt össze. Jobbágynevek 1580-ból: Karató, Zeke, Böjtös, Lakos, Végh, Fölső.²⁴⁽⁷⁸⁾

Bük a 16. században három települést áll. Ezek közül *Felsőbük* (Vizlóbük, Székelybük) már a század közepén eléggé apró birtokdarabokra töredezett s a három Bük közül ez haladt leggyorsabb iramban a jobbágytalan kuriális község irányába való fejlődés felé, jóllehet sohasem lett egészen azzá. 1544-ben Terestyén Tamás, Büky János és a Cseme-örökség birtokába jutott Kovács Tamás a birtokosok. 1548–1580. közt a Czirákyak is birtokosként szerepelnek, 1570-ben a Terestyén Krisztinával kötött házassága folytán földbirtokos lesz Döbörhegyi Ambrus deák is, Léka vár provisor a kihalt Terestyének helyét.²⁵⁽⁷⁹⁾ 1564-ben két jobbágytelke volt egy Telekessy nevű johannitának, kinek rokona, Telekessy Katalin nőül ment Gregoróczy (Tolmács) Vince győri gyalogskapitányhoz, aki neje hozományán kívül akkor is birtokhoz jutott itt, amikor a török fogságba került Karre Mihály ingatlanából kapott zálogos birtokrészeket.²⁶⁽⁸⁰⁾ Ugyancsak Karre Mihály váltságdíjának előteremtése céljából zálogbavetett birtokrészeket vett **268**át 1584-ben Meszleny Benedek is Gondán Gergelytől.²⁷⁽⁸¹⁾ A felsőpulyai Kulcsár-család 1580. körül Felsőbükön is ura lett bizonyos kuriális telkeknek.²⁸⁽⁸²⁾ Kovács Tamás vejét, Ághy Miklós kapuvári várgondnokot 1572-ben iktatták be a felsőbüki Cserme-hagyaték birtokába.²⁹⁽⁸³⁾ Az ő birtokait a század végén sógora, Zeke János vette át. Erős birtokszerző egyéniségnek mutatkozott a XVII. század elején Ebergényi Péter, Nagy Gondán Sebestyén veje.³⁰⁽⁸⁴⁾ 1598-ban özv. Zeke Jánosné és Büky Mátyás 2–2, Gondán Gergely, Ebergényi Péter, Tóth János, Sárszeghy Lukács, Nagy

Antal, Nagy Imre, Nagy Péter, Nagy Mihály 1–1 zsellérház tulajdonosai voltak. Özv. Zeke Jánosné és Tóth János kivételével az itt felsoroltak mind egytelkesek, de egytelkesek még a házatlan Székely György, Czimber Istvánné, Tarródy László, Kulcsár Ferenc, Töttösy Benedek, Török Ferencné, Molnár Mihályné és Bokor Ambrus. 1549-ben 3 nemesi kúriát írtak össze a községben. Jobbágynevek 1579-ből: Kis, Zalai, Katona, Szántó, Fejér, Király, Tóth, Lukács, Nagy.³¹⁽⁸⁵⁾ *Középbük* (Egyházaskük) községben 1549-ben 3 kúriát írtak össze. Voltak jobbágyos birtokoscsaládok is: az Ivánczyak és Gosztonyiak. Mellettük a Dömölky- és Saller-családok, továbbá Móré Tamás sárvári porkoláb kisebb ingatlanok urai 1550–1570. közt, Káldy Miklós leszármazottai is állandó birtokosai voltak bizonyos kuriális telkeknek.³²⁽⁸⁶⁾ 1599-ben egytelkesek Mesterházy Benedek, Szappanfőző Miklós libertinus, Noszlópy Boldizsár és Dömölky István, 1598-ban Lóránt Ferenc 8, Hollósy Ferenc 5, Botka Ferenc 3, özv. Gosztónyi Jánosné 5, Mesterházy Benedek 2, Szappanfőző Miklós 1, Tapolczay Gergely 2, Hosszutóty Kristóf 1, Kávássy Jakab 2, Móré Pál 1, Noszlópy Boldizsár és Dömölky István 1–1 ház tulajdonosa volt. *Alsóbük* (Mankóbük, Tivánfalvabük) községben 1549-ben 1 nemesi kúria volt, 1546-ban szecsődi Tarródy Péter és Benedek adományt szereztek a Mankóbük György magszakadása folytán uratlanná vált birtokokra.³³⁽⁸⁷⁾ Az ötvenes években rajtuk kívül Cseszneky György, Szalay Ferenc, Káldy Bernát és Karre Imre szerepelnek birtokosok gyanánt, 1552-ben jelentkezik a később oly nevezetes szerepet betöltő Dely (Gyely, Jely) és mankóbüki Balogh-család, Dely György és Balogh János személyében, 1556-ban megjelenik a mankóbüki Horváth-család is, 1598-ban Jely Tamás, Balogh Boldizsár és István, Büky János, Tömördy Gáspár, Dörögdy János 1–1, Horváth Bálint 2, Horváth Ferenc 2, Bejczy Miklós 3 ház tulajdonosa, Egytelkesek: Horváth Péter, Horváth Bálint, Horváth Ferenc, ifj. és id. Balogh Boldizsár, Balogh István, Balogh Gáspár, Keszy Ferenc, Sédenyi János, Kis Jánosné, Tarródy György, Somogyi Benedek, Bodola Ferenc.

Cirák községben 1545-ben a török elől menekülő 3 nemes és 3 jobbágycsalád ²⁶⁹telepedett meg. A Cziráky Cirjék és Tamás állandó viszálykodását kísérő elzálogosítások következtében 1550-ben Seged György, 1555. körül Ládonyi Demeter és Kisfaludy Pál, 1557-ben Pelérdi Ádám deák és Sennyey Ferenc lettek hosszabb-rövidebb ideig ciráki zálogosföldek birtokosai, 1570-ben Sennyey már majorságot is létesített. Részint zálog jogán, részint családi kapcsolatok következtében szereztek birtokot Cirákon Níczky Boldizsár, izsákfai Márk János és mezőlaki Zámbo György.³⁴⁽⁸⁸⁾ 1588-ban 6 nemesi kúria és protestáns lelkeség van a községben, 1593-ban Márk János, Morgay Miklós, özv. Zámbo Istvánné és Sitkey Gergely egytelkesekként tűnnek föl, 1598-ban Cziráky Mózes 5, Szántóházy Ferenc megyei nótárius 10, Plakovics János és Andocsi János 2–2, Tömördy Gáspár 1 ház tulajdonosa volt.

Csorna község birtokosai: a csornai premontrei prépostság, az enyingi Törökök, továbbá jelentéktelen ingatlanokon a Czíkó-család mindkét ága. Kisterjedelmű ingatlanhoz jutott 1560, körül Csiki Tamás gazdatiszt a Török-birtokból, továbbá 1571-ben Kothlóczy Vince deák és Boldizsár deák, 1588-ban pedig egy Sebestyén néven említett egyén a prépostsági birtokból. A község az 1543. évi törökjárás alkalmával teljesen elpusztult, lakói még 1548-ban is hevenyészett kalyibákban húzták meg magukat. Prépostszeri jobbágynevek 1582-ből: Sugó, Bacsó, Olasz, Bakó, Kothlóczy, Zege, Tőke.³⁵⁽⁸⁹⁾

Darufalva község 1543-ban Cseh (Behem) Ferenc soproni polgár tulajdonát képezte. Leánya, aki a bécsújhelyi Poll Benedek neje lett, 1557-ben beiktattatta magát az atyjától maradt örökségbe,³⁶⁽⁹⁰⁾ de Nádasdy Tamás – valószínűleg erőszakos módon – rátette kezét a birtokra s még özvegye sem bocsátotta azt ki az arra igényt tartó Sárkány Antalnak.³⁷⁽⁹¹⁾ Darufalva a Nádasdyak birtokában maradt, mígnem 1568-ban Pistalotti Miklós, a Nádasdyak derék háziiorvosa kapta meg egy időre.³⁸⁽⁹²⁾ 1591-ben a pénzkölcsönző Megyery Imre, Nádasdy Pál gyámja vásárolta meg a községet.³⁹⁽⁹³⁾ Ennek fia, Megyery Zsigmond a 17. század közepéig bírta Darufalvát, Megyery Imre különben a 16. századi Sopron megye

legnagyobb birtokszerzője, egyetlen a polgári rendben, ki pusztán ügyes családi politikával, zálogbirtokok jövedelmező kezelésével nagyobb középbirtokot tudott magának összekovácsolni. A Viczay Magdolnával kötött házassága után Fertőszéplakon, majd Ebergőcön kezdte meg birtokszerző tevékenységét, 1580-ban megvásárolta Polányi István széplaki és sarródi birtokrészeit, 1588. körül megvette a széthulló Zoltay-vagyont Farádon, ugyanitt kezébe került Török István és Ostffy Anna ingatlana is. Megválasztották alispánnak, királyi tanácsos lett, az országgyűlésen nagyon élesen hallatta szavát. Megvásárolta Pelérdi Ádám süttöri birtokrészeit, zálogbavette 1596-ban a Dersfy-féle Sopronkertest, birtokrészeket szerzett a Nádasdyaktól Szerdahelyen, Segedtől Ligvándon. ²⁷⁰ Megvette Darufalvát. A századfordulón egyike lett a megye legtekintélyesebb urainak.

Dénesfa községet a később mag nélkül elhalt Dienesfalvy Tamás és unokaöccse, Benedek, majd ennek fia, Tamás bírta. Ez utóbbi Tamás is magtalanul halt el s a Dienesfalvy-örökségre 1576-ban Nádasdy Kristóf és Poltran Balázs vasmegyei nótárius szerzett adományt. ⁴⁰⁽⁹⁴⁾ A Dienesfalvyak birtoka különben annyira kicsiny volt, hogy állandóan kuriális helynek tekinthető s ezért az adóajtsromok sem említik. A Cziráky-család is birtokos a községben, 1560–70. közt Cziráky Církék és Tamás zálogosításai következtében Noszlopy Menyhért, özv. Zalay Andrásné, özv. Kisfaludy Benedekné és Zichy Ráfael kisebb zálogosföldek tulajdonosai lettek. 1570-ben Zalay András majorsági földeken is gazdálkodott, 1599-ben Andocsi János, Bartha Péterné és Tamásné, Tömördy János és György egytelkesek mellett a Czirákyaknak volt nagyobbterjedelmű birtoka. 1600-ban 8 házat írtak össze a községben.

Dérföld Nádasdy-birtok volt, de 1570-ben az özvegy Nádasdy Tamásné eladta azt Szentgyörgyi Gábornak, aki férjének titkára volt. ⁴¹⁽⁹⁵⁾ Szentgyörgyi Gábor utódai, Szentgyörgyi János és Gábor a 17. század közepéig bírták a községet s egyidőre megszerezték zálogképpen Répcékárolyt is.

Ebergőc község a 16. század elején lakatlan volt, lehetséges, hogy az 1543. vagy az 1529. évi törökdúlást szenvedte meg. 1548-ban Viczay Mihály és István, továbbá Vághy László, Viczay Zsófia férje, hat portát kitevő jobbágylakosságot telepítettek a községbe. 1552-ben a török elől menekülő vagyontalan nemesség szállta meg egyidőre a falut. Különben a század második felében egyre-másra a Viczay-családba házasult vők lesznek itt az urak s a Viczayak lába alól kicsúszik a talaj. Vághy Lászlón kívül, aki Viczay Zsófia férje volt. 1560. körül Ajkay Gergely: Viczay Veronika férje, Zongor János: V. Piroska férje, Hirnyik Lőrinc lékai porkoláb: V. Ilona férje kaptak itt birtokrészeket, Hirnyik Brigitta neje lett Récsey Istvánnak, Viczay Magdolna pedig Megyery Imrénének s így ez a két nagy birtokszerző is helyet kapott Ebergőcön. 1598-ban Megyery Imre 8, Vághy György 6, Vághy János 5, Ajkay Ferenc 13, Récsey Imre 6, a Viczay-család és Szomay Pál 1–1, Nagyvály Boldizsár egytelkes 2 ház tulajdonosa volt.

Egyed községre a 15. század végén birtokos Móriczhidai-család kihaltával 1527-ben Thurzó Elek szerzett adományt s Pápa várához csatolta, melyet 1536-ban enyingi Török Bálint kapott meg. Majorsági földjeinek 1571-ben látjuk először nyomát. Ugyanakkor Csiki Tamás csornai provisor, Rácz Lázár, Gazdag Gergely említetnek mint libertinus vagy nemes háztulajdonosok, 1588-ban protestáns lelkész házaról találunk említést. A falu egészen áldozatul esett a szomorú emlékü 1594. évi török pusztításnak. A megürült jobbágyhelyekre a földesúr rácokat telepített, 1610-ben a falu ²⁷¹összes (10 portányi) jobbágylakossága csupa rác. Ezek 1619. körül elszöktek s a község újból pusztán maradt.

Farád község birtokosai az Ostffy-, enyingi Török-, Desewffy-családok és a Czikó-család mindkét ága. Az utóbbi két család széttöredezett birtokrészeit a század végén jórészt Megyery Imre vásárolta össze. ⁴²⁽⁹⁶⁾ A község sokat szenvedett az 1570. évi pestis alkalmával, amikor húsznál több jobbágytelekből haltak ki a lakók, továbbá az 1594. évi törökdúláskor. Valószínű, hogy ekkor egészen elpusztult, mert még tíz év

multán is csak egy jobbágyházat találtak benne.

Fertőszéplak ősi birtokosain, a Viczayakon kívül a Nádasdyak és a csornai premontrei prépostság tulajdonában is voltak ingatlanok. A kihalt Csornai-család birtokára enyingi Török Bálint szerzett adományt, majd átadta azt hűséges jószágkormányzójának, Martonfalvy Imre deáknak. A Desewfy-család jogán birtokot nyert Zoltay István vagyona valószínűleg Megyery Imre kezébe került. 1550 körül egyidőre megjelenik Bornemissza György és Sárándy László is a Czíkó-család jelentéktelen birtokdarabján, de 1564. körül ennek is nyoma veszik. Kisterjedelmű, 1 portányi birtoka volt 1548-ban Akács Antalnak és Terpendy Lukácsnak. Akács hagyatéka 1557 körül Polányi István kezén látható. 1580 körül Fodor, másként Balog Farkas, valamelyik földesúr gazdatisztje, szerzett magának nemesi telket. Hasonló módon juthatott ingatlanokhoz az a Czákó Mátyás is, akinek özvegye 1588-ban tűnik föl mint egy jobbágyporta birtokosa. Az 1580-as években jelenik meg itt a nagy birtokszerző Megyery Imre, megvásárolván Polányi István itteni birtokrészeit.⁴³⁽⁹⁷⁾ Az 1594. évi házaszámlálás alkalmával Megyery Imre 20, Maróthy Mihály özv. Viczay Györgyné helyett 10, Cziráky Mózes zálogbirtokos 5, Czicz Gotthárd 4, a Nádasdyak 2, a csornai premontrei prépostság 3, továbbá özv. Viczay Istvánné, Martonfalvy Mihály és özv. Martonfalvy Lászlóné 1–1 jobbágyház birtokosa volt. Majorsági földjei vannak 1571-ben Zoltay Istvánnak, később Megyerynek. 1571-ben protestáns lelkészség van itt.

Füles község a Nádasdyaké volt s Léka várához tartozott, viszont a hozzá közelfekvő Kisfüles vagy Gálosháza pusztát a XV. század végétől fogva a Mánthai-család bírta. 1545 körül Hirnyik, másként Porkoláb Lőrinc lékai várnagy megvásárolta Gálosházát Mánthai Pétertől és Füles község felét Nádasdytól.⁴⁴⁽⁹⁸⁾ Füles másik felét Nádasdy 1000 frt-ért hűséges familiárisának, Csányi Ákosnak adta el.⁴⁵⁽⁹⁹⁾ Csányi Ákos halála után, 1571-től kezdve leánya, Orsolya s ennek férje, Sítkey György örökölték a fülesi Csányi-birtokot. A Hirnyik-féle fülesi birtokrész 1570 körül Hirnyik Lőrinc vejére, Récsey Istvánra maradt.

Gyóró község egyik fele a Kisfaludy- és Ládonyi-családok tulajdona ²⁷²volt, a másik résznek a szentandrászi Monthorok voltak urai már a 15. század végén. A 16. század első felében Monthor Tamás, Szapolyai János párthíve volt a földesúr, akinek halálával 1530. körül magva szakadt a Monthorok férfiágának. Leánya, Magdolna, előbb gönyőfalvi Seged Györgynek nyújtotta kezét s így 1548-ban Seged volt a gyórói Monthor-örökség tulajdonosa, de ez 1550. körül meghalt s amikor Magdolna második férje, Csombord Mátyás nádori ítélőmester 1564-ben be akarta magát iktatni a birtokba, az már akkor az iborliszkoí Garázda Ambrus és Mátyás kezén volt, akik tiltakoztak Csombord beiktatása ellen. Úgylátszik, Monthor Magdolna időközben eladta Gyórót a Garázdáknak, akik 1555-ben tűnnek föl először a községben.⁴⁶⁽¹⁰⁰⁾ Garázda Ambrus fia, János nem tudott békén élni szomszédjaival s Kisfaludy Balázs mihályi és agyagosi birtokrészeit foglalgatta. 1568-ban egész gyórói birtokát elzálogosította Bejczy Györgynek, aki férje volt az ő Katalin nevű hugának.⁴⁷⁽¹⁰¹⁾ Magtalan halála után öccse, Garázda Benedek és két sógora, az említett Bejczy, illetve Gergőcz Farkas örökölték a Monthor-hagyatékot. 1598-ban Kisfaludy Balázs 4, Pathy Imre (valószínűleg zálogbirtokos) 9, Szecsődy Gergely 2 és Gergőcz Ferenc 1 jobbágyház birtokosai voltak, 1604-ben Bornemissza György, 1619-ben Kisfaludy Balázs és Gergőcz Ferenc, 1622-ben egyedüli Kisfaludy szerepel gyórói birtokosként.

Káptalanvis község a gyóri káptalan tulajdonát képezte. 1598-ban 24 jobbágyházat írtak össze benne.

Kiscenk (Dávidcenk) község 1543-ban martonfalvi Ember Demeter birtokában volt. Ennek leánya, Katalin, előbb Czákó György, majd ennek halála után Komlóssy Tamás felesége lett s így 1554–56. közt Czákót, 1564-ben Komlóssyt említik földesúr gyanánt. Az Ember-család leszármazottai elhaltak, a községre

1570. körül az özvegy Nádasdyné szerzett adományt.⁴⁸⁽¹⁰²⁾ A század végén a kaszaházi Joó-család bírta zálogképpen, a 17. század elején újból a Nádasdyak kezén volt, akik 1619-ben Andi, másként Kozma Vidnek zálogosították el. 1598-ban 18 jobbágyházat írtak itt össze. Volt Kiscenken egy kis Cziráky-birtokrész is, amely 1571-ben vétel útján a Nádasdyak tulajdonába jutott.⁴⁹⁽¹⁰³⁾

Kisfalud egészen a Kisfaludy-család tulajdona volt, de Kisfaludy Pál halála után, 1560. körül Niczky Ferenc és Ujszászy György Kisfaludy-lányokat vévén nőül, rövid időre kaptak itt kisebb terjedelmű birtokrészeket. A község szegény volt: 4–5 teljesjobbágyhoz viszonyítva a zsellérek száma (23) meglepően nagy.

Kisgógánfa a Nádasdyak birtoka volt s mint ilyet, familiarisaiknak adományozgatták. 1564-ben Magyar Bálintot, 1570-től kezdve pedig Giczy Farkast találjuk itt földesúr gyanánt. 1598-ban Giczy Péter tulajdonában 15 házat írtak össze. A 17. század elején Hagymásy Kristóf, 1635-ben pedig Palásty Péter volt a község ura.

273Küllő (másként Vadasfalva) a Vadasfalvyak birtokában volt. Mellettük kuriális telkeket szereztek a családdal rokonságba jutott cseglei Józsa Benedek (anyja Vadasfalvy Katalin), Koltay Ferenc (anyja Vadasfalvy Borbála), köveskúti Sall Balázs (anyja Vadasfalvy Orsolya), Senye György (anyja Vadasfalvy Borbála), Erdőszeghy Kristóf (neje Vadasfalvy Erzsébet).⁵⁰⁽¹⁰⁴⁾

Ligvándon 1543-ban mikebudai Soós Ferencnek és Niczky Gáspárnak voltak egyenlő nagyságú birtokai. A Niczkyek az egész századon keresztül megmaradtak a község felerészének birtokában, csupán 1570. körül kapott rövidebb időre ingatlanokat a családdal rokon Rajky és Szenlászlay István. Soós 1548-ban fiává fogadta Seged György szigetvári kapitányt s összes ingó és ingatlan javait reáruházta.⁵¹⁽¹⁰⁵⁾ Soós halála után özvegye, Ladislavics Katalin többször is kísérletet tett az adoptált Segednek az örökségből való kizárására. 1549-ben soproni házából akarja kiforgatni, de a helytartótanács Seged pártjára áll.⁵²⁽¹⁰⁶⁾ Az 50-es évek elején, amikor Seged halála után fia, az ifjabb Seged György védelmét nagybátyja, Kecskés György vette át, Ladislavics Katalin – akkor már Vadasfalvy Dávidné – újból föllépett birtokigényével és sikerült is az uralkodótól a régebbi Soós-birtokok felére adományt szereznie, minek folytán 1560-ban a ligvándi Szeged-birtokot kettéosztották s egyik felét visszajuttatták Ladislavics Katalin kezére.⁵³⁽¹⁰⁷⁾ Ladislavics Katalin halála után unokaöccse, Káldy Demeter lett a Soós-féle örökség felerészének tulajdonosa, a századfordulón pedig ennek fia, Káldy Péter. A Seged-család tulajdonában maradt és II. Seged György ifjúsága idején gyámok kezén hanyódott másik darab ingatlant az erőszakosságairól nevezetes ifj. Jurisics Miklós foglalta el egyidőre, utána pedig vejének, petrinyei Horváth Gergely győri kapitánynak kezére játszotta át. Kecskés, Seged gyámja végül is leszerelte a birtokfoglalók igényelt s Ligvánd negyedrésze visszakerült Seged tulajdonába. Az ifjabb Seged 1563-ban Doborjánban vásárolt kúriát s neje, Hosszutóty Zsófia segítségével az Ostffy-Megyery-rokonság területén, Sarródon is kapott 1590 táján kisebb terjedelmű ingatlanokat.⁵⁴⁽¹⁰⁸⁾ 1604-ben Ligvándon Seged Ferenc 6, a Niczky-birtok ideiglenes haszonélvezőjének tekinthető Szombathelyi Ferenc 3, Székely György, özv. Kürtösy Jánosné, Telekesy István, Pozon Zsigmond és Hetey Balázs 1–1 ház tulajdonosai voltak.

Lócs (Alsó- vagy Egyházaslócs) község 1550. körül a vasmegyei Nagycsemetére szakadt Ládonyi Pál és József birtokában volt, akik azt 1553-ban elzálogosították, majd 1568-ban eladták Bejczy Ambrusnak és Györgynek.⁵⁵⁽¹⁰⁹⁾ 1588-ban már újból Csetetey (Ládonyi) kézen találjuk a községet,⁵⁶⁽¹¹⁰⁾ **274** ahol rajtuk kívül Döbrösy Pál, Pongráci Ferenc, Serged Bálint szereztek kuriális telkeket. 1598-ban Csetetey István kezén 10 jobbágyházat írtak össze.

Magyarkeresztur állandó birtokosai az Ostffyok és a csornai premontrei prépostság. Az Ostffyok 1548-ban majorsági földeken gazdálkodnak. A század végén az Ostffyakkal rokon Keszy János és Kolonay György kapnak itt kisebb ingatlanokat, amelyekből Megyery Imre is vásárolt. A községet erősen sújtotta az 1549. évi török pusztítás.

Mihályi birtokos ural a Csákyok s kisebb terjedelmű ingatlanokon a Ládonyiak. Utóbbiak élénk birtokcserét folytattak a Kisfaludyakkal s így időnkint a Kisfaludy-család is hozzájuthatott Mihályiban kisebb zálogosföldekhez. A Monthor-család hagyatéka nagyon csekély: 1548-ban 1 portát tesz ki s 1549-től annak zálogosbirtokosa, Seged György, majd Garázda Ambrus csupán egy-két fizetésképtelen jobbágyot mondhat a magáénak. A XVII. század elején az egész falu Kisfaludy Balázs kezére került, mert ő örökölte a Csáky- és Ládonyi-családok hagyatékát. Ugyanezen időben rációk szállták meg a községet.

Muzsaj községet Dóczy Simon 1549-ben újjáépítette, 4 portát kitevő jobbágylakosságot telepítve az ismeretlen körülmények között elpusztult helyekre. 1564-ben a Dóczyak mellett megjelennek a Chernellek, a század végére pedig a környékbeli birtokoscsaládok legtöbbje megveti lábát egy-két vásárolt vagy házassági kapcsolat útján szerzett muzsaji jobbágytelken. A birtok széttördelése oly gyors ütemben haladt, hogy 1600-ban már 6 család volt jobbágytalan kurialista. 1598-ban a Párnás-család 2, Chernel Ambrus 6, Mesterházy János, Berényi György, Dóczy Boldizsár, Berényi Jánosné, Ebergényi Péter, Szabó János és Balázs 1–1, Joó László 2, Dóczy Bálint 3, Gurdács Bálint 3, Zalay Gábor 3 jobbágyház tulajdonosa volt.

Nagygeresd a század közepén Nádasdy és Szecsődy Osvát birtokában volt. Nádasdy hosszabb-rövidebb időre átadta a maga részét hűséges udvarmesterének, Tahy Bernátnak, majd visszavette tőle, hogy újból ráruházza. Amikor azonban Tahy halála után 1580 körül Sennyey kapta meg a birtokot, akkor ennek kezén állandósult annak tulajdonjoga, 1619-ig, amikor Eörsy Zsigmond vette át a Sennyeyek hagyatékát. A másik, a Szecsődy-féle nagygeresdi birtok oszlásnak indult s részben kuriális telkekké alakult át, 1598-ban özv. Sennyey Sándorné 8, Szecsődy Márton 2, Csorna Menyhért, Tulok Tamás 2–2, Patyi Péter 6, Koroknay Bertalan, Visy József, Szabó Balázs és Seregély Miklós 1–1 ház tulajdonosa volt, közülük Patyi, Csorna és Visy kurialisták.

Nagylozs már a középkorban oppidum, mezőváros rangján állott. 1548-ban Nádasdy Tamás 12 jobbágyot elszóktetett innét a földbirtokos Viczayaktól sopronkövesdi birtokára. 1588-ban két nemesi kúriát, egy várkastélyt s négy zsellérrel rendelkező protestáns lelkészséget írtak össze benne. 1598-ban Viczay Istvánné 50, Maróthy Mihály (özv. Viczay Györgyné helyett) 45 jobbágyház tulajdonosa volt.

275Osli a XVI. század közepén a Pinnyey-, majd Zalay-család földesurasága alatt nagyon megfogyatkozott lakosságában. 1554-ben még összeírtak benne négy jobbágyportát, az 1570. évi pestis idején azonban hét házból elhaltak a lakók s csak egy fél porta maradt lakott. Amikor 1578-tól kezdve a Chernelházán nemesi telkekkel bíró Chernel Tamás lett a község földesura, itt is szélnek eresztette a teljesjobbágyságot s zselléreket rakott a nemesi telkekké nyilvánított helyekre, 1588-ban már azt vallotta a dicatornak, hogy a község sohasem volt alávetve a portális adózásnak.

Páli a pápóci Szentlélekről nevezett premontrei prépostság birtokában volt, 1571-ben említik majorsági földjeit, 1588-ban a plébániát. Az 1594. évi törökjárással alkalmával elpusztult.

Pervány községet 1570-ben alapították a Nádasdyak az Alsópulyát övező erdőségek területéből. 1571-ben a Sennyey-család kapta meg Alsópulyával együtt.

Petőháza 1543-ban – de mindössze egy éven át – Nádasdy néven szerepel s bár 1558-ban meg is történt a

nádornak Petőháza birtokába való beiktatása, mely ellen a tényleges birtokosok tiltakoztak, mégis a valóságban a XVI. század folyamán az alsószopori Cseme-család leszármazottai bírták ezt az örökségképpen rájuk maradt birtokot, és pedig 1544 után Kovács Tamás, Pető Piroska első férje, majd ennek halála után 1564–1571 között leányuknak. Annának férje, Ághy Miklós kapuvári provizor, 1580 táján pedig Pető Piroskának második férjétől, Zeke Györgytől született fia, Zeke János.⁵⁷⁽¹¹¹⁾ Ezután a Zekék, állandó birtokosok lettek itt, 1598-ban 29 házat írtak össze a községben.

Pinnye a Pinnyey-, majd Zalay-családok birtokában volt, 1548-ban 10, idegenből betelepült jobbágycsalád talált itt otthont. 1570-ben Zalay Péternek majorsági földjei vannak, 1588-ban a Zalayak várkastélyán kívül hat nemesi kúria van a községben, 1598-ban Nádasdy Andrásné 9, Tury Farkas 7, Zalay Gábor 6, Biczó Bálintné és Joó Pál 3–3, Joó László 2 ház tulajdonosa volt. Kispinnyén, mely egytelkes község volt, 1549-ben egy kúriát írtak össze, 1561-ben Koltay István, továbbá a dasztifalui Karre Mihály és Baszty Dámján egytelkesek tűnnek föl birtokosok gyanánt, míg 1580-ban Bejczy Miklós birtokában látunk egy nemesi telket.⁵⁸⁽¹¹²⁾

Pórládony a Niczkyek birtoka volt. 1593-ban Niczky János 6, özv. Niczky Boldizsárné 4, özv. Niczky Benedekné 5, Söber Tamás 2, Telekesy István, Vály Miklós, Gerdák János, Sall István 2–2, Chernel Pál 3, Horváth Miklós 2, özv. Csöle Tamásné, Beleznay István, Mesterházy Péter 1–1, Rajky István 2 jobbágház birtokosa volt. 1588-tól kezdve majorsági földek vannak. Jobbágynevek 1581-ből: Kálmán, Nagy, Boczor, Pribék.⁵⁹⁽¹¹³⁾

Rábasebes a pápóci pálosrendi prépostság birtoka volt. 1570 körül – talán zálogosítás következtében – Sennyey Ferenc kezén találjuk. 1548-ban ²⁷⁶már megvoltak a majorsági földek. Az 1594. évi törökdúlás itt is teljes pusztulással járt.

Rábaszentandrás Pápa várához tartozott s az enyingi Törökök birtoka volt. 1588-ban Zoltay István kúriáját és a plébániát említik. Török pusztítás következtében két ízben (1543, 1594) vált néptelenné.

Répceszemere községben 1549-ben egy kúriát írtak össze, 1599-re a község legtöbb jobbágykapuja nemesi telekké lett, 1546-ban Ujszászy György és Gyármán Gáspár, 1556-ban vasdinnyei Vas István, 1570 körül az Angyal-, Cziráky-családok és Nádasdy Kristóf a község földesurai, akik mellett 1552 óta 6–7 menekült nemes keres védelmet. 1570 körül már 11 nemesi kúriája van a községnek, ezek előbb jobbágytelkek voltak, de a földesurak a jobbágyokat kilakoltatták belőlük részint a menekült nemesek kedvéért, részint a saját érdekükből, hogy birtokaik ily módon meneküljenek a portális adózás terhei alól. 1570-ben a hét menekült nemes családon kívül kúrialisták: Batthyányi Lukács, Kupa Antal, Gyármán Miklós, Tulok Mihály. 1598-ban Rjczy János és Cziráky Mózes 3–3, Nagy Mihály 2, Somogyi Benedek és György, Boksai Ferenc, Ujszászy Ferenc, Nagy János, Iványi Gáspárné, Ajkay Péter, Nádasdy László, Debreczeny János, Gyármán Balázs, özv. Zoltay Istvánné, Cséry Menyhért és Visy József 1–1 ház tulajdonosa volt. Taksások 1599-ben: Ujváry Pál, a két Somogyi, Baksai, Ujszászy, Nagy Mihály és Nagy Istvánné, Ajkay, Zoltayné, Gyármán és Cséry.

Röjtök a Vághy-család birtoka volt. A 16. század elején birtokot kapott Vághy Zsuzsanna két férje: előbb Mestery Bernát, majd Vataj Ferenc is. 1543-ban Csáky István, Vataj Zsófia férje irányította a birtok ügyeit, majd Vataj Lőrinc vette át ezt a szerepet, mígnem 1557-ben Vághy Kristóf és Vághy Lászlóné szül. Viczay Zsófia beiktattatták magukat röjtöki ingatlanaik birtokába, hogy az oldalági rokonok lassú foglalásai ellen biztosítsák azokat.⁶⁰⁽¹¹⁴⁾ Ugyanezen időben kisebb részbirtokokat szerzett Ajkay Ambrus, Bodor János és Ozla Miklós.⁶¹⁽¹¹⁵⁾ A szomszédos nemesség nagy számmal jelenik meg itt is a század végén

s ennek folytán sok lesz a jobbágytalan kúriális telek, 1598-ban Király Pál 2, Vatay Ferenc 4, Nagy István 2, özv. Vághy Jánosné 4, Damonyay Péter 5, Vághy György 3, Poky Péter 3, Vághy János 1, Sárándy Lászlóné 2, Tompa Balázs 1, Sitkey György 2, a Chernel-család 3, Bogáthy Imre 1 ház tulajdonosa volt. 1548-ban már majorsági földek voltak a községben.

Sajtoskál a Niczkyek birtoka volt. 1598-ban Niczky János 6, özv. Niczky Boldizsárné 2, Niczky Benedekné 7, Telekessy István 3, Söber Tamás, Borbély János, Beleznay István, Chernel Pál, Szentlászlai István 1–1 ház tulajdonosa volt.

Salamonfai Gróf-család a 15. század eleje óta birtokos Salamonfán. A 16. század elején Gereblyén egy része, Borosszáka-major, majd Und fele került a család birtokába. A család utolsó férfisarja, Bernát 1543-ban [277](#)zálogba vetette birtokait valkóvári Alya Mátyásnak, a birtok visszaváltását már nem érte meg, ezt özvegye eszközölte 1562-ben. [62\(116\)](#) Két leánya maradt: Katalin Rudnyay Miklósnak, Orsolya Tarnóczy Jánosnak lett felesége. Az özvegy Gróf Bernátné nem sokkal férje halála után új házasságra lépett Gerdák István szigetvári számtartóval, aki még jegyességük idején, 1562-ben sietett adományt szerezni a Gróf-vagyonra. [63\(117\)](#) Donációval akarta rátenni kezét a birtokra még Pécsy Gáspár és Szentgyörgyi Gábor is, mindkettő Nádasdy familiárisa, de egyikük sem kapott részt a birtokból. Gerdák ugyanis eljátszotta ügyének sikerét akkor, amikor az említett zálogbirtokos Alya-családdal együtt cselhez és erőszakhoz folyamodott, hogy a két árvát, illetve azok férjét kizárhassa az örökségből. Gerdák fegyveres erővel megszállta a várkastéllyá épített Gróf-udvarházat s az erőszakoskodások közben néhány embert megöltek. Sopron vármegye az országgyűléshez fordult panaszával, végül pedig saját fegyveres erejével távolította el Gerdáktól. [64\(118\)](#) Ezután Rudnyay és Tarnóczy szereztek adományt a birtokra. A Gróf-birtok így Rudnyay Miklós két vejére, Bakolcsa Istvánra és Rátky Menyhétre, illetve Tarnóczy vejére, Szelestey Jánosra maradt, Salamonfán 1546-ban öt horvát szökevényecsalád telepedett meg. 1570 körül a földesurak a telkesjobbágyokat eltávolították, a megürült telkekből majort alakítottak s a községet ezután csak zselércsaládok lakták. 1598-ban Rátky Menyhért 7, Szelestey János 7 zsellérház tulajdonosa volt. Gréblin csak a 17. században olvadt össze Salamonfával, 1544-ben Koroknay Péter, 1549-ben Polányi György, Kozma László és Akács Antal birtokában volt. Gróf Bernát is vásárolt itt majorsági földeket. 1564-ben a Gyalókay-család említeték egyetlen földesúr gyanánt, 1598-ban a Gróf-féle majorságot öröklő Rátky Menyhért 3, Szelestey János 2 ház tulajdonosa. Rajtuk kívül egy-egy füsttel bír: Akács Gáspár, Patyi Imre, Gyülevizi István, Kulcsár Mihály, Bük Gotthárd.

Sarród urai az Ostffyak, Nádasdyak. Akács Antall csekély terjedelmű ingatlanait a század második felében Polányi István kezén találjuk, Martonfalvy Imre, a Törökök hű embere, a hetvenes években vásárolt kisebb terjedelmű birtokrészeket Polányi a Fertőn halastavakat tartott fönn s Oláhcsászár Miklós özvegyének meg Pelérdi Ádám deáknak zálogosította el. [65\(119\)](#) 1560-ban Sárándy Lászlót beiktatták a Czikó-hagyaték birtokába, Sárándy azonban hamarosan eladta ezt ügyvédjének, Bejczy Ambrusnak. [66\(120\)](#) A század végén az Ostffyakkal rokon Seged, Virginás, Kolonay és a nagy birtokszerző Megyery Imre bírták a községet, 1570-ben négy halászcsaládról, 1588-ban vámházról kapunk adatokat. Az 1598. évi házzsámláláskor Megyery 7, Seged György 6, özv. Ostffy Mihályné 5, Virginás György 2, Nádasdyak 2, Joó Pál 1 jobbágyház birtokosa.

[278](#)**Sobor** az enyingi Törökök birtoka volt s Pápa várához tartozott, 1571-ben Magyar Sebestyén és Nagyváthy Zakariás nemes servitorok, 1588-ban Zsebeházy Miklós kúriáit említik, 1594-ben teljesen fölégették a községet a törökök s a földesúr rácsokat telepített bele.

Sopronnémeti birtokosai az Ostffy-, enyingi Török-, Desewfy- és Czikócsaládok. A század végére

Sárándy, Koroknay, Tiborcz és Tamásy birtokrésze jobbágytalan kúriális telekké zsúgorodott össze. Ennek az elszegényedésnek okát az 1543. évi török pusztításban és az 1571. évi pestisben kell keresnünk. A járvány hatásaképpen 1571-ben csak Török Ferencnek volt egyetlen jobbágykapuja, a többi birtokos tulajdonát képező 13 ház lakatlan.

Sopronszécsény községet 1548-ban Zalay Benedek és Péter 22 jobbágykaput kitevő néppel újjátelepítette. Valószínűleg az 1529. évi törökjáráskor pusztult el. 1598-ban özv. Nádasdy Andrásné 7, Tury Farkas 10, Zalay Gábor 6, Biczó Bálint 7, Joó László 2 és Joó Pál 5 ház tulajdonosa volt.

Sopronudvard község birtokosa a 16. század közepén Mesterházy József, az Udvardy-család csak bizonyos kúriális telkek tulajdonosa, Ez utóbbiakat vette meg 1558-ban Sennyey Ferenc s rövid időn belül fordult a kocka: ez a vásárlott birtok megnövekedett, a Mesterházy-vagyon szétdarabolódott, 1588-ban Sennyey Sándoron kívül Párnás Mihály és Tompa István is birtokosok a községben, Bársony Ambrus, Szabó János, özv. Kámoni Gáspárné, Bászty Bernát, Rácz András, Mesterházy István és Imre, Balkő Mátyás pedig kúrialisták.

Szár föld az enyingi Törökök birtoka volt. 1556-ban a Sármellékről a török elől menekült hat nemes család telepedett meg itt. 1594-ben a községet teljesen elpusztították a törökök.

Szilsárkány község birtokosai az Ostffy-, enyingi Török-, Desewfy- és Czikó-családok. Az Ostffyaknak 1548-ban majorsági földjei voltak. 1594-ben teljesen elpusztították a községet a törökök, 1622-ig nem lehetett megadóztatni s ekkor is 19 üres házat írtak össze benne. Jobbágynevek 1580-ból. Dóczy, Szabó, Huszár, Fazék, Bakonyi, Beke, Varga.⁶⁷⁽¹²¹⁾ 1588-ban szent Mártonról nevezett plébániáját említik.⁶⁸⁽¹²²⁾

Und a Pokyak fészke volt, de 1543 óta birtokuk az Ostffyak kezére került. 1541-ben Gróf Bernát már az Ostffyaktól vásárolt itt tekintélyes birtokrészeket, Ostffy Tamásnak már 1549-ben volt majorja, de 1564-ben újból két jobbágytelket vett hozzá. 1588-ban említik a papok házat. Az 1596: 57. t.-c. arra enged következtetni, hogy a Pokyak visszakövetelték birtokrészüket az Ostffyaktól. Az országgyűlés Nádasdy Ferenc főkapitányt bízta meg az ügy megvizsgálásával. Ennek nyomán az Ostffyak többé nem találhatók Und földesurai között, helyüket a Pokyak leszármazottai foglalták el. 1598-ban Rátky Menyhért 14, Szelestey János 17, Koroknay Bertalan és Tiborci András 7, Poky Mihály 4, Poky Ambrus és Péter 3, Szilágyi András 2, Guary Pál, Polányi Farkas és Egerszegi István 2–2, Vály Miklós és Móré László 1–1, Nagy István 2 füst birtokosai voltak.

279Vág. A község a 16. század folyamán két telepből áll: Nagyvág (Sikatonvág) jobbágyközség, Kisvág nemesi kúriális község, Mindkét Vágnak ugyanazok a földesurai: a Vághyak, illetve Vágh Zsuzsanna két férjétől leszármazott Mesteryek és Vatayak. A Vatay-családnak Nagyvágon 1570 körül várkastélya van, melynek alkalmazottai Kisvágon szereztek kúriális telket, 1582-ben a mohamedánná lett Vághy Ambrus birtokaira szerzett adományt Szelestey Dénes és Kelemen.⁶⁹⁽¹²³⁾ A község mindkét törökjáráskor (1543, 1594) elpusztult. 1609-ben Nagyvágon Barcza Ambrus, Poky Boldizsár, Köcsky Ádám és Tevely Ferenc; Kisvágon Vághy György, Vághy János, Vághy István, Vatay Ferenc és Sitkey Ádám szerepelnek egyetlen nemesek gyanánt.

Vásárosfalu. A község állandó birtokosai az Ostffyak és a csornai premontrei prépostság, Mindkét földesuraság birtokai mindössze 2–2 jobbágyportát és 3–3 zsellércsaládot tesznek ki, 1588-ban az Ostffyak nőága annyira apró darabokra tördelte szét a birtokot, hogy a tulajdonosok Keszy és Kolonay – saját kezelésükbe vették az összesen 12 telekből álló ingatlant.

Vica községben a jobbágytelkek nagysága nem haladta túl a 3 holdat, ezért állandóan adómentes, kuriális községnek számított s a 17. század folyamán megyei taksát fizetett. 1564-ben két jobbágykapu és hat zsellércsalád van benne.

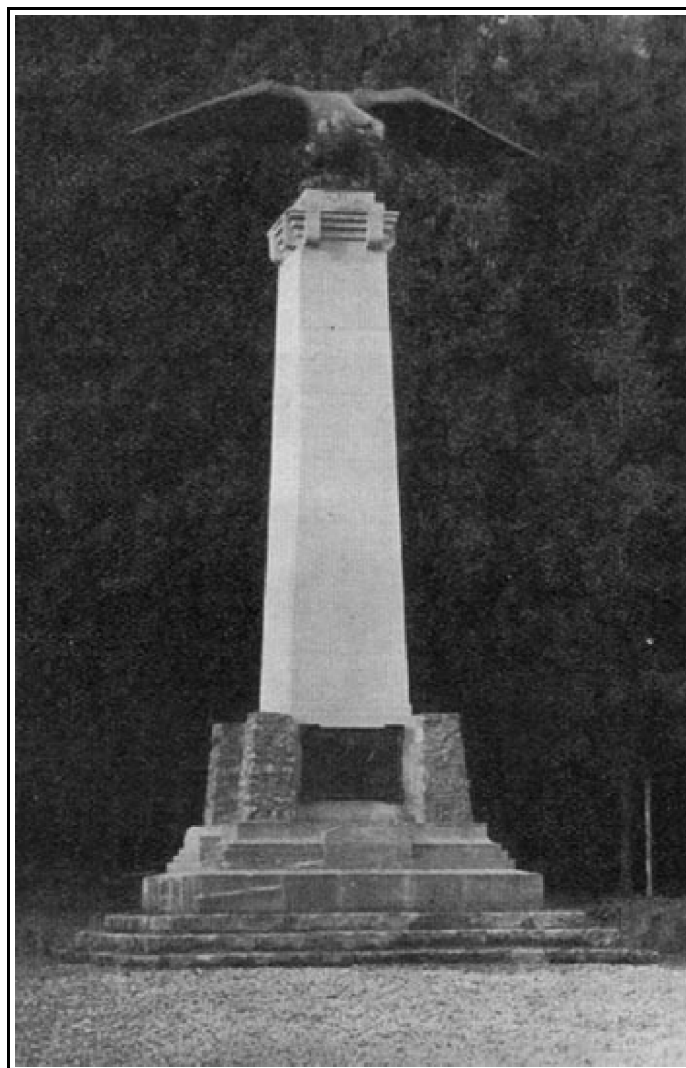
Veszvény. Az enyingi Török-család és a Czirákyak birtoka volt. A községet erősen sújtotta az 1594. évi török pusztítás.

1937. I. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Heimler Károly dr.: Adatok a soproni 48-as emlékmű keletkezéséhez.

280 Heimler Károly dr.: Adatok a soproni 48-as emlékmű keletkezéséhez.

Ez év szeptemberében avatták fel a Horthy Miklós-úton a volt cs. és kir. 48. gyalogezred hősi halottainak emelt soproni emlékművet. Különös története van ennek az emlékműnek. Néh. *Szilvásy Márton dr.* volt országgyűlési képviselő 1915. azzal a gondolattal foglalkozott, hogy a sarajevói áldozat: *Ferenc Ferdinánd kir. hercegnek*, a trón várományosának Sopronban a Dudlesz-erdőben emléket állíttat. *Ferenc Ferdinánd* ugyanis mint a Nádasdy gróf nevét viselő 9. huszárezred parancsnoka 1890–92. Sopronban állomásozott és így gyakran részt vett, mint Szilvásy vendége a Dudlesz-erdőben tartott vadászaton. Az emlékműről több terv készült és szűkebb körben, különösen a főherceg barátai körében, a gyűjtés is megindult. A limanovai ütközet után Szilvásy megváltoztatta az eredeti tervét és most már a Nádasdy-huszároknak kívánt emléket állíttatni azon a helyen, ahol ma a Hubertusi-vadászlak áll. E célból egy hármás bizottság alakult, amelynek tagjai voltak; *Szilvásy Márton dr.*, *Rothenthal Béla báró ezredes*, a 9. huszárezred pótszázadának parancsnoka és *Heimler Károly dr.* akkori városi rendőrfőkapitány, akikhez később *Cziráky József gróf* főispán is csatlakozott,

A bizottság felhívására megindult gyűjtés rövid időn belül több mint 6000 koronát eredményezett és így a terv kivitelezésének mi sem állotta útját. különösen amikor *Esterházy Miklós* herceg az emlékhöz szükséges kőanyagot a szentmargitbányai kőfejtőből ingyen bocsátotta rendelkezésre. A bizottság a munkálatok végrehajtásával a Soproni Városszépítő Egyesületet 281bízta meg. Az emlékmű tervét *Kunt Mihály*, a korán elhalt tehetséges építőmester készítette, a szobrászati részt *Vasata József*, Dr. Max Klinger lipcsei szobrászművész-tanár első segédje mintázta, aki akkor a Sopronban állomásozó 11. osztrák Landwehr-ezredben szolgált. A mű elkészítése körül nagy nehézségek támadtak, hol anyagihiány, hol pedig munkáshiány akadályozta 282a munka menetét, de Szilvásy bámulatos agilitással leküzdötte az akadályokat s fáradságot nem ismerve eljárta a hadügyminisztériumban, a különböző parancsnokságoknál és hatóságoknál, csakhogy biztosítsa a mű mielőbbi befejezését. A sors nem engedte meg, hogy ezt a művet készen láthassa, 1918. meghalt.

A 48-as emlékmű a Horthy Miklós-úton. (1937.)

Az ezután következő események nem voltak alkalmasak az emlékmű felállítására. A nyugodtabb idők beálltával, amikor Sopron vármegye közönsége a limanovai hősök emlékének megörökítését elhatározta, a bizottság felajánlotta a kész művet erre a célra, azonban a vármegye egy nagyobb és művésziesebb emléket kívánt állíttatni s azért az ajánlatot nem fogadta el. Így az emlékmű mostanáig Fasching kőfaragócég telepén hevert, amikor a 48-as bajtársi szövetség soproni csoportja a bizottságtól átvette és a jelenlegi helyén némi módosítással felállította.

1937. I. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Soproni irodalom.

1937. I. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Soproni irodalom. / Dr. Thirring Gusztáv: Magyar László élete és tudományos működése.

Dr. Thirring Gusztáv: *Magyar László élete és tudományos működése.*

Kritikai adalék a magyar földrajzi kutatások történetéhez. A Magyar Földrajzi társaság támogatásával kiadta a szerző. Kilián Frigyes utóda, m. kir. egyetemi könyvkereskedése főbizománya. Ára 3 pengő.

Ennek a munkának tárgya ugyan nem soproni vonatkozású, mégis foglalkozunk vele lapunkban, mert Sopronnak nagynevű fia írta, akit ma is rajongó szeretete köt a szülővárosához.

A munka tárgya különben olyan, mely minden magyar embert érdekelhet. Magyar Lászlóról, az első magyar földrajzi kutatóról, már sok ismertetés és munka jelent meg. Ezt a jeles kutatót nagy népszerűség övezte különösen a múlt század második felében s azóta is szívesen olvas a magyar ifjúság erről a bátor és kitartó földrajzi utazóról. Magyar László életéről – mint azt szerzőnk megállapította – sok téves és valótlan adat, sok fantasztikus, sőt badar állítás terjedt el. Thirring Gusztáv dr.-nak e munka megírásával az volt a célja, hogy Magyar László életének hű leírását s tudományos működésének pártatlan méltatását adja.

A munka három részre oszlik. Az első részben Magyar László életét ismerteti a szerző. Érdekes, hogy a szerző már soproni licista korában [283](#) nagy lelkesedéssel foglalkozott Magyar Lászlóval s iránta való érdeklődése azóta sem szűnt meg. Thirring Gusztáv dr. fáradságot nem ismervé, felhasznált minden alkalmat, hogy Magyar László életéről fellebbentse a fátyolt s a tévedéseket kiküszöbölje. Így kutatásaival minden kétséget kizáró módon megállapította Magyar László szülőhelyét, születésének időpontját, családi leszármazását s ifjúkori tanulmányait. Éles kritikával boncolgatva az adatok helyességét, végigvezeti az olvasót Magyar László érdekes életén.

A munka második része Magyar László tudományos működésének kritikai méltatása. Megvédi azokkal szemben, akik Magyar művének s közléseinek tudományos értékét kétségbe vonják, vagy lekicsinylik. A szerző e részben sorra veszi Magyar László utazásait, egybeveti közléseit a későbbben e vidékről megjelent leírásokkal és térképekkel s megállapítja, hogy *nem talált utazónk írásaiban egyetlen oly adatot sem, amelynek alapján Magyar szavahihetőségét kétségbe kellene vonni.*

A munka harmadik részében a szerző Magyar Lászlónak eddig kiadatlan és az általa összegyűjtött leveleit s útleírásait teszi közzé. Rendkívül érdekes levelek ezek, amelyek bepillantást engednek Magyar László küzdelmes életébe.

Azoknak, akik foglalkozni akarnak Magyar Lászlóval, jó szolgálatot tehet az a részletes bibliográfia, amelyben a szerző összegyűjtötte mindazokat a cikkeket és munkákat, amelyek Magyar Lászlóról 1852–1937-ig a magyar s a külföldi irodalomban megjelentek.

Emelik még a munka értékét az érdekes képek és a hozzátartozó térképek. Az egyik térkép Magyar László

utazásainak átnézetét adja, a másik Magyar László középafrikai térképe, amely 1860-ban Petermann Mittheilungjeiben jelent meg.

Thirring Gusztáv dr. munkája nagy nyereséget jelent a magyar tudományos földrajzi irodalom számára. Minden magyar köszönettel és elismeréssel tartozik Thirring Gusztáv dr.-nak azért, hogy e munkájával egyik legnagyobb utazónk emlékét felelevenítette, életének hű leírását adta s tudományos munkásságának értékét valóban mesterien méltatta.

Leitner J.

1937. I. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Soproni irodalom. / Dr. Thirring Gusztáv: A soproni idegenforgalmi statisztika és a város idegenforgalma. Magyar Statisztikai Szemle 1937. 7. szám. 653-665. lap.

Dr. Thirring Gusztáv: A soproni idegenforgalmi statisztika és a város idegenforgalma. Magyar Statisztikai Szemle 1937. 7. szám. 653-665. lap.

Dr. Thirring Gusztáv értekezésének bevezető részében rámutat arra, hogy a vidéki városok közül Sopron volt az első, ahol ennek a statisztikának szükségességét felismerték. Az Idegenforgalmi-Irodában 1932 óta folyik a Sopronban megfordult idegenek statisztikai kimutatása. Meglehetősen nehéz munka ez, különösen vidéki városban, ahol nincs statisztikai hivatal. Fokozza a nehézséget, hogy még nincs e téren általánosan elfogadott, jól bevált módszer.

Az Idegenforgalmi-Iroda statisztikájából a szerző megállapítja, hogy 284., „módszere, anyagának beszerzése s feldolgozása tekintetében annyira új nyomokon jár, hogy igényt tarthat a szakkörök figyelmére s bíráló ismertetésére“. Az eddigi statisztikák jóformán csak a szállodai vendégeket mutatták ki, az egy napra érkezőket és a magánházakban megszállókat nem vették figyelembe. A soproni Idegenforgalmi-Iroda eljárásával ezek számbavétele is lehetővé vált. A szerző részletesen ismerteti a soproni idegenforgalmi statisztika szervezetét és módszereit, különösen az adatgyűjtés módozatait, végül rámutat azokra a szempontokra, melyek figyelembevételével annak pontossága még növelhető volna.

A második részben Sopron 1932–1936. években elért idegenforgalmát ismerteti. Az érdekes táblázatokból örömmel állapítjuk meg Sopron idegenforgalmának növekedését.

Leitner J.

1937. I. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Soproni irodalom. / Missuray-Krúg Lajos: Otthon. II. kiadás, Sopron. Röttig-Romwalter Nyomda Bérloi kiadása, 1937.

Missuray-Krúg Lajos: Otthon. II. kiadás, Sopron. Röttig-Romwalter Nyomda Bérloi kiadása, 1937.

Az ízléses kiállítású, finom nyomású kis kötetbe, amely egy fél év alatt két kiadást ért meg, hét lírával átitatott leírást, hangulatképet, vagy elmefuttatást foglal össze a szerző. Prózában írt költeményekként hatnak ezek a színes szavakba öntött írások; valami ideges, nyugtalan érzés, amely helyenként viharos szenvedélyig fokozódik, ömlik el a gondolatokon, de éppen az a feszültség, amely az első laptól az utolsóig hatalmában tartja az olvasót, végül is fárasztó lesz. A gondolatok szövedéke nem simul ki harmóniává s

helyenként még a szép és mélyértelmű reflexiók is inkább vesztenek erejükből, mint nyernek a nyugtalan előadás következtében. A hangfogó alkalmazása s a felkiáltójelek használatának csökkentése mindenesetre emelni fogja a kétségtelenül gazdag lelkiéletet élő szerző későbbi műveinek értékét.

rj.

1937. I. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Soproni irodalom. / Leopold Breiner: *Mein Liederbuch*.

Leopold Breiner: *Mein Liederbuch*.

A finom papírra nyomtatott, néhány versből álló kis kötet nem jelent meg könyvárusi forgalomban s régen sírban nyugvó szerzőjének nem is költői ambíciók adták kezébe a tollat, hanem csak néha egy-egy hangulatát öntötte őszintén s egész formásan német versekbe. Főképp szülőföldje, Sopron iránt érzett ragaszkodása szólaltatta meg lantja húrjait s lelkesen ünnepelte a magyarságnak a népszavazásban nyert győzelmét. A természet szeretete is többször megnyilatkozásra késztette a természet nagy barátját. A szerző hozzátartozói és egykori barátai bizonyára meghatottan forgatják e kis könyv lapjait.

rj.

1937. I. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Sopron bibliográfiája.

---

285 Sopron bibliográfiája.

Bakonyi László: Savanyúkút. (Soproni Hirlap, 24. (évf., 145. sz., 1937. júl. 1.)

Bárdy István dr.: Hogy látják Sopront az idegenek? (Esztergom és Vidéke, 1937. szept.; Soproni Hirlap. 24. évf., 200. sz., 1937. szept. 4.)

Becht Rezső: Sopron a legnyugatibb magyar város. (Rádióelőadás. Közvetítette a budapesti rádió 1937. aug. 20-án) 16-r. 16. l. Különlenyomat a Soproni Hirlap 1937. aug. 22., 24., 25.-i számaiból. – Sopron, Székely és Társa ny.

Berecz Dezső dr.: A Frankenburg Irodalmi Kör működése 1931. július 1-től 1937. július 1-ig és a legutóbbi tíz év statisztikája. (Sopron, 1937. Székely és Társa ny. – n 8-r. 20 l.)

Berger, Hans: Besuch in Oedenburg, (Neues Wiener Tagblatt, 1937. aug. 25.)

Breiner Leopold: Mein Liederbuch. Sopron für ewig „Allgetreu“, Klimes Ottó előszavával, (K-8-r. 13 l. Budapest, 1937. Breiner E. ny.)

Csatkai Endre dr.: Adalékok a sopronmegyei céltörténethez „Történetírás“, I. évf., 4. sz., 1937. szept., 440–444. o.

Csatkai Endre dr.: A százesztendősi Nemzeti Színház és Sopron. (Soproni Hirlap, 24. évf. és köv. sz.,

1937. szept. 17.)

Csatkai Endre dr.: Egyik község csúfolja a másikat. (Népies szólások.) (Soproni Hirlap, 24. évf., 174. sz.; 1937. aug. 4.)

Csatkai Endre dr.: Zrinyi prókátora. Payr Sándor színműve nyomtatásban. (Soproni Hirlap, 24. évf. 209. sz., 1937. szept. 16.)

Czenk: A legnagyobb magyar a kópházai kegyhelyen. (Sopronvármegye 39. évf., 223. és köv. sz., 1937. okt. 2.)

Gantner Antal: Dunántúli Képes Ujság. 26. évf., 27. sz., 1937. aug. hó. (4-r., 8 l., 31 képpel, életrajzi adatokkal, régi okmányok másolataival.)

Heimler Károly dr.: A Tschurl-átjáró ügye. (Soproni Hirlap, 24. évf., 227. sz., 1937. okt. 8.)

Horusitzky Henrik: A Fertő-tó földtani és vízrajzi viszonyai. (Földtani Értesítő, I. évf., 1936., 3. sz., 76–78. l.)

Kamenszky Árpád dr.: Városrendezés. (Soproni Hirlap, 24. évf., 216. és köv. sz., 1937. szept. 23.)

Kárpáti Sándor: Sopron, a virágváros. (Soproni Hirlap, 24. évf., 178. sz., 1937. aug. 8.)

Karsai-Kurzweil Géza: J. R. Bünker und die deutsche Volkskundeforschung, (Südostdeutsche Forschungen, II. 364–378. München, 1937.)

Missuray-Krúg Lajos: Otthon ... (n. 8–r. 59 l. Ákos Ernő címlapjával, – Sopron, 1937. Röttig-Romwalter Nyomda Bérloői.)

Morvay Károly: A Várkerület úttestének átépítési terve. (Soproni Hirlap, 24. évf., 232. sz., 1937. okt. 14.)

Polány István: Nyugatmagyarország néprajzi története. XVI. Német telepedések, német vendégek (997-től 1150-ig), XVII. Települések II. Géza korától a 15. századig. (Vasi Szemle, 4. évf., 1937., 5–6. sz. 330–434. l.)

286 *Seidl János Ferenc*: Soproni hegység térképe. 1:100,000. Útjelzésekkel és magyarázó szöveggel. Rajzolta és köre átvitelezte Szakál Ede.

Soós Imre: A sopronmegyei kurialisták taksája. (Történetírás, I. évf., 1937. szept., 376–397. o.)

Sopronyi-Thurner Mihály dr.: Mit tett eddig Sopron a közművelődés szolgálatában? (Soproni Hirlap, 24. évf., 81–84. sz., 1937. ápr. 13–16.)

Szádeczky-Kardoss, Dr. E.: Über die Entwicklungsgeschichte des Leithaflusses. (Bulletin international de la Société Hongroise de Géographie. LXV., 1937. K. 1–5., 50–54. l., 1. vázlattal.)

U. I. Soproni mozaik. (Győri Hirlap, 1937. aug. 20.)

Thier, Ladislaus: Kulturhistorisches aus einer Sammlermappe. XVII. Totenfeier für König Franz I. XVIII. Die Geschichte eines Triumphbogens, XIX. Eine Nestrof-Aufführung. XX. „Seelen-Beschreibung“ wird fortgesetzt. (Oedenburger Zeitung, 70. évf., 178., 182., 185–189., 191–196., 198., 201–203. sz.,

1937, aug. 8., 13., 17–20., 22., 25–29., 31., szept. 2., 5., 7., 8.)

Thier, Ladislaus: Báthori-Kultus in Polen. (Oedenburger Zeitung, 70. évf., 184. sz. 1937. aug. 15.)

Thier, Ladislaus: Aus alten Büchern. I. Der „Neuhoff“: die Lieblingpromenade der alten Soproner. II. Was Korabinskys Lexikon über Sopron wusste. (Oedenburger Zeitung, 70. évf., 208–211., 215–217., 222., 224., 229–230., 232., 235–236., 248. sz., 1937. szept. 15–18., 22–25., okt. 1., 3., 10., 12., 14. 17., 19., nov. 3.)

Thirring Gusztáv dr.: A soproni idegenforgalmi statisztika és a város idegen forgalma. (Magyar Statisztikai Szemle, 1937., 15. évf. Különlenyomat.)

Varga Ferenc Elemér dr.: Bella Lajos, a soproni Várhely felfedezője, meghalt. (Soproni Hirlap, 24. évf., 154. sz. 1937. júl. 11.)

Varga Lajos: A Fertő-tóról. (Földtani Értesítő. I. évf., 1936., 118–121. l.)

Vitális L.: Orygocerasok a sopronvidéki alsópontusi üledékekben s elterjedésük hazánkban és a környező országokban. Német kivonattal. (Math. és Természettud. Értesítő, 54. kötet. 1936. 626–641. l.)

Zweig Anikó: Soproni séta (pályamunka). (Pesti Napló, 1937. szept. 18.)

A Győr-Sopron-Ebenfurti vasút menetrendje, Érvényes 1937. május 22-től. (16-r., 80 l., 16. képpel.) (Egyes helyek leírását és soproni útmutatót is közöl.)

Dunántúli Tárogató. Humorisztikus, szatirikus alkalmi lap. Szerkeszti és kiadja *Gantner Antal*. 26. évf., 27. sz., 1937. aug. hó. (Sopron, Röttig-Romwalter ny. Ivr. 4 l. – Ára a Dunántúli Képes Újsággal együtt 50 f.)

Egyszerű írás Sopronról. (Győri Nemzeti Újság, 1937. szept. 8.; Soproni Hirlap, 1937. szept. 10.)

Idegenforgalmi Értesítő. A Soproni Idegenforgalmi Iroda Közleményei. 1937. jún. 14-től kezdve. 4. sz., n 8-r., 16 l. (A megszállt idegenek névsorát, kirándulási programokat és az idegeneket érdeklő egyéb közleményeket hoz.)

1937. I. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Képek Sopron multjából.

Bástyarészlet a várostorony mellett. (id. Storno Ferenc vázlatkönyvéből.)

288A Szt. Mihály-templom. (id. Storno Ferenc 1851. évi vázlatkönyvéből.)

Végjegyzet

1 (Megjegyzés - Popup)

A szabályzatot közli Acsády Ignác: „Magyarország népessége a Pragmatica sanctio korában 1720–21” című munkája (Magyar Statisztikai Közlemények, új folyam XII. kötet. Budapest, 1896) *12–*13. oldalán.

2 (Megjegyzés - Popup)

Címe: Anno 1715 inchoata die 13 usque 18 mensis Augusti continuata *Conscriptio* Regiae ac Liberae Civitatis Soproniensis, per nos infrascriptos juxta idaeam per Incltytos Status & Ordines Regni concinnatam peracte modo & ordine introscriptis.

3 (Megjegyzés - Popup)

V. ö. Acsády idézett munkájában, a 16–18. lapon. E nagy munka az összeírások egész anyagát feldolgozta, az egyes törvényhatóságokra vonatkozó részek azonban természetsszerűleg nem ölelhetik fel az összes részleteket.

4 (Megjegyzés - Popup)

A régi összeírások nem tettek különbséget család és háztartás között. Akik egy lakásban laktak, azokat együttesen mutatták ki, tehát háztartásokat írtak össze, bár családoknak nevezik.

5 (Megjegyzés - Popup)

Allodiumnak nevezték a hűbéri köteléknek alá nem vetett szabad birtokot. Meg kell jegyeznünk, hogy a 46 család közt vannak olyanok is, melyeknek nevei az előző csoportokban is előfordulnak, de nem lehet megállapítani, hogy ugyanazon családokról, vagy hasonló nevű két családról van-e szó.

6 (Megjegyzés - Popup)

Hanns Tschányi's Ungrische Chronik vom Jahre 1670 bis 1704. Kiadta *Paur Iván*. (Magyar Történelmi Tár, V. kötet. Pesten, 1858. A Magyar Tudományos Akadémia kiadása.)

7 (Megjegyzés - Popup)

Erre vonatkozó egyetlen pozitív adat, hogy 1680-ban 124 evangélikus és 73 katolikus egyén halt meg (a pestisben elhaltakat figyelmen kívül hagyva). Ezt az arányt egyébként megerősítik a város túlnyomó protestáns jellegéről tanuskodó történelmi tények.

8 (Megjegyzés - Popup)

Payr Sándor: A soproni evangélikus egyházközség története. I. kötet. Sopron, 1917. 214. lap.

9 (Megjegyzés - Popup)

Dr. Házi Jenő: Négy év múlva ünnepli Sopron alapításának 2000. évfordulóját. Sopron, 1936. 11. oldal.

10 (Megjegyzés - Popup)

Veszélka László: Sopron régi németsége és a német nyelv feltűnése: a városi kancelláriában. Sopron, 1934.

11 (Megjegyzés - Popup)

Veszélka, id. m. 3. lap.

12 (Megjegyzés - Popup)

Acsády, id. m. 444. lap.

13 (Megjegyzés - Popup)

V. ö.: *Dr. Thirring Gusztáv*: Kőszeg népessége a 18. században, (Vasi Szemle, III. évf. 1936, 140. oldal és Vasi Szemle könyvei, 73. sz., 6–7. lap.)

14 (Megjegyzés - Popup)

Nagy I.: S. v m. okm. tára. II. 396.

15 (Megjegyzés - Popup)

Csánki II. 589, 625, csak az oklevelet idézi, de annak keltét nem közli. Mivel Zsigmond király 1409 március 17-én erősítette meg újra a Kanizsaiakat Kapu, Léka, Rov és Oszlop vára birtokában, lerontatása tehát ez időpont után, de még ugyanebben az évben történt. L. *Nagy I.*: S. v. m. okm. tára I. 586.

16 (Megjegyzés - Popup)

Az egykori Kanizsai-birtokok az Esterháziak kezére kerülven, e család hozzáférhetetlen levéltárában (több Nyugatmagyarországra nézve bizonyára döntő fontosságú okmány között) mind a várra, mind a birtokra vonatkozólag találhatnánk adatokat.

17 (Megjegyzés - Popup)

Wenzel: Á. új okm. III. 249.

18 (Megjegyzés - Popup)

Könyöki: A középkori várak. 290.

19 (Megjegyzés - Popup)

Csánki: III. 589. U. o. *Nagy I.* véleménye idézve *Tagányi*: M. Ny. IX. 256. *Stessel*: Századok, 1897. 31. *Herczegh R. Frigyes*: S. v. m. tört. a Hunyadiak korában. 123. A. *Harmuth*: Orts- und Flurenamen im Bezirke Eisenstadt. 60.

20 (Megjegyzés - Popup)

V. ö. 3. számú jegyzet.

21 (Megjegyzés - Popup)

Wenzel: i. h.

22 (Megjegyzés - Popup)

Huber A.: Ausztria története. I. 463. és Pauler: A magyar nemzet története. II. 288. old. és 214. sz. jegyzet. Ottokár rimkrónikája (M. G. V. 1–3) nem említi nevét, de talán az egyéb források (Cont. Vindob. stb.).

23 (Megjegyzés - Popup)

Csánki: III. Row 1271, 1406, 1409. Raw 1390 Rowo 1401 körül, Rawo 1409, 1420, 1457. Rov 1375. Roy 1382, 1355, 1382, 1393.

24 (Megjegyzés - Popup)

Wertner Mór: Újabb nemzetiségi kutatások, Turul, XXII. 137. Már Kézai is az előkelő idegen nemzetségek közt említi, Karácsonyi- és Gatal-nemzetséggel kapcsolatban a Gyánur-nemzetség tagjai közül csak a Csákányiakról tesz említést, A Gyánur-nemzetséghez tartoztak még a Koloniak, Roviak és Székiek, amely családok azonban nem voltak a Gatal-nemzetség tagjai, mint ahogy a Csákányiak sem tartoztak ahhoz.

25 (Megjegyzés - Popup)

Nagy I.: S. v. m. okm. tára I. 495. A Roviak hűtlenségbe esvén, Zsigmond a várat és birtokát a Kanizsaiaknak adományozta.

26 (Megjegyzés - Popup)

Csánki: u. o.

27 (Megjegyzés - Popup)

Századok, 1903, 441; 1897, 404.

28 (Megjegyzés - Popup)

L. még Arch. Ért., 1885

29 (Megjegyzés - Popup)

Au, Hof, Mannersdorf és Sommerein, valamint Scharfeneck vára egy időben Moson vármegyéhez tartoztak, de Szarvkő és környéke eddigi tudásunk szerint soha. Csánki: i. h.

30 (Megjegyzés - Popup)

Csánki: i. h.

31 (Megjegyzés - Popup)

Harmuth: i. h. A Reut–Rov nevek azonosítása nyelvészetileg lehetetlen. A Reut dülönévre vonatkozólag l. Harmuth által is használt forrásmunkát, Vollmann: Flurnamensammlung.

32 (Megjegyzés - Popup)

Nagy I.: S. v. m. okm. tára. I., 584. Ha ez a nagyon is nagy terület tényleg egy birtoktest lett volna, akkor ennek bizonyára nyomára akadnánk.

33 (Megjegyzés - Popup)

Tagányi: M. Ny. IX., 256 és Ung. Jahrbücher 1, 3. *Moór E.*: u. o. IX., 41, 230. Mint szláv helynévről *Miklosich*: Denkschriften d. W. Ak., XI. V. és XXI.

34 (Megjegyzés - Popup)

A szlávok szerepe a határvédelemben *Pais*: M. Ny. XII., 14, stb. Az erre vonatkozó akkori német forrásokról l. *Schünemann*. Ungarische Jahrbücher, IV. 99.

35 (Megjegyzés - Popup)

A név különféle alakjainak magyarázatánál csak a Rawo, Rowo alak okoz némi nehézséget. A Row alak az eredeti kiejtést jelzi; ebből fejlődött a Roy és ezzel az alakkal függ össze az említett dülönév. A név nyelvészeti fejtegetéséről külön cikkben, egyéb helynevekkel kapcsolatban szándékozunk írni.

36 (Megjegyzés - Popup)

Vanyó: Föld és Ember. 1924. 3–4. f. 2.

37 (Megjegyzés - Popup)

Ismertetésük: Magyarországi régészeti emlékek III. kötet, első rész. Budapest, 1874. Régi falképek Magyarországon. Írta Dr. Römer Ferenc Flóris. 138–140. oldal.

38 (Megjegyzés - Popup)

Ezeket a szerződések Dr. Pigler Andor: A győri Szent Ignác-templom és menyezetképei 1923. című munkájában (78., 79., 80. oldal) közli.

39 (Megjegyzés - Popup)

Beschreibung dieses und anderer von F. Storno sen. entdeckten Bildern siehe: Régi falképek Magyarországon. Írta Dr. Römer Ferenc Flóris. 1874. Seite 138–140.

40 (Megjegyzés - Popup)

Dr. Romwalter: Die Steine sprechen. Oedenburger Zeitung, 57. évf., szeptember 4.-i szám. (Ez a cikk Reitter Mihályt tévesen Reitter Mátyás néven említi.)

41 (Megjegyzés - Popup)

Különbségből számítva.

42 (Megjegyzés - Popup)

Izz. veszt.

43 (Megjegyzés - Popup)

Izz. veszt.

44 (Megjegyzés - Popup)

A szóbanforgó zsiravidéki területet a „Sopron vidéke” és a „Kapuvár vidéke” c. lapok (Irod. 1.) foglalják magukba.

45 (Megjegyzés - Popup)

A kislalföldi ártézi kutak nem érik el eme üledékek bázisát. A medence belsejében a pliocén üledéket egyedül a mihályi fúrás hatolta át, amely mintegy 1600 m-ben a pliocén üledékekből közvetlenül a kristályos pala alaphegységbe nyomult.

46 (Megjegyzés - Popup)

A Zsirához legközelebbi területekről származó ilyen fontosabb leletek: *Tacheocampylea dodderleini*-t és egyéb szárazföldi csigákat tartalmazó fauna Fertőbozról, *Rhinoceros leptorhinus* Cuv. (= *megarhinus* Christ.) Sopronkövesdről, *Mastodon longirostris* Kaup. erősen evoluált alakja, amely már a *Mastodon longirostris*–*Mastodon aruernensis* fiatalabb átmeneti alakhoz áll közel, továbbá *Hipparion gracile* Kaup., *Cervus* sp., *Sus* sp. Fertőszéplakról. Ha e kövületeket a régebbi középeurópai és magyarországi szintezés szerint értelmezzük, úgy némileg különböző korúnak, nevezetesen részben legfelső pannonnak (Fertőszéplak), részben tipikus közép-pliocénnek (Kövesd), részben pedig pleisztocén jellegeket is mutató fiatalabb pliocénnek (Fertőboz) minősíthetnők. Tekintetbe véve azonban azt, hogy e különböző jellegű faunák sztratigrafiailag kétségtelenül egymáshoz közelálló szintekből kerültek ki, rétegeink nyilván az idősebb és fiatalabb pliocén közti átmeneti, közép-pliocén időszakot képviselik, amely nálunk eddig kevésbé volt ismeretes. E korszak üledékei szépen vannak kifejlődve DK-Európában és szóbanforgó üledékeink leginkább az ottani dáciai emelet üledékeivel párhuzamosíthatók.

47 (Megjegyzés - Popup)

Szép feltárásai vannak főleg a magas felszínhez felvezető lejtőn. Az egyik legnagyobb ilyen feltárást a kislócsmándi téglagyár 200–220 m magasságban levő fejtője képviseli. Itt 0–5 m lösz alatt 2–5 m sárga finom löszös homok, majd 2 m szürkés fehér kemény mészkőpad és csak ezalatt következik a sárgás és zöldes csillámos márga. A Kígyósforrás melletti 200 m magasságban levő homokgödörben (1936 őszén) felül szintén 2 m sárga és zöldes márga, alatta 1–2 m sárga finom homokos agyag, legalul pedig 5 m vastagságban feltárt, keresztrétegezett, 0–2–0–4 mm átlagszemnagyságú finom kloritos csillámos kvarc-homok található. A rétegsor itt világosan DNy-i irányba 1–2° alatt dől. Répcevis É-i részén is szépen fel van tárva e sárgás márga, illetve agyag, alárendeltebb világosszürke csillámos homokrétegekkel és mészkőpaddal váltakozva. E rétegeket eróziós felületek is megszakítják, Répcevis D-i szélén a rétegsor agyagosabb tagjait ismét a téglagyár műveletei tárják fel.

A Répce baloldalán fekvő alacsonyabb területnek Zsira, Völcséj, Szopor és Gyalóka közti részén a közép-pliocén rétegeknek néhány lapos gerince emelkedik ki. E gerinceket a Pós- és Metőc-patakoknak és ezek mellékágainak a fiatalabb pleisztocénben bekövetkezett eróziója hozta létre. E gerincek párhuzamosak a Répcével. Az erózió a kavicstakarót e területről túlnyomóan lepusztította. A pleisztocén-korú barna

48 (Megjegyzés - Popup)

49 (Megjegyzés - Popup)

50 (Megjegyzés - Popup)

51 (Megjegyzés - Popup)

97

diagenézisnek felel meg. A jelenlegi Répce völgy közelében (pl. a zsirai temetőnél) pedig a kavicsok már csak halványabb sárga színeződésűek, sőt alig színezettek. Csak helyenként, a szem nagyságilag osztályozott, tehát nagy pórustérfogatú kavicsrészletekben észlelhető sötét szépíaszíneződés, amely mangántartalmú színező anyagra vezethető vissza. A diagenézis tehát a jelenlegi Répce felé közeledve csökken.

A harmadik öv feltárásaiban lényegileg a mai Répccével azonos folyásirány volt megállapítható. A kavics Zsira és Csepreg közt még meglehetősen durva, átlag lúdtojás nagyságú, viszont a folyásirányban lefelé a szem nagyság csökken (Bükknél pl. átlag dió-tojás nagyságú). A görgetettség ugyanazon kőzetfeleségnél és szem nagyságnál azonos az É-i és középső öv kavicsaival. Mindezek alapján nyilvánvaló, hogy a harmadik öv lerakódásai is ősi Répce-hordalékot képviselnek, csakhogy ezek a kavicsok a középső és É-i öv kavicsainál már fiatalabbak.

52 (Megjegyzés - Popup)

Ebben az esetben azonban azt is fel kell tételezni, hogy a fiatalabb kavicsok területéből kiemelkedő középpliocén gerinceken eredetileg szintén lerakódtak a folyókavicsok.

53 (Megjegyzés - Popup)

Ebben az esetben lehetséges, hogy pl. a zsira–gyálókai gerinc területén sohasem folyt keresztül a Répce.

54 (Megjegyzés - Popup)

A barna agyagnak több jó feltárása található Répcevistől É-ra és a község Ny-i szélén. A barna agyagra itt lösz rakódott rá, ami a Répce jobbparti magas terraszlépcső lejtőjén helyenként 5 m, sőt talán még nagyobb vastagságot is elér. Fenn a magas fennsíkon viszont a lösz valószínűleg általában vékonyabb, pl. a locsmándi téglagyár fejtőjének tetején kb. 0-5 m vastag. A Répce jobboldali terraszlépcsőjén a lösz, ill. löszös finom homok rendszerint kissé rétegezett és enyhe, de határozott dőlést mutat a folyó felé. Területünkön a lösz sok helyen tartalmazza a tipikus löszcsigákat és pedig nagyobb mennyiségben főleg a *Helix hispida*, *Pupa muscorum* és *Succinea oblonga* fajokat. Végül agyagos lösz található a Répce balparti vidékén is, bár nem oly nagy kiterjedésben, mint az 1880. évi felvétel ábrázolja. Ez a térkép „lösz” néven foglalja össze a diluviális barna agyagot és az öntésiszapot is.

55 (Megjegyzés - Popup)

Az adománylevélnek nem sikerült nyomára jutni. Hogy az adományozás 1536-ban történt, arra a győrmegyei Török-birtokok eladományozásának időpontja alapján lehet következtetni. V. ö.: *Borovszky: Győr vármegye és város monografiája*. 32., 37. old.

56 (Megjegyzés - Popup)

Győri Történeti és Régészeti Füzetek. IV. 420. old.

57 (Megjegyzés - Popup)

Vasvár-szombathelyi székeskáptalan hiteleshelyi levéltára (ezentúl: V.), birtokfelvallási jegyzőkönyvek, 1584. évi 12. számú bejegyzés.

58 (Megjegyzés - Popup)

Országos Levéltár (ezentúl: OL.) dícalis összeírások sopronmegyei kötete. Mivel az adatok túlnyomó része innét származik, mindig ezt kell leőhelynek tekinteni, ha a forrást különben nem jelölöm meg. Ugyanitt található az 1598. évi házösszeírás, valamint az 1599. évi taksás névsor is.

59 (Megjegyzés - Popup)

V. Jk 1560/222.

60 (Megjegyzés - Popup)

Nagy Iván: Magyarország családjai III. 299. old.

61 (Megjegyzés - Popup)

Csornai konvent hiteleshelyi levéltára, birtokfelvallási jegyzőkönyvek (ezentúl: Cs.). V. 99; V. 1590/66.

62 (Megjegyzés - Popup)

Cs. II. 24.

63 (Megjegyzés - Popup)

Cs. II. 45.

64 (Megjegyzés - Popup)

Sopron vármegye levéltára (ezentúl. S.), közgyűlési jegyzőkönyvek (Jk.) I. 415. old.

65 (Megjegyzés - Popup)

OL. Libri donationalium (Donat.). III. 81.

66 (Megjegyzés - Popup)

Turul, 1896. 60; V. 1567/108.

67 (Megjegyzés - Popup)

V. Statutoriae familiae Szentiványi.

68 (Megjegyzés - Popup)

Győri Tört. és Rég. Füzetek. III. 305. Győri káptalan hiteleshelyi levéltára, birtokfelvallási jegyzőkönyvek (ezentúl: Gy.). 1589/29.

69 (Megjegyzés - Popup)

Cs. I. 80; V. 1557/131.

70 (Megjegyzés - Popup)

V. 1571/172.

71 (Megjegyzés - Popup)

V. 1574/187.

72 (Megjegyzés - Popup)

Gy. 1598/29.

73 (Megjegyzés - Popup)

OL. Donat. I. 304.

74 (Megjegyzés - Popup)

V. Statutoriae fam. Sennyey.

75 (Megjegyzés - Popup)

S. Jk. I. 227.

76 (Megjegyzés - Popup)

OL. Donat. II. 314.

77 (Megjegyzés - Popup)

V. 1558/255.

78 (Megjegyzés - Popup)

S. Jk. I. 80.

79 (Megjegyzés - Popup)

V. Statutoriae fam. Döbörhegyi.

80 (Megjegyzés - Popup)

Gy. 1585/502.

81 (Megjegyzés - Popup)

S. Jk. I. 225.

82 (Megjegyzés - Popup)

S. Jk. I. 72.

83 (Megjegyzés - Popup)

V. Statutoriae fam Ághy.

84 (Megjegyzés - Popup)

S. Jk. I. 77.

85 (Megjegyzés - Popup)

Ugyanott I. 45.

86 (Megjegyzés - Popup)

Cs. I. 78.

87 (Megjegyzés - Popup)

OL. Donat. I. 365.

88 (Megjegyzés - Popup)

V. 1574/157.

89 (Megjegyzés - Popup)

S. Jk. I. 162.

90 (Megjegyzés - Popup)

Gy. Statutoriae. III. 679.

91 (Megjegyzés - Popup)

V. 1571/33.

92 (Megjegyzés - Popup)

V. Statutoriae fam. Pistalotti.

93 (Megjegyzés - Popup)

Statutoriae fam. Megyery.

94 (Megjegyzés - Popup)

V. Statutoriae fam. Nádasdy.

95 (Megjegyzés - Popup)

OL. Donat. III. 408.

96 (Megjegyzés - Popup)

Cs. V. 99.

97 (Megjegyzés - Popup)

V. 1580/54.

98 (Megjegyzés - Popup)

V. 1561/43.

99 (Megjegyzés - Popup)

S. Jk. I. 160.

100 (Megjegyzés - Popup)

V. Statutoriae fam. Csombord.

101 (Megjegyzés - Popup)

V. 1574/118.

102 (Megjegyzés - Popup)

V. Statutoriae fam. Nádasdy Jk. 1571/1.

103 (Megjegyzés - Popup)

V. 1571/272.

104 (Megjegyzés - Popup)

V. Statutoriae fam. Józsa.

105 (Megjegyzés - Popup)

OL. Donat. I. 422.

106 (Megjegyzés - Popup)

Kiss: A helytartótanács I. Ferdinánd korában. 202.

107 (Megjegyzés - Popup)

V. 1560/225.

108 (Megjegyzés - Popup)

V. 1563/118.

109 (Megjegyzés - Popup)

V. 1552/202. 1568/143.

110 (Megjegyzés - Popup)

V. 1566/12; *S. Káldy*: XVI. sz. Okl.

111 (Megjegyzés - Popup)

V. Statutoriae fam. Ághy.

112 (Megjegyzés - Popup)

V. 1561/2, 1580/141.

113 (Megjegyzés - Popup)

S. Jk. I. 78. 136.

114 (Megjegyzés - Popup)

V. 1557/162

115 (Megjegyzés - Popup)

Ugyanott.

116 (Megjegyzés - Popup)

V. 1543/153.

117 (Megjegyzés - Popup)

OL. Donat. I. 512.

118 (Megjegyzés - Popup)

1569: 56. t.-c. – V. 1580/34.

119 (Megjegyzés - Popup)

V. 1575/106.

120 (Megjegyzés - Popup)

V. 1561/126.

121 (Megjegyzés - Popup)

S. Jk. I. 87.

122 (Megjegyzés - Popup)

Ugyanott 325.

123 (Megjegyzés - Popup)

Gy. Statutoriae I. 15.